

Міністерство освіти і науки України
Коломийський навчально-науковий інститут
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Лаппо Віолетта Валеріївна

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний посібник

Видання друге перероблене і доповнене

Івано-Франківськ

"НАІР"

2021

УДК 378:001891(072)

ББК 74.0

Л-84

Лаппо В. В.

Основи педагогічних досліджень: навч.метод. посіб.: 2-ге вид., перероб. та доп.. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 276 с.

ISBN 978-617-8011-33-8

У посібнику систематизовано провідні аспекти планування, організації й здійснення науково-дослідницьких пошуків у царині педагогіки; розкрито зміст основних категорій наукознавства; розглянуто сучасну структуру підготовки науково-педагогічних кадрів, узагальнено етапи та специфіку наукової роботи: визначення методології і методів педагогічного дослідження, оформлення результатів наукової роботи. Наведено основні вимоги Міністерства освіти і науки України до курсових та магістерських робіт, а також вимоги Вищої атестаційної комісії України до дисертацій та авторефератів. Автором запропоновано низку порад щодо підвищення ефективності науково-педагогічних досліджень.

Навчально-методичний посібник орієнтований на студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти, здобувачів наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки, викладачів педагогічних ЗВО.

Рецензенти:

Канішевська Л. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України.

Кочубей Т.Д. – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (протокол № 12 від 29.12.2015 року)

ISBN 978-617-8011-33-8

© Лаппо В.В., 2021р.

ЗМІСТ

Передмова	7
1. Програма навчальної дисципліни «Основи педагогічних досліджень».....	8
2. Структура навчальної дисципліни «Основи педагогічних досліджень».....	14
3. Орієнтовний конспект лекцій	16
3.1. Наука – чинник духовного розвитку суспільства	16
3.2. Організація наукової діяльності	25
3.3. Методологія наукового дослідження	34
3.4. Особливості наукових досліджень у царині педагогіки	40
3.5. Інформаційне забезпечення наукових досліджень	49
3.6. Різновиди та етапи науково-дослідницької роботи	60
3.7. Специфіка методів наукового дослідження	99
3.8. Характеристика провідних методів наукових досліджень	99
4. Тематика семінарських занять	80
4.1. Наука – чинник духовного розвитку суспільства	77
4.2. Організація наукової діяльності	78
4.3. Методологія наукового дослідження	80
4.4. Особливості наукових досліджень у царині педагогіки	82
4.5. Особливості наукових досліджень у царині педагогіки (продовження)	94
4.6. Різновиди та етапи наукової діяльності педагога-дослідника.....	86
4.7. Різновиди та етапи наукової діяльності педагога-дослідника (продовження).....	88
4.8. Методика науково-педагогічних досліджень.....	90
5. Дидактичні ігри і вправи	92
6. Завдання для індивідуальної роботи	101
6.1. Тематика рефератів	100
6.2. Тематика мультимедіа презентацій	100
6.3. Складання тематичного електронного каталогу.....	100

6.4. «Скарбничка мудрості» (коментування й ілюстрування прикладами висловів про науку і науковців)	102
6.5. Робота з науковими текстами.....	107
7. Тестові завдання	133
8. Програмові вимоги з навчального курсу «Основи педагогічних досліджень».....	143
9. Рекомендована література до навчального курсу «Основи педагогічних досліджень»	145
Глосарій	149
Додатки.....	158
Додаток 1. Перелік загальноживаних скорочень	158
Додаток 2. Типове положення про наукове студентське товариство	159
Додаток 3. Поради щодо організації наукової діяльності.....	165
Додаток 4. Класифікація друкованих джерел інформації.....	166
Додаток 5. Методичні рекомендації з опрацювання навчальної і наукової літератури	167
Додаток 6. Алгоритм конспектування друкованого джерела наукової інформації.....	174
Додаток 7. Приклади оформлення бібліографічного опису	176
Додаток 8. Методичні рекомендації з пошуку й опрацювання наукової інформації в мережі Інтернет	185
Додаток 9. Інтернет-ресурси педагогічного спрямування	187
Додаток 10. Положення про порядок організації та проведення педагогічного експерименту	189
Додаток 11. Програми науково-дослідної експериментальної роботи	192
Додаток 12. Звіт про результати дослідно-експериментальної роботи	197
Додаток 13. Положення про експериментальний навчальний освітній заклад	195
Додаток 14. Методика написання наукової статті.....	205

Додаток 15. Методичні рекомендації з оформлення публікацій у провідних фахових виданнях	208
Додаток 16. Перелік періодичних фахових видань з педагогіки	211
Додаток 17. Методичні рекомендації з підготовки до захисту результатів наукового дослідження (курсової, магістерської роботи, дисертації, проекту)	229
Додаток 18. Критерії оцінювання курсових та магістерських робіт	231
Додаток 19. Методичні рекомендації з оформлення рецензії на наукову роботу	234
Додаток 20. Методичні рекомендації з укладання анотацій	238
Додаток 21. Вимоги та поради щодо оформлення тексту наукової роботи	245
Додаток 22. Алгоритм реферування наукового джерела	250
Додаток 23. Алгоритм реферування кількох наукових джерел	252
Додаток 24. Поради до написання реферату	253
Додаток 25. Поради щодо авторського редагування наукового тексту	254
Додаток 26. Поради учаснику наукової дискусії	256
Додаток 27. Алгоритм підготовки наукової доповіді.....	257
Додаток 28. Особливості підготовки та виступу з доповіддю на науковій конференції	258
Додаток 29. Методичні рекомендації з організації наукових заходів (семінарів, конференцій, конгресів)	261
Додаток 30. Вимоги і поради до змісту мультимедійної презентації.....	269
Список використаних джерел	273

ПЕРЕДМОВА

Трансформаційні процеси, що відбуваються в освітній системі України, передбачають підготовку фахівців здатних здійснювати наукові дослідження та втілювати їх результати у практичну діяльність. Відтак майбутні педагоги повинні вирізнятися високою компетентністю та здатністю до самостійного творчого розв'язання освітніх проблем, вмінням поновлювати та розширювати фахові знання. Означені професійні якості формуються в осередку закладу вищої освіти через активну участь студентів у виконанні науково-дослідних робіт. Залучення студентської молоді до самостійного наукового пошуку сприяє не тільки поглибленому вивченню навчальних дисциплін, але й розвитку особистості студента – опануванню дослідницькими навичками, ініціативності при плануванні та організації наукової роботи, здатності до співпраці у науковому колективі, вмінню фахово і коректно захищати власний науковий доробок.

Навчальний курс «Основи педагогічних досліджень» допомагає студентам розкрити можливості їх участі в дослідницьких пошуках як найбільш активній і творчій формі одержання знань. Предметом курсу є визначення провідних аспектів інноваційного змісту вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

Головна мета пропонованого навчально-методичного посібника – залучення майбутніх педагогів до науково-дослідної роботи, ознайомлення їх зі стратегією та тактикою проведення науково-педагогічних досліджень, надання фахових знань про методологію, методикау та інструментарій пошукової роботи.

Навчально-методичний посібник стане у пригоді викладачам курсу «Основи педагогічних досліджень», позаяк у ньому подано програму курсу, орієнтовний конспект лекцій, тематику семінарських занять, програмові вимоги, а також перелік рекомендованої літератури, необхідної для підготовки й проведення аудиторних занять, планування самостійної роботи студентів.

Методичні рекомендації та довідкові матеріали запропоновані у додатках допоможуть в опрацюванні навчальної і наукової літератури, пошуку інформації в мережі Інтернет, написанні й опублікуванні наукових статей, підготовці до захисту результатів наукового дослідження.

1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни: ознайомлення студентів з науковим потенціалом цивілізаційного поступу людства, основами теорії пізнання, особливостями організації наукової роботи; опанування правилами використання друкованих та комп'ютерних ресурсів наукового спрямування; формування уявлень про особливості експериментальної діяльності та підбору методів дослідження для розв'язання актуальних освітянських проблем. освоєння елементів методології наукових досліджень і розвиток у студентів творчого мислення.

Завдання навчальної дисципліни.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- визначення науки як особливої сфери людської діяльності;
- понятійний апарат наукознавства;
- провідні тенденції наукових досліджень у царині педагогіки.
- характеристику методології наукових досліджень;
- структурні компоненти науково-педагогічного дослідження;
- різновиди методів наукового і науково-педагогічного дослідження;
- загальні положення про науково-дослідницьку роботу у вищій школі;
- визначальні умови академічної доброчесності;
- провідні етапи науково-педагогічного дослідження;
- особливості наукових досліджень у царині педагогіки.

вміти:

- кваліфіковано використовувати наукову термінологію;
- зрозуміло і вичерпно давати визначення основних категорій і понять наукознавства;
- відбирати й аналізувати інформацію з теми науково-педагогічного дослідження, формулювати його мету й завдання;
- запобігати академічному плагіату;
- добирати методи дослідження адекватні проблематиці науково-педагогічного пошуку;
- планувати й проводити педагогічний експеримент, обробляти результати вимірювань й оцінювати їх погрішності;

- зіставляти результати експериментів з теорією й формулювати висновки науково-педагогічного дослідження;
- складати анотацію літературних джерел, науковий звіт, доповідь, статтю за результатами науково-педагогічного дослідження.

Компетентності

КЗ-1. Загальнонавчальна. Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними

підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо.

КЗ-2. Інформаційно-аналітична. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема

професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків.

КЗ-3. Дослідницько-праксеологічна. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, зокрема, в процесі професійно- педагогічної діяльності. Здатність приймати обґрунтовані рішення, працювати автономно.

КЗ-4. Комунікативна. Здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації. Здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами. Уміння володіти різновидами стилів мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів.

КЗ-6. Етична. Здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи).

КЗ-9. Адаптивна. Здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання молодших школярів, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.

КЗ-12. Інформаційно-комунікаційна. Здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для розв'язання

комунікативних задач у професійній діяльності вчителя початкових класів й у повсякденному житті.

СК-5.2. Вербально-логічна. Здатність педагога володіти доцільними формами вербального професійного спілкування в колективі, сприймати, осмислювати й відтворювати зміст і основну думку усних і письмових висловлювань, коригувати власне й чуже мовлення; здатність опрацьовувати, групувати навчальну інформацію, адекватно усвідомлювати комунікативний сенс повідомлень, запам'ятовувати й у разі необхідності актуалізовувати в пам'яті професійні знання, фактичні дані, навчальну інформацію.

СК - 5.3. Інтерактивна. Здатність педагога організовувати ефективну спільну навчально-виховну діяльність і педагогічне спілкування; здатність співпрацювати для досягнення поставленої мети, знаходячи при цьому шляхи взаємодії зі всіма суб'єктами навчально-виховного середовища.

Програмні результати навчання: володіння системою наукових знань із дисциплін загальної та професійної підготовки. Знання сучасних теоретичних основ освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової освіти. Знання вікових особливостей дітей, індивідуальних відмінностей у перебігу їхніх пізнавальних процесів. Знання закономірностей та теорії процесу навчального пізнання, сучасних навчальних технологій. Уміння застосовувати знання із дисциплін загальної та професійної підготовки у педагогічній діяльності. Уміння проводити уроки в початковій школі, аналізувати урок щодо досягнення його мети й завдань, оцінювати ефективність застосованих форм, методів, засобів і технологій, використовувати інноваційні технології вивчення певної освітньої галузі/предмета. Здатність прогнозувати, проєктувати та коригувати педагогічну комунікацію із суб'єктами освітнього процесу початкової школи на засадах етики професійного спілкування. Здатність аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, працювати в команді.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Методологічні засади науково-дослідної роботи

Тема 1. Наука – чинник духовного розвитку суспільства.

Наука як чинник технічного і духовного прогресу. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності. Понятійний апарат наукознавства.

Наука як спосіб пізнання. Принципи наукового пізнання. Наука як система знань. Наукові дослідження, їх особливості та класифікація. Характеристика процесу пізнання. Специфіка процесу наукового пізнання. Доведення: його призначення та основні елементи.

Сучасна класифікація наук. Місце педагогіки в системі суспільних наук. Провідні тенденції педагогічних досліджень у системі сучасної освіти.

Основні поняття: наука, наукове пізнання, ідея, гіпотеза, доказ, доведення, теза, аргумент, демонстрація, судження, умовивід, поняття, категорія, аксіома, природничі науки, суспільні науки, галузі педагогічної науки.

Тема 2. Організація наукової діяльності.

Система науково-дослідної роботи студентів у сучасних вищих навчальних закладах. Різновиди науково-дослідної роботи студентів. Основні форми фіксування результатів науково-дослідної роботи у ЗВО – анотація, реферат, доповідь, стаття, курсова робота, магістерська робота. Правила і норми оформлення результатів наукових досліджень.

Загальні положення про підготовку наукових кадрів. Організація науково-дослідницької роботи в аспірантурі, докторантурі. Державна система організації і управління науковими дослідженнями в Україні. Різновиди науково-дослідних установ. Поняття про наукову школу.

Особливості трудової діяльності наукового колективу. Специфіка професійної діяльності наукового колективу. Визначення поняття наукової етики. Провідні моральні принципи співробітництва у науковому колективі.

Поняття академічної доброчесності.

Основні поняття: анотація, реферат, доповідь, стаття, курсова робота, магістерська робота, магістр, аспірант, докторант, дисертація, науковий ступінь, наукове звання, наукова школа, науковий колектив, наукова етика, академічна доброчесність, плагіат.

Змістовий модуль 2. Теоретичне підґрунтя науково-педагогічних досліджень

Тема 3. Методологія наукового дослідження.

Гуманізація наукових пошуків сучасності. Маніфест Рассела-Ейнштейна. Визначення методології наукових досліджень. Функції методології наукових досліджень. Характеристика структурних компонентів методології наукового дослідження. Особливості фундаментальних і прикладних наукових досліджень. Обґрунтованість результатів дослідження.

Основні поняття: наукове дослідження, методологія, методологічна основа дослідження, об'єкт наукового дослідження, предмет наукового дослідження, мета наукового дослідження, завдання наукового дослідження, принципи наукового дослідження, концептуальні положення.

Тема 4. Особливості наукових досліджень в царині педагогіки.

Наукові дослідження – шлях до розв'язання проблем педагогіки. Методологічні засади педагогічної науки. Принципи педагогічного дослідження. Загальна схема науково-педагогічного процесу. Показники ефективності педагогічного дослідження. Типові недоліки процесу педагогічного дослідження. Чинники успішності науково-дослідної діяльності педагога.

Дослідницька діяльність як важлива складова фахової діяльності сучасного педагога. Вимоги до фахового рівня педагога-дослідника. Шляхи розповсюдження наукових здобутків педагога-дослідника в освітню практику.

Основні поняття: науково-педагогічне дослідження, методологія педагогічного дослідження, наукова проблема, об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза педагогічного дослідження, принципи педагогічного дослідження, логіка педагогічного дослідження.

Тема 5. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

Різновиди джерел наукової інформації. Використання джерел наукової інформації у процесі дослідницької діяльності. Документальні джерела інформації та використання їх у наукових дослідженнях.

Класифікація джерел інформації. Вивчення документальних джерел. Способи фіксування змісту вивчених джерел. Стандартизований опис бібліографічних даних.

Методика роботи з джерелами наукової інформації. Шляхи запобігання плагіату. Правила цитування. Правила виконання списку використаних джерел.

Основні поняття: джерела наукової інформації, наукові факти, реферування, джерельна база, дослідницька робота, бібліографічний опис, каталог, плагіат, цитування.

Змістовий модуль 3. Організація науково-педагогічних досліджень

Тема 6. Різновиди та етапи наукової діяльності педагога-дослідника.

Загальна схема наукового дослідження. Етапи дослідження. Вибір теми, постановка мети дослідження. Формулювання об'єкту, предмету, завдань, гіпотези дослідження.

Різновиди письмових наукових робіт. Оформлення результатів дослідження. Вимоги до написання й оформлення різних видів наукових робіт. Використання новітніх технологій у дослідницькій роботі сучасних науковців.

Основні поняття: об'єкт дослідження, предмет дослідження, гіпотеза дослідження, документальні джерела, реферат, стаття, тези, курсова робота, магістерська робота, дисертація, правила оформлення.

Тема 7. Специфіка методів наукового дослідження.

Класифікація методів наукового дослідження. Характеристика загальнонаукових методів дослідження. Спеціальні методи наукового пізнання в педагогіці.

Методи емпіричного дослідження. Спостереження: різновиди та вимоги до його організації. Правила проведення опитування, анкетування, інтерв'ювання, тестування. Передумови застосування експерименту в дослідній роботі науковця.

Емпірично-теоретичні методи. Визначення й характеристика методів абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, моделювання.

Теоретичні методи. Специфіка історичного, термінологічного, функціонального, системного методів. Визначення аксіоматичного методу, методів ідеалізації, формалізації.

Математичні методи та їх роль педагогічному дослідженні.

Основні поняття: науковий метод, методика, методика дослідження, спостереження, порівняння, узагальнення, вимірювання, опитування, анкетування, інтерв'ю, тест, експеримент, абстрагування, аналіз і синтез,

індукція, дедукція, моделювання, формалізація, ідеалізація, психолого-педагогічне тестування, педагогічний експеримент.

Тема 8. Характеристика провідних методів науково-педагогічного дослідження.

Особливості залучення методів спостереження, бесіди, анкетування, тестування у процес педагогічного дослідження. Метод вивчення документації та учнівських робіт.

Передумови залучення методу соціометрії в дослідницьку роботу педагога.

Різновиди педагогічного експерименту. Поняття констатуючого, формуючого та контрольного експерименту. Види педагогічного експерименту. Підготовка та проведення експерименту.

Постановка завдань. Добір експериментальних чинників. Програма і методика експерименту. Методи дослідження одержаних результатів.

Основні поняття: науковий метод, педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, тестування, соціометрія. експеримент, формалізація, ідеалізація, психолого-педагогічне тестування, педагогічний експеримент.

2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ **«ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		Л	п	Лаб	Інд	с.р		л	П	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Методологічні засади науково-дослідної роботи												
Тема 1. Наука – чинник духовного розвитку суспільства.	9	2	2			5	10	2				8
Тема 2. Організація наукової діяльності	9	2	2			5	10		2			8
Разом за змістовим модулем 1	18	4	4			10	20	2	2			16

Змістовий модуль 2. Теоретичне підґрунтя науково-педагогічних досліджень												
Тема 3. Методологія наукового дослідження	9	2	2			5	12				4	8
Тема 4. Особливості наукових досліджень в царині педагогіки	13	2	2		4	5	14	2			4	8
Тема 5. Інформаційне забезпечення наукових досліджень	14	2			4	6	8					8
Разом за змістовим модулем 2	34	6	4		8	16	34	2			8	24
Змістовий модуль 3. Організація науково-педагогічних досліджень												
Тема 6. Різновиди та етапи науково-дослідницької роботи.	14	2	2		4	6	14	2			4	8
Тема 7. Специфіка методів наукового дослідження	8	2				6	8					8
Тема 8. Характеристика провідних методів наукових досліджень	16	2	4		4	6	14		2		4	8
Разом за змістовим модулем 3	38	6	6		8	18	36	2	2		8	24
Модуль 2.												
						44						64
Модуль 3.												
					16						16	
(i) Усього годин	90	16	14		16	44	90	6	4		16	64

3. ОРІЄНТОВНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА № 1.

НАУКА – ЧИННИК ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мета лекції: ознайомити студентів з наукою як особливою цариною людської діяльності та понятійним апаратом наукознавства.

План лекції:

1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності.
2. Понятійний апарат наукознавства.
3. Сучасна класифікація наукових досліджень.
4. Місце педагогіки в системі суспільних наук.

Література до теми:

1. Білоусова Т. П., Маркітантов Ю. О. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2014. 120 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Академія, 2017. 615 с.
3. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2012. 128 с.
4. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волин. обереги, 2013. 359 с.
5. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: навч-метод. посіб. Київ: Вища школа, 2012. 295 с.
6. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ, Ліра, 2013.240 с.

Темп цивілізаційного поступу суспільства вимагає від фахівця глибокого знання сутності та змісту усталених принципів сучасної науки, опанування фундаментальними науковими знаннями, розуміння реального світу в його єдності й різноманітності, а також уявлення про джерела знань і шляхи встановлення законів науки. Особливо важливим для майбутнього педагога є максимальний розвиток уміння самостійно застосовувати новітні наукові напрацювання в освітній практиці, продукувати власні здобутки, інновації, відкриття.

Виникнення науки як окремої сфери діяльності тісно пов'язане зі зростанням інтелекту людей. Поняття науки ґрунтується на її змісті та соціальних функціях.

Наука – це соціально значуща царина людської діяльності, спрямована на вироблення й використання теоретично систематизованих знань про дійсність.

Наука є складовою частиною духовної культури людства. Як система знань вона охоплює не тільки фактичні відомості про предмети навколишнього світу, людську думку та дії, а й певні форми та способи їх усвідомлення. Отже, наука характеризується як:

- специфічна форма суспільної свідомості, що ґрунтується на системі знань;
- процес пізнання закономірностей об'єктивного світу;
- певний вид суспільного розподілу праці;
- процес виробництва знань та їх використання.

Відтак наука склалася історично і становить струнку систему понять і категорій, пов'язаних між собою за допомогою суджень (міркувань) та умовиводів.

Однак не всі знання можна розглядати як наукові. Не є науковими знання одержані лише на основі простого спостереження. Адже попри важливе значення в житті людини, вони не розкривають сутності явищ, взаємозв'язків між ними, не дають змоги пояснити принципи виникнення процесу, явища та їх подальший розвиток.

Предметом науки є вивчення закономірностей реального світу й людської життєдіяльності.

Достовірність наукових знань визначається не лише логікою, а передусім обов'язковою перевіркою їх на практиці, адже саме наука є основною формою пізнання та зведення у певну систему знань про навколишній світ і використання їх у практичній діяльності людей.

Дослідженням й узагальненням закономірності функціонування науки як системи знань і соціальної інституції, здійсненням прикладного системного аналізу умов підвищення ефективності процесів наукової діяльності займається комплекс наукових дисциплін під загальною назвою *наукознавство* та державні наукові установи.

Наука пройшла тривалий і складний шлях розвитку від первинних, елементарних знань про природу до пізнання складних закономірностей природи, суспільного розвитку та людського мислення.

У науковому співтоваристві виокремлюють три етапи розвитку: *класичний, неокласичний, постнеокласичний*, які зародилися відповідно в XVI, XIX та

другій половині ХХ ст. Саме минуле століття відзначилось як доба раціоналізму й розуму. Близько 500 природничих і 300 гуманітарних наук та породжені ними техніка і технології декларували свою спрямованість на захист інтересів людини в природі та суспільстві.

Постнеокласична наука передбачає мережу взаємозв'язків, невід'ємною складовою якої є людина. Характерною ознакою постнеокласичної науки є «людиновимірність». Значущість сучасної науки полягає в усвідомленні місця і ролі людини в системі: людина - природа - суспільство.

Усвідомлення відсутності знань в будь-якій галузі буття викликало об'єктивну потребу в відтворенні нових знань про природу, людину і суспільство.

Знання – це перевірений на практиці результат пізнання дійсності, її адекватне відображення у свідомості людини. Саме рух людської думки від незнання до знання називають пізнанням, основою якого є відтворення у свідомості людини об'єктивної реальності. Це взаємодія суб'єкта й об'єкта, результатом якого є нове знання про світ, віддзеркалення об'єктивної дійсності у свідомості людини у процесі її практичної діяльності (виробничої, розумової, наукової). Наука й людське пізнання спрямовані на одержання достовірних знань, що відображають дійсність. Ці знання існують у вигляді законів науки, теоретичних положень, висновків, вчень, що підтверджені практикою й існують об'єктивно (незалежно від праці та винаходів науковців). Водночас наукові знання можуть бути відносними й абсолютними.

Відносні знання характеризуються неповнотою відповідності образу та об'єкту.

Абсолютні знання – це повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує їх абсолютну відповідність образу та об'єкту в певний період пізнання.

Наукове пізнання – це дослідження, що має особливі цілі й завдання, методи отримання і перевірки нових знань. Воно прокладає шлях практиці, створює теоретичні засади для розв'язання практичних проблем.

Рушійною силою пізнання є практика. Вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення та обґрунтування і є надійною основою для розуміння сутності явищ об'єктивної реальності.

Пізнання може бути чуттєве й раціональне. Чуттєве пізнання є наслідком безпосереднього зв'язку людини з навколишнім середовищем і реалізується через відчуття, сприйняття та уявлення.

Відчуття – це відображення в мозку людини властивостей предметів чи явищ об'єктивного світу, які сприймаються органами чуття.

Сприйняття – це відображення в мозку людини властивостей предметів чи явищ, які сприймаються органами чуття у той чи інший проміжок часу і формують первинний чуттєвий образ предмета або явища.

Уявлення – це систематизація різних образів, об'єднання їх у цілісну картину.

Раціональне пізнання – це опосередковане й узагальнене відображення в мозку людини істотних властивостей, причинних відносин і закономірних зв'язків між об'єктами та явищами. Воно сприяє усвідомленню сутності процесу, виявляє його закономірності. Формами раціонального пізнання є абстрактне мислення, міркування людини, структурними елементами яких є поняття, судження та умовивід.

Отже, наука покликана надавати відповіді на запитання: «Що?», «Скільки?», «Чому?», «Як?». На запитання «Як зробити?» відповідає методика, «Що зробити?» – практика.

Відповіді на всі ці запитання визначають безпосередні завдання науки – опис, пояснення, передбачення процесів та явищ об'єктивної дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі законів, які вона відкриває. Тобто в широкому значенні – це теоретичне відтворення дійсності.

Як специфічний вид діяльності наука спрямована на отримання нових теоретичних та прикладних знань про закономірності розвитку природи, суспільства й мислення і характеризуються такими основними ознаками:

- наявністю систематизованих знань (ідей, теорій, концепцій, законів, принципів, гіпотез, понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження;
- практичною значущістю процесу, що вивчається.

Виникнення науки як сфери людської діяльності зумовлене природним процесом розподілу суспільної праці, зростанням інтелекту людей, їх прагненням до пізнання невідомого, всього, що становить основу буття. З огляду на це наука виконує низку конкретних функцій:

- пізнавальну;
- практичну;
- прогностичну.

Первинним поняттям при формуванні наукових знань є **наукова ідея**, тобто форма відображення у мисленні нового розуміння об'єктивної реальності.

Ідея – це нове інтуїтивне пояснення мало досліджених процесів подій і явищ.

Наукові ідеї є своєрідним якісним «проривом» думки за межі пізнаного раніше. Водночас наукові ідеї є передумовами створення теорій, і елементами, що об'єднують окремі теорії у певну галузь знань. Ідея є основою творчого процесу, продуктом людської думки, формою відображення дійсності. Ґрунтуючись на наявних знаннях, вона виявляє раніше непомічені закономірності. Ідеї виникають з практики спостережень за навколишнім світом і потребами життя.

Матеріалізованим виявом наукової ідеї є **гіпотеза** – наукове припущення висунене для пояснення певних явищ, процесів або причин, що зумовлюють певний наслідок. Як структурний елемент теорії гіпотеза є спробою на основі узагальнення наявних знань вийти за їх межі, тобто сформулювати нові наукові положення, достовірність яких потрібно довести. Наукова теорія містить гіпотезу як вихідний момент пошуку істини й допомагає значно заощаджувати час і сили, цілеспрямовано зібрати і згрупувати факти.

Гіпотези мають ймовірнісний характер і проходять у своєму розвитку три стадії:

- 1) накопичення фактичного матеріалу і висунення на його основі припущень;
- 2) формулювання та обґрунтування гіпотези;
- 3) перевірка отриманих результатів на практиці.

Якщо отриманий практичний результат відповідає припущенням, гіпотеза перетворюється на наукову теорію, тобто стає достовірним знанням. Щодо одного й того ж невідомого явища можливе формулювання кількох гіпотез. Це забезпечує його всебічний аналіз, без якого неможливе наукове узагальнення.

Водночас між гіпотезою і теорією є відмінність, що впливає з відносності практики як критерію істини. На відміну від гіпотези, теорія є достовірним знанням. Тобто гіпотези виникають у процесі розвитку науки і перетворюються на достовірні положення наукової теорії лише тоді, коли практика підтверджує їх конкретними результатами, досягнутими на основі цієї системи знань.

Процедури, за допомогою яких установлюється істинність будь-якого твердження, називають *доказами*. Докази використовують як у науці, так і в практичній діяльності. Доказами гіпотез можуть слугувати цитати, запозичені в інших авторів, сформовані теорії (наприклад, періодична таблиця Менделєєва у хімії).

Доведення – це логічна процедура встановлення істинності будь-якого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких уже доведено. Елементами процесу доведення є: теза, аргумент і демонстрація.

Теза – це системний виклад основних положень, думок, спостережень, у ній відсутні деталі, пояснення, ілюстрації тощо.

Аргумент – це підстава чи доказ, які наводяться задля обґрунтування або підтвердження тези.

Демонстрація (ілюстрація) – форма зв'язку між аргументами та тезою (макети, таблиці, схеми).

Внутрішній істотний стійкий взаємозв'язок явищ у природі і суспільстві, що зумовлює їх розвиток, визначає **закон**. Винайдений через здогад, він потребує логічного доведення, і лише в такому разі визнається науково обґрунтованим. Для доведення закону наука використовує судження.

Судження – форма мислення, яка шляхом порівняння кількох понять дає підставу стверджувати або заперечувати наявність в об'єктах дослідження тих чи інших властивостей або якостей. Це певне висловлювання про предмет чи явище. Його можна отримати при безпосередньому спостереженні будь-якого факту або опосередковано за допомогою умовиводу.

Умовивід – «розумова операція», у процесі якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження, яке певним чином пов'язане з вихідним.

Результатом наукової діяльності є створення **теорії**.

Теорія – найвища форма узагальнення і систематизації знань, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні зв'язки дійсності. Теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії ці результати впорядковуються, вибудовуються в струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі абстракцій, ідеалізацій, принципів. Теорія є формою синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи наукових знань.

Структуру теорій формують *факти, поняття і судження, положення, закони, аксіоми, принципи*.

Наукові факти є складовою наукових знань лише після їх систематизації та узагальнення за допомогою *понять* та їх *визначень*, які є складовими елементами науки.

Поняття відображують найістотніші та найхарактерніші для предмета чи явища ознаки. Вони можуть бути загальними, частковими, збірними, абстрактними, конкретними, абсолютними й відносними.

Найзагальніші і найфундаментальніші поняття мають назву *категорій*. Це форми логічного мислення, в яких розкриваються внутрішні істотні сторони і відносини досліджуваного предмета.

Аксіома – положення, яке, зважаючи на його очевидність, сприймається без доказів.

Реалізація наукових пошуків неможлива без дотримання принципів, що їх визначено як систему вихідних положень, які набувають сили закону, задля дотримання об'єктивності у процесі теоретичних пошуків й одержання максимального ефекту в експериментальній діяльності. Принципи наукової теорії концентрують у собі найперше і найабстрактніше визначення ідеї, початкову форму систематизації знань.

Головною функцією науки є пізнання об'єктивного світу, що від живого спостереження переходить до абстрактного мислення, а потім до практичного втілення в життя. Важливим завданням науки є формування системи знань, які сприяють раціональній організації виробничих відносин та використанню виробничих сил в інтересах усіх членів суспільства.

Нові знання здобуті в процесі фундаментальних досліджень та зафіксовані на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, можуть бути оформлені у вигляді наукових рефератів, наукових доповідей на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах, курсових, магістерських робіт, авторефератів, монографій, наукових статей, аналітичних оглядів, дисертацій тощо.

На сучасному етапі розвитку теоретичного знання, визначено низку галузей науки, об'єднаних у три великі групи:

- природничі (фізика, хімія, біологія, географія, астрономія тощо), предметом яких є різні види матерії та форми їх руху, взаємозв'язки та закономірності;
- суспільні (економічні, філологічні, історичні, педагогічні та ін.), предметом яких є дослідження соціально-економічних, політичних та ідеологічних закономірностей розвитку суспільних відносин;
- науки про мислення (філософія, логіка, психологія, теологія та ін.).

На межі природничих та суспільних наук розвиваються нові суміжні галузі (технічна кібернетика, ергономіка, біоніка, біофізика, технічна естетика та ін.).

Одне з провідних місць в осередку суспільних наук належить педагогіці. Педагогіка – наука, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості. Назва її походить від грецьких слів «paidos» – дитина і «ago» – веду, тобто «дітоводіння». До XVII ст. педагогіка розвивалась у лоні філософії, що була тоді майже всезагальною системою наукових знань. Але розвиток матеріального виробництва і духовної культури сприяв піднесенню освіти, що зумовило виокремлення педагогіки в самостійну науку.

Педагогіка досліджує процес підготовки людини до життя, розкриває його сутність, закономірності, тенденції та перспективи.

Як і кожна наука, педагогіка покликана теоретично узагальнювати факти, проникати у внутрішню природу явищ, виявляти їх причини, передбачати їх розвиток. Вона аналізує об'єктивні закономірності виховного процесу, досліджує істотні й необхідні, загальні та стійкі зв'язки, причинно-наслідкові залежності в ньому. Їх знання дає можливість правильно будувати педагогічний процес, прогнозувати результати виховання і здійснювати його відповідно до потреб суспільства.

Педагогічна наука виникла і розвивалась як теорія виховання підростаючих поколінь. Зумовлено це тим, що людина, її духовні та фізичні якості формуються в дитинстві, підлітковому віці та юності. Саме у ці періоди життя розвиток особистості відбувається найбільш інтенсивно, формуються найголовніші її риси та особливості – розумові та фізичні сили, основи світогляду, переконань, моральних почуттів, риси характеру, спрямованість потреб, інтересів, уподобань тощо.

Педагогіка вивчає процеси виховання, освіти і навчання лише у властивих їй межах, розглядає у цих процесах тільки педагогічний аспект. Вона досліджує загальнопедагогічні засади, на яких потрібно будувати освітній процес.

З педагогіки виокремилися галузі педагогічних знань, які визначаються особливостями об'єкта навчання й виховання. Основні напрямки системи педагогічних наук є наступні:

Загальна педагогіка, що вивчає і формулює принципи, форми і методи навчання й виховання, які є загальними для всіх вікових груп і навчально-виховних закладів. Складовими загальної педагогіки є теорія навчання (дидактика), теорія виховання, теорія організації та управління в системі освіти.

Історія педагогіки розкриває історію розвитку теорії та практики, навчання й виховання в різні історичні епохи, різних країн і народів.

Дошкільна педагогіка – галузь педагогічних знань, яка вивчає закономірності виховання дітей дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних виховних закладах.

Педагогіка загальноосвітньої школи – найрозвиненіша галузь педагогічних знань, яка досліджує зміст, форми й методи навчання і виховання школярів.

Її основними розділами є розумове, моральне, трудове, фізичне, естетичне, екологічне виховання учнів під час навчання у школі. Найважливіше завдання цієї галузі педагогічних знань – розроблення питань забезпечення учнів глибокими та міцними знаннями, формування у них гуманістичного світогляду, забезпечення всебічного розвитку їх особистості.

Спеціальна педагогіка (дефектологія) – наука про особливості розвитку, закономірності навчання і виховання дітей, які мають фізичні або психічні вади.

У наукових дослідження професійної освіти увагу сконцентровано на проблемах фахової підготовки.

Останніми роками починає розвиватися педагогіка середніх спеціалізованих навчальних закладів – ліцеїв, гімназій, колегіумів тощо. В даному випадку проблеми виникають не так з вихованням учнів, як з розробкою системи навчання. Адже правильна організація навчального процесу, вибір необхідних дисциплін і оптимальне дозування розумового навантаження учнів стають пріоритетними заходами.

Педагогіка вищої школи розробляє способи і методи переважно самостійної роботи. Основна мета навчання тут полягає у скеруванні студентів на вибір і самостійну розробку ефективних форм засвоєння знань. Специфіка виховної роботи полягає в тому, що студентів навчають не лише гуманізму і моральним цінностям, а й умінню виховувати інших, коли в майбутньому вони набудуть статусу вчителів, викладачів, керівників.

ВИСНОВОК.

Наука є складовою частиною духовної культури людства. Як система знань вона охоплює не тільки фактичні відомості про предмети навколишнього світу, людської думки та діяльності, не лише закони і принципи вивчення об'єктів, а й певні форми та способи їх усвідомлення.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення предмету і сутності науки.
2. У чому полягає процес наукового пізнання?
3. Охарактеризуйте пізнання, його види та структурні елементи.
4. Якими ознаками характеризується наукова діяльність?
5. Яка структура формування теорії?
6. Дайте визначення наукової ідеї, гіпотези, теорії, закону.
7. Сформулюйте види, функції та предмет наукової діяльності.
8. Дайте визначення поняття, судження, умовиводу.
9. За якими критеріями здійснено сучасну класифікацію наук?
10. За якими критеріями розподілено галузі педагогічної науки?

ТЕМА № 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета лекції: розкрити загальні положення про науково-дослідницьку роботу у вищій школі.

План лекції:

1. Провідні аспекти науково-дослідної роботи студентів.
2. Загальні положення про підготовку наукових кадрів.
3. Державна система організації і управління науковими дослідженнями в Україні.
4. Особливості трудової діяльності наукового колективу.

Література до теми:

1. Бюлетень ВАК України. 2017. № 2.74 с.
2. Вознюк А.А. Довідник здобувача наукового ступеня. Київ: ХмЦНТЕІ, 2018. 205 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» URL:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
4. Довідник здобувача наукового ступеня: зб. нормат. док. та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / за ред. В.Д. Бондаренка. 5-е вид., випр. та допов. Київ : ред. «Бюл. Вищ. атестац. коміс. України»: Толока, 2018.55 с.
5. Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів. Харків: Основа, 2018. 198 с.
6. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / упор. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2017. 138 с.
7. Соловей М.І., Спіцин Є.С., Потапенко К.К. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. Київ : Ленвіт, 2014. 144 с.

Інтелектуальна творчість спрямована на здобуття і використання нових знань визначається як наукова діяльність. Вона існує в різних видах – від збору потрібної інформації, здійснення експериментальних досліджень до застосування одержаних результатів на практиці.

Суб'єктом наукової діяльності є: студенти, науковці, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, організації, вищі навчальні заклади, громадські організації.

Наукові дослідження студенти мають можливість здійснювати в гуртках наукового товариства, починаючи з першого року навчання у закладі вищої освіти. Базовим методичним центром наукової роботи з студентами є кафедра

спеціалізації («кафедра вікової психології», «кафедра загальної педагогіки» тощо). Керує дослідженнями науковий керівник – викладач з науковим ступенем доктора філософії, або доктора наук.

Науково-дослідна діяльність студентів здійснюється у двох взаємопов'язаних напрямках:

- 1) навчання елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- 2) наукові дослідження студентів під керівництвом викладачів.

Зміст і структура науково-дослідної роботи студентів визначаються наступністю її засобів і форм відповідно до логіки й послідовності навчального процесу, що зумовлює поступове збільшення обсягу і зростання складності набутих знань, умінь і навичок.

Провідними завданнями науково-дослідної роботи у закладі вищої освіти визначено:

- формування у студентів наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;
- допомога студентам у якнайшвидшому оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму,
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у процесі розв'язання практичних завдань;
- прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи;
- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у практичній роботі;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх фахівців;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у закладі вищої освіти резерву вчених, дослідників, викладачів.

Науково-дослідна робота у ЗВО має таку організаційну структуру:

Проректор з наукової роботи;

Рада науково-дослідної діяльності студентів;

Рада студентських науково-творчих товариств факультетів;

Студентські науково-творчі товариства кафедр.

Наукове керівництво студентськими науково-творчими товариствами здійснює науковий керівник, який обирається вченою радою вищого навчального закладу. Голова і члени ради призначаються наказами по інституту, факультету.

Науково-дослідна робота студентів у ЗВО здійснюється за такими основними напрямками.

- Науково-дослідна робота, що є складовою навчального процесу і обов'язковою для всіх студентів (написання рефератів, виконання практичних та контрольних робіт, підготовка і захист курсових робіт, виконання завдань дослідницького характеру під час виробничої практики на замовлення підприємств тощо).
- Науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом: участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр факультетів.
- Робота в студентських інформаційно-аналітичних, юридичних консультаціях, перекладацьких бюро тощо.
- Просвітницька робота: лекторська діяльність, підготовка довідкових матеріалів, написання науково-популярних статей.

Виконуючи науково-дослідну роботу, студенти опановують основи методики наукових досліджень, набувають навичок самостійної роботи над літературними джерелами, планування та організації наукового експерименту, опрацювання експериментальних даних.

Елементи наукових досліджень у формі наукового пошуку студенти застосовують під час написання курсових робіт із загальнотеоретичних і фахових дисциплін. В процесі роботи над курсовою студенти:

- опрацьовують фахову літературу;
- вчать формулювати й науково викладати досліджуваний матеріал;
- узагальнюють передовий практичний досвід з обраної теми;
- розробляють пропозиції щодо розв'язання проблеми курсового дослідження;
- застосовують загальні та спеціальні методи дослідження;
- опановують комп'ютерні та інформаційні технології.

Вміння і навички наукового пошуку узагальнюються у магістерській роботі, адже саме нею засвідчується здатність і підготовленість студента до теоретичного осмислення актуальності обраної теми, її науково-прикладного значення, до виконання самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності.

Під час навчальної та виробничої практики кожний студент крім загальних завдань, передбачених програмою, виконує також завдання дослідного характеру. Порядок виконання завдань відображується в щоденнику та в окремому розділі звіту про проходження практики, і може використовуватись під час підготовки доповідей на конференціях, інформаційних семінарах, написання курсових та магістерських робіт.

В осередку педагогічного ЗВО студенти мають можливість приймати участь у кількох провідних формах наукової роботи:

1. Публікація наукових статей у провідних фахових виданнях.
2. Розробка методичних рекомендацій.
3. Підготовка наукових звітів.
4. Виступи з доповідями під час наукових заходів (конференцій, семінарів, круглих столів).
5. Конструювання оригінальних дидактичних засобів навчання.
6. Укладання навчально-виховних програм для шкільних клубів, гуртків, дитячих і молодіжних об'єднань.
7. Створення методичних розробок з навчальної, або виховної роботи.
8. Виконання курсової, магістерської роботи.

Студенти, які досягли певних успіхів у науково-дослідній діяльності, можуть працювати за індивідуальним графіком у межах установленого терміну навчання. Рішенням Державної екзаменаційної комісії такі студенти можуть бути рекомендовані до вступу в магістратуру.

Магістр – це освітній рівень фахівця, який на основі освітнього рівня бакалавра здобув поглиблені фахові уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для розв'язання проблемних професійних завдань у певній галузі. Магістр повинен мати широку ерудицію, фундаментальні наукові знання, володіти методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, опрацювання, зберігання і використання наукової інформації, бути здатним до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

Магістерська освітня програма містить дві приблизно однакові за обсягом складові – навчальну та науково-дослідну. Зміст науково-дослідної роботи магістра визначається індивідуальним планом. Керує його роботою науковий керівник, який повинен мати науковий ступінь і вчене звання, працювати у вищому навчальному закладі. Підготовка магістра завершується захистом наукової роботи, яка має засвідчити його готовність до майбутньої професійної діяльності.

Аспірантура і докторантура є формами підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації, що відкривається при вищих навчальних закладах, прирівнених до них закладах післядипломної освіти, наукових установах, які мають висококваліфіковані науково-педагогічні кадри та сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну базу.

До аспірантури на конкурентній основі приймаються особи, які мають освітній рівень магістра. Вступники до аспірантури складають іспити зі

спеціальності, яка відповідає обраній ними науковій спеціальності та однієї з іноземних мов на вибір (англійської, німецької, іспанської, італійської, французької) в обов'язі навчальних програм для вищих навчальних закладів.

Після складання іспитів до аспірантури відбувається вибір теми дисертаційного дослідження. Тема дисертації індивідуальний план роботи аспіранта або докторанта затверджуються вченою радою наукової установи після обговорення кафедрою (відділом, лабораторією). Термін навчання в аспірантурі становить 4 роки.

Після завершення аспірантури науковець повинен представити результати свого дослідження у формі дисертації.

Особа, яка має освітній рівень магістра та працює над дисертацією на здобуття наукового ступеня поза аспірантурою, одержує статус *здобувача*. Самостійна робота над дисертацією є однією з форм підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Здобувач прикріплюється до закладу вищої освіти(наукової установи), які мають аспірантуру з відповідної спеціальності для підготовки та захисту дисертації, а також для поглибленого теоретичного вивчення філософії, іноземної мови та спеціальних дисциплін, складання іспитів на термін до п'яти років. Здобувач, який успішно поєднує виробничу або педагогічну діяльність з науковою роботою, може одержати творчу відпустку згідно з законодавством України.

Дослідження під час навчання в аспірантурі та самостійна пошукова діяльність в статусі здобувача передбачає підготовку й оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня.

Науковий ступінь – освітньо-науковий рівень вищої освіти, який передбачає засвоєння особою відповідної освітньо-наукової програми, набуття навичок володіння методологією й методикою дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які мають суттєву наукову новизну та практичне значення, їх опублікування у наукових виданнях та публічний захист дисертації.

Донедавна в Україні існували наукові ступені кандидата і доктора наук. В процесі євроінтеграції відбулася уніфікація вітчизняної наукової галузі згідно європейських стандартів. Відтак Законом України «Про вищу освіту» визначено наукові ступені доктора філософії (скорочено PhD) і доктора наук (скорочено ScD). При зазначенні наукового ступеня додається назва галузі, у якій його здобуто. Наприклад, «доктор філософії у галузі педагогіки», «доктор наук у галузі психології» тощо.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра.

Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вищою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

До докторантури приймаються особи, які мають науковий ступінь доктора філософії, наукові здобутки та опубліковані праці з обраної наукової спеціальності, здатні на високому науковому рівні проводити фундаментальні, пошукові і прикладні наукові дослідження.

Термін перебування в докторантурі на загальних умовах не перевищує трьох років. Щороку докторанти подають до вченої ради наукової установи звіт про виконання індивідуального плану роботи, за результатами якого проводиться їх атестація і приймається рішення про подальше перебування в докторантурі. Результати атестації затверджуються керівником наукової установи. Після завершення докторантури науковець повинен представити результати своїх досліджень у формі дисертації.

Науковий ступінь *доктора наук* присуджується спеціалізованою вченою радою на підставі публічного захисту дисертації.

Науково-дослідна робота – це чітко організований комплекс дій спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть процесів, явищ у природі, суспільстві з метою їх використання в практиці. Наукова діяльність, як і будь-яка інша, вимагає певної організації праці. Її ефективність залежить як від моральних та інтелектуальних якостей працівників, так і від умов праці, матеріально-технічного забезпечення й обслуговування.

Державна система організації і управління науковими дослідженнями в Україні надає можливість концентрувати та орієнтувати науку на виконання найбільш важливих завдань. Управління науковою діяльністю будується за територіально-галузевим принципом.

Вищим державним науковим центром є Національна академія наук України (НАН). Вона очолює і координує разом з Державним комітетом у справах науки та технологій України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами

інших країн. До складу НАН входять наукові інститути з відповідних галузей, є територіальні відділення (Донецьке, Західне, Південне та ін.) і територіальні філіали. Відділення НАН об'єднують науково-дослідні інститути (НДІ), які очолюють розвиток науки у певній галузі знань. У них зосереджені провідні наукові сили.

На сьогодні науково-дослідна робота відбувається в чотирьох основних секторах:

академічний – спрямований на забезпечення фундаментальних досліджень, які приводять до одержання нових знань, ідей та теорій;

вузівський – спрямований на забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, які дають нові знання та розробки, придатні до практичного застосування;

галузевий – спрямований на проведення прикладних досліджень та здійснення розробок і нововведень;

виробничий – пов'язаний із запровадженням науково-технічних розробок, удосконаленням техніки і технологій, завдяки чому здійснюються винаходи, створюється нова техніка і нова продукція.

Науковий працівник – це науковець, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію, науковий ступінь, вчене звання.

За результатами дослідницької роботи науковим працівникам присвоюються звання доцента, професора, академіка. Найвидатніші вчені обираються зборами НАН України – членами-кореспондентами і дійсними членами-академіками.

Наукова школа це традиційна форма наукового співтовариства. Вона передбачає творчу співдружність вчених, які працюють в одній країні або в одному місті в певній галузі науки й об'єднані спільністю підходів до вирішення проблеми, стилю роботи, спільністю наукового мислення, ідей і методів їх реалізацій. До головних ознак наукової школи належать:

- наявність наукового лідера – видатного вченого, який володіє умінням добирати творчу молодь і навчати її мистецтва дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу атмосферу, заохочувати самостійність мислення й ініціативу;
- високу наукову кваліфікацію дослідників згуртованих навколо лідера;
- значущість одержаних результатів;
- високий науковий авторитет у певній галузі науки та громадському визнанні;
- оригінальність методики досліджень, спільність наукових поглядів.

В галузі педагогічної науки широкого визнання набули наукові школи під керівництвом видатних українських вчених-педагогів І.Д.Беха, І.А.Зязюна, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, М.Г.Стельмаховича та ін.

Тематика наукового дослідження зазвичай формується за профілем вищого навчального закладу, його факультетів та кафедр на договірних засадах з підприємствами, організаціями, або у формі державного замовлення. Результати наукових досліджень запроваджуються в практичну діяльність установ, організацій галузі. За їх матеріалами проводяться науково-практичні конференції, семінари, «круглі столи», публікуються збірники наукових праць, колективні монографії, захищаються дисертації.

Важливими принципами організації праці в науковій діяльності є: наступність, колективність, динамічність, мобільність, самоорганізація і творчий підхід.

Наукова творчість піддається регламентації у граничних межах. Кожен науковець, працюючи над певною темою, самостійно визначає комплекс заходів, щоб забезпечити виконання робочого плану.

Основним завданням організацій праці є об'єднання в єдиний процес техніки і інтелектуальних можливостей наукових працівників, забезпечення найефективнішого використання трудового потенціалу, матеріальних і інтелектуальних ресурсів.

Професійність наукового працівника пов'язана з дотриманням етичних норм, правил поведінки та взаємовідносин з зовнішнім оточенням (колегами, підлеглими, партнерами). Дотримання етики ділових відносин є одним з основних критеріїв оцінки професіоналізму як окремого працівника, так і колективу в цілому.

Під етикою розуміють систему універсальних і специфічних моральних вимог і норм поведінки, що реалізуються в процесі суспільного життя. Будь-які відносини між людьми починають складатися в процесі контактів і спостережень, при яких люди нагромаджують інформацію один про одного, які і є основою взаємної симпатії або антипатії.

Наукова етика – це сукупність встановлених та визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил моралі наукових працівників, зайнятих в сфері науково-технологічної та науково-педагогічної діяльності.

Взаємовідносини в наукових колективах підпорядковуються певній системі етичних норм.

Норми наукової етики сформовані на основі загальнолюдських моральних вимог і заборон. Так, неетичним є невизнання праці попередників, можна не погоджуватись з певними положеннями, але не помічати їх роботи не можна.

Неетичним є і плагіат, тобто присвоєння авторства на чужу роботу.

Етичні норми науки затверджують і захищають специфічні, характерні для науки цінності:

- безкорисний пошук і доказ істини;
- чесність і порядність в науці;
- обов'язкове підтвердження нових знань теоретичними і експериментальними результатами;
- мужність відстоювати свої наукові погляди, якщо вони ґрунтуються на істинних знаннях, і мужність признати свою помилку, якщо вона науково доведена.

Для науки як особливої сфери діяльності основними цінностями є:

- 1) універсальність, тобто явища, процеси, що вивчаються, проходять однаково і не залежать від тих, хто їх формує;
- 2) загальність користування, тобто знання є загальнолюдською цінністю;
- 3) безкорисність;
- 4) об'єктивний критицизм, кожен учений відповідає за оцінку якості того, що зроблено його колегами, і за те, щоб оцінка була загальновідомою.

ВИСНОВОК:

За останні десятиріччя система підготовки наукових кадрів зазнала значних змін. Проте незмінним залишається сентенція про те, що набуттям основних фахових знань й дослідницьких навичок молоді науковці повинні розвивати кращі людські чесноти, відповідати високим вимогам моралі, прагнути до вдосконалення й примноження наукових здобутків, усвідомити значення своєї праці у прогресивному поступі українського суспільства.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Перелічить різновиди науково-дослідної діяльності студентів.
2. Який порядок вступу до магістратури?
3. За яких умов досліднику присуджується науковий ступінь доктора філософії?
4. Охарактеризуйте наукову школу, її ознаки.
5. Назвіть види оформлення результатів наукової діяльності.
6. Яка структурна організація наукової діяльності в Україні.
7. У чому полягає специфіка наукової діяльності в вищому навчальному закладі?
8. Визначить поняття «наукова етика» та охарактеризуйте її основні аспекти.

ТЕМА № 3.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета лекції: сформувати у студентів вміння визначати й узгоджувати методологічне підґрунтя наукового дослідження.

План лекції:

1. Гуманізація наукових пошуків сучасності.
2. Визначення методології наукових досліджень.
3. Структурні компоненти методології наукового дослідження.

Література до теми:

1. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методологія наукового дослідження: навч. посіб. Київ: Стилос, 2012. 216 с.
2. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2012. 480 с.
3. Методологічні засади педагогічного дослідження / за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 247 с.
4. Сабитов Р.А. Основи наукових досліджень: навч.-посіб. Харків: Основа, 2012. 138 с.
5. Штофф В.А. Проблеми методології наукового пізнання. Харків: Основа 2018. 271 с.

Важливою тенденцією розвитку науки другої половині ХХ ст. стало прискорене зростання наукових відкриттів, а також кількості людей злучених до наукової діяльності. На початку 90-х років чисельність наукових працівників становила 90% від їх загального числа за всю історію науки.

Тенденції розвитку науки за останні десятиліття не тільки значно підсилились, а й розширили сферу своєї уваги. Приміром раніше увага акцентувалась на проблемах екології в контексті виробничо-технічного й споживчого впливу суспільства на природу, а тепер усе частіше звертаються до питань екології через призму внутрішньої культури людини.

Сьогодні наука активно проникає не тільки в соціальне, а й в індивідуальне життя людини. Впливаючи на її свідомість, почуття та емоції, значно змінюючи її уявлення про світ і саму себе. Сучасна наука, звертаючись до біологічної природи та психофізичних особливостей людини, допомагає їй

шукати найбільш оптимальні шляхи й способи оволодіння сучасною технікою та конструювання більш ефективних технічних засобів як у виробничо-продуктивному, так і пізнавально-духовному плані. Сучасна людина за допомогою найновішої медичної техніки навчилася рятуватись навіть у тих випадках і станах, які раніше вважалися безнадійними, все глибше проникає в таємниці мікросвіту і макросвіту, оволодіває новими видами енергії тощо. Водночас наука й техніка можуть бути як величезним суспільним благом, так і не меншим суспільним злом.

Дедалі наполегливіше проявляється необхідність єдності соціальних цілей наукового пізнання та моральних цілей людства. Зростання самосвідомості науковців у глобальному, загально планетарному масштабі проявилось у погуошському русі, початок якому було покладено маніфестом Рассела-Ейнштейна (1955 р.). Названий документ проголосив, що індивідуальна відповідальність науковців зумовлена їх знаннями, технічними можливостями та міжнародними зв'язками. Науковці повинні розповсюджувати правдиву інформацію про можливості сучасної науки та соціальні наслідки тих чи інших наукових експериментів.

Наукове дослідження – це процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності. Метою наукового дослідження є всебічне, ґрунтовне вивчення структури, характеристик та зв'язків конкретного об'єкта на основі вироблених наукою принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів і впровадження їх у виробництво.

Розрізняють дві форми наукових досліджень: фундаментальні й прикладні.

Фундаментальні наукові дослідження – вид пізнавальної діяльності, спрямованої на відкриття та вивчення нових явищ і законів природи, на створення нових принципів дослідження, розширення наукового знання суспільства, встановлення того, що може бути використано в практичній діяльності людини.

До *прикладних наукових досліджень* належить наукова і науково-технічна діяльність спрямована на здобуття й практичне використання знань.

Важливу роль у розвитку сучасного суспільства відіграє *наукова інформація* отримана в результаті наукового пізнання. Головним засобом її поширення є *наукова комунікація* – обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між науковцями та фахівцями.

Сформулювавши наукову ідею, автор виносить її на розгляд наукових керівників та колег. Згодом інформація про неї поширюється серед значного кола фахівців у формі наукової доповіді (повідомлення) на конференціях, симпозіумах, оформляється у вигляді наукового звіту, статті (у письмовому чи електронному вигляді).

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми зумовлюють потребу її вивчення на різних рівнях методології науки.

Методологія – система принципів і способів організації наукової діяльності на теоретичному і практичному рівнях. Саме методологія визначає мету, зміст, засоби дослідження, які забезпечують максимально об'єктивну, точну, систематизовану інформацію про процеси та явища.

Методологія науки існує на філософському (загальному) та галузевому (спеціальному) рівнях.

Філософський рівень методології функціонує у вигляді загальної системи принципів і законів. Вона формує світоглядну концепцію світової науки, тобто основні вихідні теоретичні положення, які утвердились в усіх галузях науки.

У кожній галузі науки окрім загальних, ще й власні специфічні вихідні положення, які становлять її теоретичний фундамент.

Складність у визначенні методології полягає у різному її тлумаченні. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методику дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію визначають як вчення про систему наукових принципів, на основі яких базується дослідницька робота. Відтак поняття «методика» охоплює сукупність прийомів, операцій і способів розв'язання завдань наукового дослідження.

Методологія науки виконує наступні функції:

- визначає способи здобуття наукових знань;
- передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує об'єктивність отримання інформації про предмет, що вивчається;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію наукових термінів і понять;
- створює систему наукової інформації, яка ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Під *методологію* наукового дослідження слід розуміти наукове положення, на якому воно ґрунтується. Методологічні засади будь-якої науки завжди існують поза її межами.

Розвиток методології є одним з провідних чинників пізнання. Спочатку методологія ґрунтувалася на знаннях, які здобувала геометрія як наука, що містила нормативні вказівки для вивчення реального світу. Згодом вона становила комплекс правил для вивчення Всесвіту і перейшла у сферу філософії. Платон і Аристотель розглядали методологію як логічну універсальну систему істинного пізнання.

Упродовж тривалого часу проблеми методології не посідали належного місця в науці через механістичність або релігійність поглядів на світ. Зразком пізнання були принципи механіки, розроблені Г. Галілеєм і Р. Декартом. Емпіризм протягом багатьох століть був вихідною позицією розв'язання всіх проблем.

Методологічну основу будь-якого наукового дослідження становлять структурні компоненти: об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи та концептуальні положення, на яких будується гіпотеза дослідницької роботи. *Методологічна основа* дослідження є самостійним розділом будь-якої наукової праці. Від чіткості її визначення значною мірою залежить досягнення мети і завдань дослідницької роботи.

Об'єкт наукового дослідження – це процес або явище, що становить дослідницький інтерес.

Предмет дослідження — певні властивості чи частина об'єкту досліджувані з певною метою.

Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ та форми його відображення у свідомості людей, які існують незалежно від нашої свідомості й обираються відповідно до мети дослідження.

За ступенем складності об'єкти дослідження бувають *прості* й *складні*. Відмінність між ними визначається кількістю складових елементів та видом зв'язку між ними. Наприклад, у педагогіці *простим об'єктом* є рівень інформаційного забезпечення навчання, *складним* – ефективність процесу навчання. У першому випадку досліджуються забезпеченість навчальною літературою, перелік дисциплін навчального плану, в другому – вплив численних чинників на кінцевий результат навчання (якість викладання, технології навчання, рівень навченості студентів тощо).

Обґрунтованість результатів дослідження великою мірою залежить від правильного вибору його об'єкта. Завдання дослідника полягає у визначенні чинників, що впливають на об'єкт, й відборі найістотніших з них. Критеріями такого відбору є мета дослідження та рівень нагромаджених знань з розглядуваного питання. Якщо будь-який чинник не враховано, то висновки, отримані в результаті дослідження, можуть бути неповними, або помилковими.

Процес виявлення істотних чинників полегшується, якщо дослідження спирається на добре опрацьовану теорію. Якщо теорія не дає відповіді на порушені питання, використовують гіпотези, наукові ідеї, сформовані під час попереднього вивчення об'єкта дослідження. Отже, що повніше враховано вплив середовища на об'єкт дослідження, то точнішими будуть його результати.

Обравши об'єкт і визначивши чинники, що на нього впливають, встановлюють його параметри, тобто повноту вивчення відповідно до поставленої мети.

Мета дослідження – ціль, яку поставив перед собою дослідник. Формулюючи мету, дослідник передбачає результат, який він має отримати.

Загальна мета конкретизується у дослідницьких завданнях, сукупність яких дає уявлення про те, що слід зробити для її досягнення. Завдання, з одного боку, розкривають суть теми дослідження, а з другого, знаходять своє тлумачення у висновках, які фіксують і узагальнюють результати їх виконання. Послідовність визначення завдань має бути такою, щоб кожне з них логічно випливало з попереднього. У цілісній єдності завдань відсутність одного може призвести до незавершеності всього дослідження та неможливості його використання на практиці.

Принципи наукового дослідження – керівні положення, що відображають загальні закономірності і вимоги процесу розв'язання наукової проблеми.

Концептуальне положення – провідна ідея, що становить теоретичну основу наукового дослідження.

Концептуальне положення є результатом фундаментальних напрацювань у певній галузі науки і являє собою твердження, на якому ґрунтуватиметься подальше дослідження.

За звичай методологічна основа наукового дослідження охоплює кілька концептуальних положень, які обумовлюють логіку і методику дослідницької роботи. Відтак при доборі концептуальних положень слід уникати суперечливих й недотичних тверджень, які правитимуть за теоретичне підґрунтя емпіричного дослідження.

ВИСНОВОК:

Наука – форма духовної діяльності людей, яка скерована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), на відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Наукові дослідження – процес творчої діяльності по отриманню нового знання, і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів. Відтак методологія науки це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Які чинники сприяли визначенню гуманоцентричності наукових досліджень сучасності?
2. Що таке метод наукового пізнання?
3. У чому полягає відмінність між методологією і методикою наукового дослідження?
4. Які провідні ознаки наукового дослідження як різновиду людської діяльності?
5. Визначіть і проілюструйте на прикладі об'єкт дослідження.
6. Визначіть і проілюструйте на прикладі предмет наукового дослідження.
7. Чому мета наукового дослідження зазвичай поділяється на кілька завдань?

ТЕМА № 4.

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЦАРИНІ ПЕДАГОГІКИ

Мета лекції: ознайомити майбутніх фахівців з провідними ознаками та методологією педагогічного дослідження.

План лекції:

1. Методологічні засади педагогічної науки.
2. Принципи педагогічного дослідження.
3. Загальна схема науково-педагогічного процесу.
4. Дослідницька діяльність як важлива складова фахової діяльності сучасного педагога.

Література до теми:

1. Галета Я. В. Педагогічна діагностика як засіб управління якістю підготовки майбутніх пілотів. Кіровоград : Александрова М. В., 2011. 163 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
3. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ : НАККіМ, 2020. 270с.
4. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / укл. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2018. 138 с.
5. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2020. 259 с.
6. Тягур Р.С. Основи педагогічних досліджень. навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай. 2015. 80 с.

За своїм призначенням педагогічна наука покликана до розв'язання найгостріших і найпоширеніших проблем сучасної освіти. Водночас педагогіка, як будь-яка інша наука, може розвиватися лише за умови поповнення новими фактами здобутими у процесі пошуково-дослідницької роботи, тобто здійснення наукових досліджень.

Основою методології педагогічної науки є вчення про структуру і функції педагогічного знання; вихідні, фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонаукове наповнення; вчення про логіку і методи педагогічного дослідження; способи використання здобутих знань для вдосконалення педагогічної практики.

Визначальні положення про мету, структуру, функції науково-педагогічного дослідження формують методологію педагогічного дослідження, яка передбачає об'єктивний розгляд педагогічних явищ у їх розвитку та взаємозв'язку.

Науково-педагогічне дослідження – це процес формування нових педагогічних знань, один із видів пізнавальної діяльності, спрямований на розкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання та розвитку.

Провідними умовами організації й проведення науково-педагогічного дослідження є чітке визначення проблеми дослідження, об'єкта і предмета дослідження, формулювання його мети, завдань і гіпотези, вибір і застосування методів, аналіз одержаних результатів, формулювання висновків та науково-практичних рекомендацій.

Проблема наукового дослідження формулюється на підставі потреб сучасної освітньої практики. Відтак розв'язання проблеми і є метою дослідження. На основі теоретичного аналізу і вивчення реального стану проблеми на практиці дослідник визначає конкретні завдання. Визначення проблеми дослідження обумовлює вибір об'єкта і предмета дослідження.

Об'єктами педагогічного дослідження є елементи педагогічної системи. На відміну від предмета, об'єкти дослідження існують незалежно від дослідника.

За звичай об'єктами педагогічних досліджень виступають:

- діяльність вчителів та учнів;
- педагогічні стосунки між об'єктами і суб'єктами навчання (виховання);
- організація та управління пізнавальною діяльністю школярів;
- організація та управління навчально-виховним процесом;
- управління навчально-виховними закладами тощо.

Предметом педагогічного дослідження є частина об'єкта, яка безпосередньо підлягає дослідженню. Проблема дослідження завжди пов'язана з удосконаленням предмета дослідження, поліпшенням його стану в педагогічній практиці, поглибленням теоретичних уявлень про нього. Предмет конкретизується у меті та завданнях дослідження, які виступають безпосередніми характеристиками наукової діяльності.

Предметом педагогічних досліджень *можуть бути*:

- зміст, форми й методи організації навчання та виховання;
- характеристики діяльності вчителя та учня;
- шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу;
- характер педагогічних вимог до організації навчання та виховання;

- педагогічні умови, особливості, тенденції розвитку освітніх процесів;
- педагогічні відносини між учасниками навчально-виховного процесу.

Мета дослідження – ціль, яку треба досягнути у процесі пошукової роботи. Загалом мета передбачає відповідь на запитання: що бажає одержати дослідник, і яким повинен бути цей результат?

Педагогічні дослідження можуть передбачати практичну мету або одержання інформації для вибору шляхів та засобів вирішення проблемної ситуації. Водночас мета дослідження зводиться до малого числа формулювань:

Метою науково-дослідної роботи з педагогіки *може бути*:

- розробка педагогічних чи науково-методичних (організаційно-педагогічних, соціально-педагогічних і т.п.) основ формування (виховання, розвитку) в учнів (учителів)... ;
- виявлення, обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних (дидактичних, методичних, методологічних) умов (передумов) формування (виховання, розвитку)... ;
- розробка методики (методичної системи) формування... ;
- визначення та розробка педагогічних (дидактичних) засобів (системи засобів)... ;
- розробка умов для усунення недоліків навчально-виховного процесу;
- вивчення динаміки розвитку, розкриття можливостей удосконалення педагогічних процесів та ін.

Завдання дослідження випливають з аналізу рівня розробленості (вивчення) об'єкта під кутом зору поставленої мети і є тим мінімумом запитань, відповіді на які необхідні для досягнення мети.

У своїй сукупності завдання повинні дати уявлення, що слід зробити для розв'язання поставленої проблеми. Таким чином, завдання дослідження виступають як часткові, порівняно самостійні цілі стосовно до загальної мети в конкретних умовах перевірки висловленого припущення (гіпотези).

В організації дослідження особливо важливим є формулювання гіпотези (наукового припущення), яка передбачає процес і висновки дослідження. Це припущення вибудовується на етапі попереднього вивчення проблеми. Наукове дослідження неможливе без висунення і перевірки гіпотез. Успішність дослідження і його значущість значною мірою залежать від того, наскільки плідною є гіпотеза, чи виявляє вона закономірності, чи створює передумови для побудови нових наукових концепцій.

Для практичної перевірки гіпотези застосовують констатуючі, формуючі та контрольні методи. Насамперед дослідник вивчає первинний стан

педагогічного явища, вдаючись до констатуючих методів: спостереження, бесіди, вивчення матеріалів роботи закладів, соціометрії, експерименту. Використання формуючих методів вносить зміни у педагогічний процес, які дослідник вважає необхідними для досягнення мети (спостереження, експеримент, бесіди, опитування педагогів і батьків, вивчення робіт дітей, тестування). За допомогою контрольних методів виявляють успішність застосування формуючих методів.

Для оцінки правильності дослідницького пошуку, а за необхідності – коригування його, дослідник має використовувати моніторинг (англ. monitoring – спостереження) – збір, обробку та аналіз інформації про хід дослідження, його проміжні та остаточні результати. Основою моніторингу є система діагностики, яка передбачає необхідний набір критеріїв (узагальнених показників).

Теоретичний аналіз результатів, формулювання висновків і педагогічних рекомендацій, упровадження їх у практику. Цей етап завершує дослідження. З'ясувавши, що гіпотеза не підтвердилася, дослідник змушений висунути нову і відповідно до неї здійснити нове дослідження. Про успішність дослідження свідчить використання його результатів у педагогічній теорії та освітній практиці

Дослідницька діяльність у педагогіці ґрунтується на комплексі *принципів* - загальних, базових положень, в яких визначено вимоги, що забезпечують успіх у досягненні мети. До провідних принципів педагогічного дослідження відносять:

Принцип об'єктивності. Він виключає однобічність, суб'єктивізм і упередженість у підборі та оцінці фактів, вимагає використання таких методів та процедур, які дозволяють одержати максимально достовірне знання про предмет дослідження.

Принцип врахування неперервних змін, розвитку досліджуваних явищ. Вказаний принцип обумовлюється діалектичною природою педагогічного процесу, постійним розвитком досліджуваних явищ від одного стану до іншого.

Принцип виділення основних факторів, що визначають кінцевий результат. Із значної кількості факторів, які впливають на педагогічний процес, необхідно виділити і вибрати головні, визначальні, які й стануть предметом розгляду.

Принцип врахування об'єктивних суперечностей, що притаманні педагогічним явищам та процесам. Сутність змісту педагогічного дослідження полягає, насамперед, у вивченні й усуненні існуючих суперечностей освітньої діяльності.

Принцип єдності історичного та логічного. Він передбачає врахування історії розвитку об'єкта (процесу), його сучасного стану та перспектив подальшого розвитку. Реалізація даного принципу ставить перед дослідником *вимогу наступності* в пошуковій діяльності, врахування нагромадженого досвіду та стану розвитку педагогічної теорії.

Принцип концептуальної єдності педагогічних досліджень. Дослідник повинен пояснювати досліджувані явища, виходячи з єдиних позицій, розуміння сутності та закономірностей навчально-виховного процесу.

Принцип єдності дослідницького і навчально-виховного процесів. Педагогічне дослідження повинно завжди бути вписане в процес навчання та виховання, сприяти їх вдосконаленню і невпровадженню негативних результатів.

Принцип системного підходу. Педагогічні процеси чи явища завжди системні. Специфіка системи не вичерпується особливостями складових елементів, а пов'язана, насамперед, з характером їх взаємодії між собою. Дослідник ставить за мету вивчити характер і механізм цих зв'язків та відносин.

Логіка дослідження – послідовність і взаємозв'язок складових елементів дослідницької роботи. Педагогічне дослідження передбачає реалізацію наступних завдань:

1. Вибір проблеми наукової роботи:

- а. ознайомлення з літературою;
- б. ознайомлення з нормативними документами;
- в. вивчення педагогічної документації;
- г. аналіз педагогічного досвіду.

2. Детальне ознайомлення з проблемою засобами літературних джерел:

- а. складання бібліографії (картотеки літературних джерел);
- б. виконання виписок з літературних джерел, конспектування тощо.

3. Уточнення теми і розробка попереднього варіанту плану наукової роботи:

- а. обґрунтування вибору теми;
- б. обґрунтування актуальності та новизни дослідження;
- в. відбір методів дослідження;
- г. формулювання мети та завдань дослідження;
- д. визначення методів обробки результатів;
- е. складання переліку досліджуваних питань;
- ж. розробка календарного плану дослідження.

4. Побудова гіпотези.

5. Збір матеріалу:

- а. спостереження;
- б. аналіз досвіду;
- в. експеримент.

6. Зведення результатів дослідження:

- а. групування результатів;
- б. обробка матеріалів;
- в. складання таблиць, діаграм.

7. Додатковий збір матеріалу.

8. Аналіз результатів дослідження:

- а. теоретична обробка результатів;
- б. інтерпретація результатів.

9. Складання розширеного плану наукової роботи:

- б. підготовка головних тез (вихідних позицій);
- в. поділ роботи на розділи, параграфи;
- г. складання списку використаних літературних джерел;
- д. формулювання назв розділів, параграфів.

10. Літературне оформлення роботи:

- а. підготовка тексту розділів;
- б. корекція мови та стилю;
- в. остаточне формулювання назв розділів, параграфів;
- г. оформлення списку використаних літературних джерел.

11. Впровадження результатів дослідження в практику:

- а. розробка методичних рекомендацій, інструкцій;
- б. підготовка статей, лекцій, доповідей.

12. Оцінка ефективності дослідження:

- а. визначення актуальності та новизни;
- б. наукова доказовість роботи;
- в. обґрунтування можливостей впровадження результатів у практику.

Структуру виконання педагогічного дослідження відображено у схемі 1.

Головними критеріями ефективності науково-педагогічного дослідження є отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань, які сприяють удосконаленню процесу виховання, навчання й розвитку дітей, дають змогу ефективно та якісно вирішувати конкретні навчально-виховні завдання.

Схема 1.

Структура виконання педагогічного дослідження

Результати науково-педагогічних досліджень повинні відповідати таким вимогам: суспільна актуальність, наукова новизна, теоретична і практична значущість, наукова об'єктивність і достовірність, доступність висновків і рекомендацій для використання їх в інших конкретних наукових дослідженнях або в практичній діяльності; визначення міри, меж і умов ефективного застосування отриманих результатів. Розпочинаючи педагогічне дослідження, важливо з'ясувати його вихідні положення, а саме: актуальність проблеми, об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження. При цьому виходять з того, що проблема дослідження в широкому значенні – складне теоретичне або практичне питання, яке потребує вивчення та вирішення. Тому вона має бути відображена насамперед у темі дослідження.

При плануванні та проведенні наукового педагогічного дослідження варто уникати можливих *недоліків*, до яких слід віднести:

1. Низький науковий та методологічний рівень дослідження.
2. Відсутність глибокого теоретичного та практичного осмислення змін в освітній політиці держави на конкретному етапі розвитку суспільства та на перспективу.
3. Поверхневий, некритичний аналіз історії розвитку досліджуваного питання, наукової літератури, педагогічної практики.
4. Використання методів, що не забезпечують необхідної об'єктивності й достовірності одержаних емпіричних даних.
5. Некоректне застосування статистичних методів обробки результатів дослідження.
6. Дублювання тематики досліджень.

Досягнення високого методичного та наукового рівня педагогічного дослідження *передбачає*:

- відбір найбільш актуальної проблематики;
- конкретне й мотивоване обґрунтування визначення стратегії дослідження, його мети, завдань і предмета;
- спрямованість методики й організації дослідження на розкриття нових наукових фактів, закономірностей педагогічних явищ, пошук шляхів оптимізації навчально-виховного процесу;
- коректну організацію та поетапність проведення науково-дослідної роботи на основі системно-структурного підходу та використання адекватних засобів методологічного аналізу;
- визначеність у виборі та застосуванні понятійно-категорійного апарату дослідження;
- прогнозування розвитку педагогічних процесів, розробка теорії та практики навчання й виховання, що відповідає запитам сьогодення.

Професійна компетентність сучасного педагога передбачає вміння вільно орієнтуватися в потоці наукової інформації, створювати авторські навчальні програми, запроваджувати інноваційні педагогічні технології. Творчий підхід до розв'язання нестандартних педагогічних завдань можливий лише за умови свідомого оволодіння методами наукового пізнання, ознайомлення з методологією і логікою наукового дослідження.

Вчитель-дослідник, який вивчає конкретну педагогічну проблему, розробляє оригінальний діагностичний інструментарій для виміру досліджуваних учнівських рис. Він добирає та розробляє завдання розвивального характеру, щоб експериментально підтвердити запропоновану на початку дослідження гіпотезу.

Для того, щоб бути педагогом-дослідником і забезпечити високий теоретичний і методичний рівень наукової роботи, необхідно:

- вміти знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них приховані зв'язки та закономірності;
- оволодіти існуючими науковими поняттями та уявленнями;
- точно описувати факти та явища з використанням загальноприйнятої термінології;
- підбирати споріднені факти за їх суттєвими ознаками, групувати їх у відповідності з загальнонауковими правилами;
- проводити аналіз фактів і явищ, виділяти з них загальне й одиничне, суттєве та другорядне;
- передбачати тенденції розвитку, можливі зміни досліджуваних явищ та процесів.

ВИСНОВОК:

Вміння організувати педагогічне дослідження, а відтак узагальнити й показати результати своєї діяльності, є важливою складовою розвитку творчого потенціалу вчителя-дослідника. Педагоги, що перебувають у творчому пошуку публікують результати своїх досліджень у фахових виданнях, виступають з доповідями на науково-практичних конференціях та методичних семінарах, проводять відкриті уроки.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Що становить методологічні засади педагогічного дослідження?
2. Охарактеризуйте об'єкт і предмет педагогічного дослідження.
3. Яке значення відіграє гіпотеза у процесі науково-дослідної роботи?
4. Перелічіть і охарактеризуйте принципи педагогічного дослідження.
5. Визначіть чинники, що сприяють ефективності науково-дослідної діяльності педагога.
6. За яких ознак педагогічне дослідження вважається неефективним?
7. Які знання, вміння і навички необхідні педагогу для здійснення науково-дослідної діяльності?
8. В який спосіб вчитель-дослідник може ділитись власними науковими здобутками?

ТЕМА 5.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета лекції: формувати у студентів вміння опрацьовувати джерела наукової інформації.

План лекції:

1. Різновиди джерел наукової інформації.
2. Використання джерел наукової інформації у процесі дослідницької діяльності.
3. Методика роботи з джерелами наукової інформації.

Література до теми:

1. Здобувачу наукового ступеня: метод. рекомендації / упоряд. С.В.Сьомін. Київ: МАУП, 2012. 182 с.
2. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: підручник. Київ: Вікар, 2013. 328 с.
3. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 284 с.
4. Руснак І.С., Романюк С.З. Магістерська робота з педагогіки: навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2015. 207с.
5. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. 184 с.
6. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / упоряд. Дороніна М.С. Харків: Ранок, 2016. 104 с.
7. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-е вид., доп. та перероб. Київ: Знання, 2019. 310 с.

Наукові дослідження з педагогіки та інших галузей наук розпочинаються з вивчення документальних джерел, які відображають інформацію про стан, поведінку, використання об'єктів дослідження. Застосування комп'ютерних технологій у наукових дослідженнях не замінює документальні джерела інформації, а навіть посилює потребу у документах як носіях інформації. Документом називається об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці і практиці.

Науковим документом називається носій, де в певний спосіб зафіксована наукова інформація, у якій повинно обов'язково вказуватися, ким, де і коли він був створений.

Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці. Основні ознаки наукової інформації: вона отримується в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика, і подається у відповідній формі. Це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності.

За періодичністю випуску друковані видання поділяють на одноразові (книги) і періодичні (журнали, газети). У науково-інформаційній діяльності прийнято поділ документів на дві категорії: первинні і вторинні.

Первинні документи мають переважно нові наукові відомості, які є результатом науково-дослідної і практичної діяльності (документи відображають передовий педагогічний досвід), або нове осмислення відомих ідей і фактів. До них належать більшість книг (виняток становлять довідники), періодичні видання, науково-технічні звіти, дисертації, депоновані рукописи тощо.

Вторинні документи є результатом доопрацювання одного або кількох первинних документів. До вторинних документів належать бібліографічні описи, анотації, реферати, огляди, довідкові та інформаційні видання, переклади, бібліотечні каталоги, бібліографічні покажчики і картотеки.

До основних джерел наукової інформації належать:

Монографія – це наукова праця, присвячена глибокому викладу матеріалу в конкретній, зазвичай вузькій галузі науки. Це наукова праця одного або декількох авторів. Вона має достатньо великий обсяг: не менше 15 друкованих аркушів тексту. Це наукове видання, що містить повне й вичерпне дослідження якоїсь проблеми чи теми.

Збірник – це видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напряму, але з різних його галузей. У збірнику публікуються закінчені праці з рекомендацією їх використання.

Періодичні видання – це журнали, бюлетені та інші видання з різних галузей науки і техніки. В періодичних виданнях можуть друкуватись праці і їх результати. Виклад матеріалу проводиться в популярній, доступній формі.

Спеціальні випуски видань – це документи інформаційного, рекламного плану, аналітичні, статистичні дані з певної проблеми.

Патентно-ліцензійні видання (патентні бюлетні).

Стандарти – це нормативно-технічні документи щодо єдиних вимог до продукції, її розробки, виробництву та застосуванню.

Навчальна література – це підручники, навчальні посібники, навчально-методична література.

Надруковані документи — це дисертації, звіти про науково-дослідну роботу, окремі праці. Це документи для студентів, аспірантів, які займаються науково-дослідною роботою: планові, звітні документи, статистичні та опубліковані доповіді, методичні та інструкційні матеріали.

Науково-інформаційна діяльність – сукупність дій, спрямована на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні. Значення і роль інформації в тому, що, по-перше, без неї не може бути проведене те чи інше наукове дослідження, по-друге, інформація досить швидко старіє, і потрібне постійне поновлення матеріалів.

Доповідь, реферат, курсова, дипломна робота ґрунтуються на значному інформаційному матеріалі, а відтак мають містити огляд літератури за тематикою дослідження.

Вивчення опублікованої інформації надає змогу осмислити науковий і практичний матеріал виявити рівень дослідженості конкретної теми, підготувати огляд літератури з теми.

Для опрацювання джерел з обраної теми використовують інформаційно-пошуковий апарат бібліотеки, що передбачає роботу з каталогами.

Алфавітні каталоги містять картки на книги, розташовані в алфавітному порядку прізвищ авторів чи назв, при цьому береться спочатку перша буква слова, за яким іде опис, потім – друга і т.д.

Систематичні каталоги містять картки на книги, в яких назви робіт розташовані за галузями знань, згідно з діючою класифікацією науки.

Предметні каталоги містять картки з назвами творів з конкретних проблем і питань одного змісту.

«Ключем» до каталогів бібліотеки є бібліографічні покажчики. Вони можуть бути різними за своїм завданням, змістом і формою. Для визначення стану вивченості теми потрібно звернутись до інформаційних видань, які випускають інститути та служби науково-технічної інформації, центри

інформації, бібліотеки і охоплюють всі галузі народного господарства. Тут можна ознайомитись не лише з відомостями про надруковані праці, а й з вміщеними ідеями та фактами. Їх характеризує новизна поданої інформації, повнота охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури.

Для роботи з сучасними джерелами наукової інформації досліднику варто звертатись до автоматизованої інформаційно-пошукової системи, баз і банків даних відображених у мережі Internet. Саме за допомогою Internet можна отримати різноманітну інформацію.

Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на:

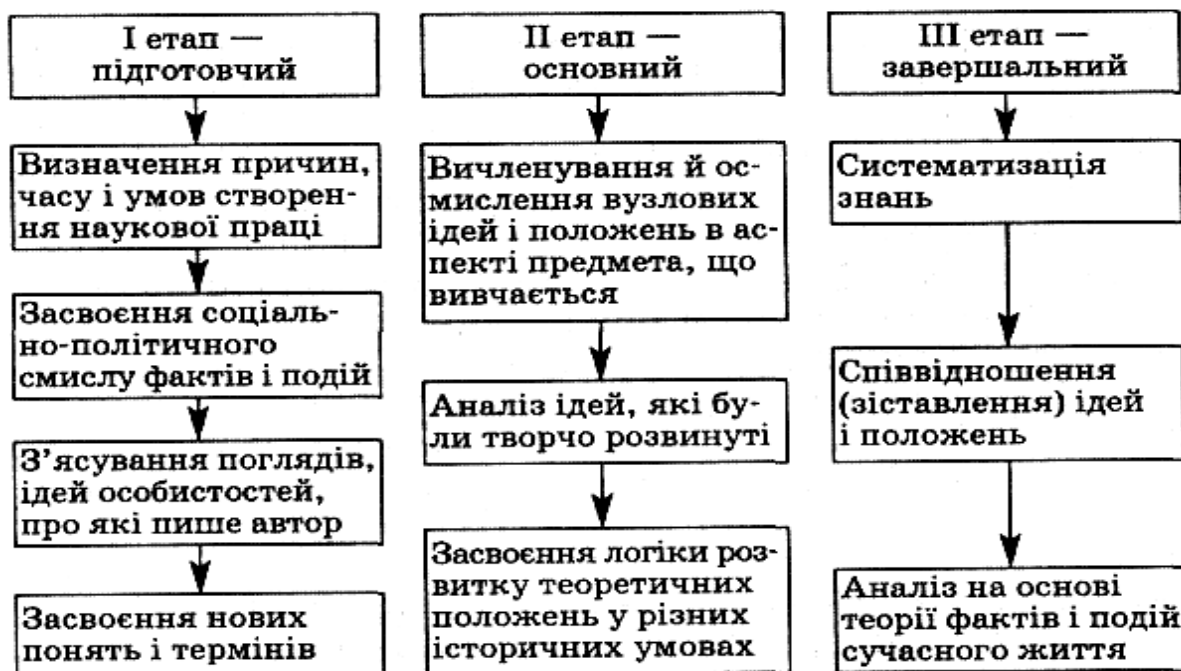
- загальне ознайомлення з публікаціями, у яких відображено проблематику дослідження;
- перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання окремих частин;
- виписування потрібного матеріалу для формування тексту науково-дослідної роботи;
- критичне оцінювання записаного, редагування та запис як фрагменту тексту наукової роботи (статті, монографії, курсової роботи, дисертації тощо).

У роботі з джерелами, накопиченні фактів з метою економії часу, потрібно прагнути до лаконізму, використовуючи різного виду скорочення.

У процесі наукового дослідження робота над документальними джерелами відбувається на всіх його стадіях. На підготовчій стадії вивчення публікацій за довідниками, рекламою, проспектами, інформаційними виданнями та бібліотечними каталогами сприяє конкретизації вибору теми дослідження та його об'єктів, а також розробці теоретичних передумов майбутньої роботи, її методологічного забезпечення. Вивчення, так званої, джерельної бази (сукупності літератури з певної наукової проблеми) допомагає уявити досліднику народногосподарську значущість обраної теми дослідження, визначити провідні теоретичні і методологічні принципи її виконання. На схемі 2 відображено етапи вивчення окремої наукової праці.

Схема 2.

Етапи вивчення наукової праці

Робота над джерельною базою ставить перед дослідником вимогу — навчитися швидко читати, сприймати і аналізувати прочитане, концентрувати увагу на головному, істотному для розкриття теми дослідження.

Результати вивчення літератури з питань теми дослідження оформлюються у вигляді тематичних оглядів, рефератів, де викладається суть найважливіших наукових положень, виявляються основні концепції, групуються мало розроблені, неясні, дискусійні та невивчені положення. Важливо з'ясувати, що нового, оригінального вносить автор кожної публікації, викласти своє ставлення до його концепції та визначити можливість використання її у своєму дослідженні.

Окремі положення краще фіксувати на аркушах паперу з однієї сторони, залишаючи великі поля. Це надає змогу в необхідних випадках робити додаткові вставки, паралельні виписки з інших книг для порівняння, зіставлення, а також викладу власної думки з цього питання. Доцільно робити кольорові або шрифтові виділення нотаток.

Незалежно від того, на якому носії зафіксована інформація з документального джерела, вона повинна бути згрупована за однорідними ознаками для використання у процесі дослідження. Здебільшого такою ознакою є питання, яке міститься у плані дослідження. Тому за розділами плану

дослідження у окремих папках необхідно накопичувати реферати, зроблені з літературних джерел, як опублікованих, так і рукописів (літописи, дисертації, депоновані рукописи та ін.). Аналогічно групуються матеріали досліджень з використанням статистичного обліку, суцільних і вибіркових спостережень, добути у процесі педагогічного дослідження.

До групування прореферованого матеріалу вносяться зміни, оскільки в процесі наукового дослідження початковий його план коригується, уточнюється. Це особливо важливо при виконанні досліджень колективом, коли розділи плану роботи закріплені за різними виконавцями.

Виписки, цитати, цифрові показники повинні мати посилання: автор, назва твору, видавництво, рік і місце видання, сторінки. Посилання на літературне джерело повинно містити повний бібліографічний опис, необхідний для складання списку використаної літератури за темою дослідження.

Реферуючи джерело, необхідно точно передавати його зміст. Залежно від того, яка роль відводиться джерелу у виконуваному дослідженні, дуже важлива інформація може подаватися у вигляді цитат. Виклад має бути стислим, точним, без зайвих слів і суб'єктивних оцінок. Не рекомендується скорочувати слова, використовувати аббревіатури, які будуть незрозумілі іншим учасникам дослідження.

У процесі роботи над джерелами виникають власні висновки, оцінки, узагальнення, передбачення у використанні інформації, їх необхідно записувати і виділяти у тексті позначками на полі у квадратних дужках з написом (звернути увагу) або іншим кольором.

У дослідженнях застосовують цифрові показники, приведені в опублікованих літературних джерелах (статистичні збірники, огляди, видані статистичними органами). Інформація запозичена з цих публікацій потребує особливої уваги до її використання. Щоб запобігти викривленню показників у виконуваному дослідженні, їх необхідно проводити за найближчою датою опублікування. Цифрові дані треба перевіряти за офіційними виданнями Держкомстату України. Вони використовуються у вигляді окремих посилань, або способом групувань у таблицях; зображувані на графіках, схемах відповідно з методологією прийнятою у статистиці.

В процесі опрацювання джерел слід відбирати лише наукові факти.

Науковий факт – це елемент, який лежить в основі наукового пізнання, відображає об'єктивні властивості процесів та явищ: новизну, точність та

об'єктивність і достовірність. Слід відбирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, точно вказувати, звідки взято матеріал.

Особливою формою фактичного матеріалу є *цитати* – це дослівний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписується в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки. У відповідності з їх змістом автор здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів.

Цитати використовуються для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник. При цитуванні джерел слід дотримуватись низки правил:

- 1) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- 2) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- 3) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел з виділенням у квадратних дужках;
- 4) при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;
- 5) цитати мають органічно «вписуватись» в контекст наукової роботи.

В кінці кожної роботи після висновків подається список використаних джерел.

Посилання в тексті слід позначити номерами джерел, за якими вони зазначені у «Списку використаних джерел». Їх виділяють квадратними дужками. Наприклад, [1, с. 23].

Відомості про джерела, які включені до списку оформлюються у вигляді бібліографічного опису згідно вимог державного стандарту. Бібліографічний опис складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи (зокрема: ДСТУ 8302:2015)

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін. Дотримання авторами вимог чинних стандартів є обов'язковим.

Огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

ВИСНОВОК

Отже, методика роботи над документальними джерелами включає бібліографічний пошук літератури з теми досліджень, її вивчення, фіксацію початкових даних та їх використання у процесі наукового дослідження для виробництва нових знань та ідей.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Що охоплює поняття «наукова інформація»?
2. Які ознаки наукової інформації?
3. Які можливості надає каталог у пошуку потрібної наукової інформації?
4. Які існують різновиди каталогів?
5. У чому особливості роботи з науковими джерелами в мережі Інтернет?
6. Які етапи накопичення наукової інформації?
7. Що передбачає система опрацювання інформаційних джерел?
8. Які прийоми і методи дозволяють ефективно опрацювати джерельну базу.
9. Який порядок роботи над текстом?
10. Які вимоги до використання цитат?
11. Перелічить вимоги до оформлення списку використаних джерел?

ТЕМА № 6.

РІЗНОВИДИ ТА ЕТАПИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА

Мета лекції: формувати у студентів вміння планувати, здійснювати та оформлювати науково-педагогічні дослідження.

План лекції:

1. Етапи наукового дослідження.
2. Передумови ефективності наукової праці.
3. Особливості оформлення різних видів наукових робіт.

Література до теми:

1. Воблий К.Г. Організація роботи наукового працівника (методика і техніка). 3-тє вид. Київ: Наукова думка, 2013. 180 с.
2. Здобувачу наукового ступеня: метод. рекомендації / упоряд. С.В.Сьомін. Київ: МАУП, 2012. 182 с.
3. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: підручник. Київ: Вікар, 2018. 328 с.
4. Сопівник С. В. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. Київ : Освіта, 2014. 143 с.
5. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. 184 с.
6. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-те вид., перероб. та доп. Київ: Знання, 2008. 310 с.

Метою будь-якої наукової праці є виявлення нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей (або ж уточнення раніше відомих, але недостатньо досліджених). Відтак дослідницький пошук науковця спрямований на досягнення певного результату.

Науковий результат – це знання відповідне вимогам новизни, достовірності та практичної цінності. Ці вимоги далі пояснюватимуться докладно. Науковий результат – творчий продукт одного розділу одного розділу наукової роботи. Сутність наукового результату формулюється у висновках до розділу. Формулювання сутності повинне бути коротким, зрозумілим, конкретним, без загальних слів і термінів, які потребують

додаткового пояснення. Найкращою формою наукового результату є закон або закономірність.

Наукові результати можна поділити на *два види*:

- теоретико-методологічні (для теоретичних досліджень), Зокрема: концепція, гіпотеза, класифікація, закон, метод;
- інструментальні (для прикладних та емпіричних досліджень), зокрема: спосіб, технологія, методика, алгоритм, речовина.

Водночас наукова діяльність передбачає не тільки сам процес дослідницької роботи, а й письмове оформлення його перебігу та досягнутих результатів. Означена вимога зумовила появу різноманітних типів наукових робіт, оформлення яких є свідченням наукового доробку. Увесь процес наукового дослідження можна приблизно зобразити у вигляді такої логічної схеми:

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
4. Вибір методів (методики) проведення дослідження.
5. Опис процесу дослідження.
6. Обговорення результатів дослідження.
7. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Обґрунтування актуальності обраної теми – початковий етап будь-якого дослідження. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити сутність проблеми, з чого й випливе актуальність теми. Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвинутої форми. Таким чином, проблема в науці – це суперечлива ситуація, яка вимагає свого розв'язання. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти.

Другий етап – формулювання мети дослідження, і конкретних завдання, які мають бути розв'язані відповідно до цієї мети. Це зазвичай робиться у формі перерахування [*вивчити... описати... встановити... вияснити... вивести формулу... тощо*]. Формулювання цих завдань необхідно робити якомога ретельніше, оскільки опис їх розв'язання складатиме зміст розділів роботи. Це важливо й тому, що назви таких розділів з'являються саме з формулювання завдань дослідження.

На третьому етапі формулюються об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього і спрямована основна увага дослідника, саме предмет дослідження визначає тему роботи, яка виноситься на титул як заголовок.

На четвертому етапі відбувається вибір методів дослідження – інструментів отримання фактичного матеріалу, необхідного для досягнення поставленої в роботі мети.

П'ятий етап – опис процесу дослідження є основною частиною, де висвітлюються методика педагогічного дослідження з використанням логічних законів і правил.

Шостим етапом у процесі наукового дослідження є обговорення його результатів на засіданнях профільюючих кафедр, наукових семінарів, вчених (наукових) рад з попередньою оцінкою теоретичної та практичної цінності наукової роботи, що є першим колективним відгуком.

Сьомим етапом наукового дослідження є висновки, де резюмуються наукові й практичні результати проведеної науково-дослідницької праці.

У наукознавстві визначено низку передумов ефективності наукової праці:

1. Повсякчасне обмірковування предмету дослідження. Відтак не можна займатися науковою працею тільки в робочий час, обмежуючи себе годинами обов'язкової присутності. Досвід свідчить, що такий режим унеможлиблює виконання роботи вчасно й з потрібною якістю.
2. Слід позбутися некритичного сприймання чужих думок та ідей. Хоча вивчення літератури за темою дослідження і є важливим, набагато більше значення має власна творчість. Варто насамперед шукати свої шляхи розв'язання проблеми, свій напрям наукового пошуку, тоді вивчення літератури буде корисним, бо дасть змогу уникнути помилок.
3. Не працювати без плану. За весь період роботи над науковою проблемою може існувати кілька планів.
4. Контролювати хід роботи, обмежувати глибину розробки. За результатами контролю треба коригувати як загальний план, так і окремі його частини.

У будь-якому дослідженні треба обмежувати себе як за шириною охоплення теми, так і за глибиною її розробки: з цього випливає, що необхідно

формулювати не тільки завдання даного етапу дослідження, а й обмеження у вирішенні загального завдання.

В процесі наукової діяльності дослідник в різний спосіб відображає одержані результати своєї праці. У сучасній науці склались усталені форми фіксування науково значущої інформації. В одних працях подається усестороння узагальнена схема розв'язання наукової проблеми (курсowa, магістерська роботи, дисертація) в інших (менших за обсягом) лише окремий аспект дослідницького пошуку – реферат, стаття, доповідь.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певного начального курсу або з окремих його розділів. Згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у ЗВО України» курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних за час навчання, та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Курсова робота допомагає студентові систематизувати отримані теоретичні знання з вивченої дисципліни, перевірити якість цих знань; оволодіти первинними навичками проведення сучасних досліджень.

Літературне оформлення курсової роботи є важливим елементом її виконання і одним з багатьох чинників, на які зважає комісія при оцінюванні під час захисту. Передусім звертається увага на змістовний аспект викладу матеріалу (логічність і послідовність, повнота і репрезентативність, обсяг використання документальних джерел, загальна грамотність та відповідність стандартам і прийнятим правилам), а також на текст роботи, список літератури і додатки, на зовнішнє оформлення.

Магістерська робота – це самостійне наукове дослідження, яка виконує кваліфікаційну функцію й готується з метою публічного захисту задля отримання академічного ступеня магістра. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Магістерська робота оформлюється у вигляді, який дозволяє зробити висновок, наскільки повно відображені та обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, їх новизна і значимість. Сукупність отриманих у такій роботі результатів повинна свідчити про наявність у її автора первинних навичок наукової роботи. Магістерська робота як наукова праця досить специфічна. Перш за все, її відрізняє від інших наукових робіт те, що вона виконує кваліфікаційну функцію. Відтак основне завдання її автора –

продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації та вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Магістерська робота закріплює отриману інформацію у вигляді текстового та ілюстративного матеріалу, в яких студент-магістрант упорядковує за власним розсудом накопичені наукові факти та доводить наукову цінність або практичну значимість тих чи інших положень. Магістерська робота відображає, як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, правомірність яких обґрунтовується в кожному конкретному випадку їх використання.

Дисертація – кваліфікаційна наукова праця, виконана особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Містить науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, висунуті автором для публічного захисту, характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Основу змісту дисертації має складати принципово новий матеріал: опис відкритих фактів, явищ і закономірностей, а також узагальнення вже відомих даних з інших наукових позицій або аспектів. З огляду на це матеріал може містити дискусійні питання, пов'язані з переглядом існуючих поглядів та уявлень. Зміст дисертації повинен відповідати вимогам оригінальності, унікальності та неповторності наведених положень.

Характерними ознаками форми викладення змісту дисертації є високий ступінь абстрагування, активне застосування математичного апарату й засобів логічного мислення, а також аргументованість суджень і точність наведених даних. Орієнтуючись на читачів, професійна підготовка яких найвища, здобувач повинен включити до тексту весь наявний знаковий апарат (формули, графіки, діаграми, схеми, таблиці, латинські та грецькі позначення тощо), тобто все те, що складає «мову науки» зрозумілу лише спеціалістам. У мовностилістичному оформленні матеріалу слід враховувати особливості наукового стилю мови, головною рисою якого є об'єктивність, яка впливає зі специфіки наукового пізнання. Необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати наукових досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології.

Кожна дисертація супроводжується окремим авторефератом. Автореферат дисертації – це стислий виклад автором змісту, головних ідей, структури та основних висновків дисертації. Призначення автореферату – широке ознайомлення наукових працівників з методикою дослідження, фактичними результатами і основними висновками дисертації.

Дисертація готується автором особисто. Нові наукові результати і положення вміщені в ній, мають витримати своєрідний іспит під час публічного захисту. Як наукова праця, вона повинна мати внутрішню єдність і свідчити про особистий внесок автора в науку. Нові рішення запропоновані здобувачем необхідно аргументувати та критично оцінити. У дисертаціях, які мають прикладне значення, наводяться відомості щодо практичного застосування отриманих автором наукових результатів, а в дисертаціях теоретичного спрямування – рекомендації щодо використання наукових висновків.

Зважаючи на значний обсяг перелічених робіт запроваджено усталені вимоги щодо їх оформлення. Загалом кожна робота повинна бути:

- набрана у текстовому редакторі Microsoft Office Word;
- розмір шрифту – 14 (Times New Roman);
- дотримання берегів: зліва 3 см., справа – 2 см., зверху і знизу – 2 см.;
- роздрукована на аркушах форматом А4.;
- укладена до файлової папки (курсова), або в перепльоті (для магістерської і дисертації).

До обов'язкових компонентів тексту наукової роботи належать:

1. Титульний аркуш.
2. Зміст.
3. Перелік умовних позначень (за необхідності).
4. Вступ.
5. Основна частина (зазвичай 2-3 розділи, кожен з яких може поділятися підрозділи).
6. Висновки.
7. Список використаних джерел.
8. Додатки (за необхідності).

Щодо магістерської роботи і дисертації, то вимоги до їх оформлення конкретизуються у нормативних документах ВАК.

На етапі вивчення джерельної бази дослідження науковці оформлюють одержану інформацію у вигляді реферату.

Реферат – короткий виклад змісту одного або декількох документів з певної дослідницької теми.

Обсяг реферату визначається специфікою теми і змістом документів, кількістю відомостей, їх науковою цінністю або практичним значенням. Його обсяг коливається від 500 – 2500 знаків до 20–24 сторінок.

Інформативний реферат найповніше розкриває зміст документа, містить основні фактичні та теоретичні відомості. В такому рефераті мають бути зазначені: предмет дослідження і мета роботи; наведені основні

результати; викладені дані про метод і умови дослідження; відбиті пропозиції автора щодо застосування результатів; наведені основні характеристики нових методичних розробок, технологічних процесів. Інформаційний реферат розміщують у первинних документах (книги, журнали, збірники наукових праць, звіти про науково-дослідну роботу та ін.) і у вторинних документах (реферативні журнали і збірники, інформаційні карти та ін.).

Розширений, або зведений (багатоджерельний, оглядовий), реферат містить відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих документів з однієї теми, викладені у вигляді зв'язного тексту. Текст реферату повинен містити:

1. Вступ.
2. Розділ 1(історію та теорію питання).
3. Розділ 2 (стилий опис вирішення проблеми в сучасних умовах).
4. Висновки.
5. Список літератури.

Виклад матеріалу в рефераті має бути коротким і стислим. Слід використовувати стандартизовану термінологію, уникати незвичних термінів і символів, або пояснювати їх при першому згадуванні в тексті. Терміни, окремі слова і словосполучення можна замінювати абрєвіатурами і прийнятими текстовими скороченнями, значення яких зрозуміле з контексту.

Для майбутнього вченого важливо оволодіти технікою написання статей і підготовки доповідей на конференціях не тільки з точки зору задоволення вимог щодо кількості та рівня публікацій, а й з позицій сприйняття їх слухачами та читачами. Це зобов'язує до певної логіки побудови доповіді чи статті, високої вимогливості до їхніх форми, стилю й мови.

Опублікувати статтю – це означає зробити матеріал надбанням фахівців для використання в їхній роботі. Отже, треба писати просто і зрозуміло. Слід уникати як передчасних публікацій, так і зволікання з публікаціями.

Методика написання наукової статті за результатами часткового дослідження передбачає

1. *Вступ* – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями (5-10 рядків);
2. *Останні дослідження і публікації*, на які посилається автор, виділення нерозв'язаних питань загальної проблеми, якій присвячується дана стаття (зазвичай ця частина статті складає близько 1/3 сторінки), її можна назвати «вихідні передумови»;
3. *Формулювання цілей статті* (постановка завдання). Цей розділ особливо важливий, бо з нього читач визначає корисність для себе даної статті.

Мета статті впливає з постановки загальної проблеми й огляду раніше виконаних досліджень, тобто має на меті ліквідувати якісь «білі плями» у загальній проблемі (обсяг цієї частини 5-10 рядків);

4. Виклад *власне матеріалу дослідження* (5-6 сторінок друкованого тексту).
5. На завершення наводяться *висновки* з даного дослідження і коротко подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Підготовка доповіді на науковій конференції передбачає специфіку усного мовлення, що вимагає суттєвих змін у формі та змісті. При написанні доповіді треба врахувати обсяг матеріалу викладеного на плакатах (слайдах). На плакатах зазвичай подають: схему експерименту, математичні обчислення результатів дослідження у табличній або графічній формі тощо. Тому в доповіді викладають коментарі (але не повторення!) до ілюстративного матеріалу. Це дає змогу на 20-30 % скоротити її.

Слід пам'ятати, що за 10 хвилин людина може прочитати матеріал, розміщений на 4 сторінках друкованого тексту (через півтора інтервали), тому обсяг доповіді зазвичай є меншим від обсягу статті. Водночас доповідач повинен реагувати на попередні виступи за темою його доповіді. Полемічний характер доповіді викликає інтерес слухачів і підвищує їхню активність.

ВИСНОВОК

Організація наукової роботи, вимагає оптимального поєднання різноманітних прийомів і засобів дослідження, задля отримання різнобічних відомостей про об'єкт вивчення з якомога більшої кількості джерел. При цьому обрані методи мають відображати динаміку процесу дослідження, забезпечити об'єктивність і цілісність наукового процесу, що надасть змогу досягти бажаних результатів.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Перелічіть послідовність етапів наукового дослідження.
2. Визначить вимоги до вибору теми педагогічного дослідження.
3. Перелічіть етапи реалізації та оформлення результатів науково-педагогічного дослідження.
4. Які чинники сприяють ефективності науково-дослідної роботи у педагогічному ЗВО і практичній роботі педагога?
5. Які вимоги до виконання та оформлення курсової роботи?
6. В чому особливості виконання магістерської роботи?
7. Особливості виконання та захисту дисертації.
8. У чому полягає різниця в підготовці й оформленні реферату, статті, доповіді?

ТЕМА № 7. СПЕЦИФІКА МЕТОДІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета лекції: сформуванню уявлення про емпіричні й теоретичні методи наукового дослідження та їх роль розв'язання дослідницьких завдань..

План лекції:

1. Класифікація методів наукового дослідження.
2. Методи емпіричного дослідження.
3. Теоретичні методи дослідження.

Література до теми:

1. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Слов'янськ, 2013. 88 с.
2. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження: метод. рекомендації. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
3. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ: НАКККіМ, 2020. 270 с.
4. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ленвіт, 2004. 143 с.
5. Тушева В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Харків, 2016. 219 с.

Досягнення науки здійснюються завдяки пізнанню реальної дійсності, в основу якого покладено зв'язок теорії та практики, принципи пізнаваності реального світу, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного й суб'єктивного тощо. Протягом сторіч науковці прагнули створити універсальні інструменти для усестороннього дослідження природи, суспільства, людини.

У загальнішому розумінні слово «метод» означає спосіб досягнення мети.

Науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності, їх взаємозв'язку і розвитку. Як засіб пізнання, метод є способом відтворення в мисленні досліджуваного предмета.

Методика дослідження – система правил використання методів, прийомів та операцій. З розвитком науки розвиваються й диференціюються її методи. Відтак кожна наукова галузь синтезує у собі сукупність певних знань та методи пізнання досліджуваних об'єктів, тобто методи дослідження.

Оскільки усі методи наукового пізнання ґрунтуються на об'єктивних законах дійсності, кожен слід розглядати як систему регулятивних принципів

практичної і теоретичної діяльності людини. Правильний вибір методів дослідження потребує знання їх класифікації.

З погляду філософії методи пізнання за ступенем їх спільності поділяють на дві категорії: *загальні і часткові (спеціальні)*.

Загальні методи наукового пізнання умовно поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент); методи, що можуть бути застосовані як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях (абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання тощо); методи, що використовуються на теоретичному рівні дослідження (ідеалізація, формалізація, сходження від абстрактного до конкретного, системний, структурно-діяльнісний підхід).

1. Методи емпіричного дослідження

Спостереження – це систематичне, цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які є об'єктами дослідження. Як метод наукового пізнання спостереження дає можливість одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень, яка стає основою попередньої схематизації об'єктів реальності, роблячи їх вихідними об'єктами наукового дослідження.

Розрізняють просте (звичайне) спостереження, коли події фіксують збоку, і співучасне (включене), коли дослідник адаптується до якогось середовища й аналізує події нібито «зсередини».

Щоб стати основою наступних теоретичних і практичних дій, спостереження має відповідати таким вимогам:

- попередньому задуму (спостереження проводиться для певного, чітко визначеного завдання);
- планомірності (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, які становлять інтерес для дослідника);
- активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, ознаки, явища);
- систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою з'ясування подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, що може бути властивим двом чи кільком об'єктам дослідження. Цей метод буде плідним, якщо, застосовуючи його, дотримуватись таких вимог: порівнювання тільки тих явищ, між якими може існувати певна об'єктивна спільність; здійснення порівняння за найважливішими, найістотнішими (щодо

конкретного завдання) ознаками. Порівняння є важливою передумовою *узагальнення* – логічного процесу переходу від одиничного до загального, чи від менш загального до більш загального знання.

Вимірювання – це визначення кількісних характеристик певної величини за допомогою одиниці виміру. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні кількісні відомості про об'єкт. Основними елементами вимірювання є: об'єкти, еталони, вимірювальні прилади, методи вимірювання.

Метод вимірювання широко використовують у педагогіці, методиці, психології (для визначення якості підготовки фахівців; успішності тощо).

Експеримент – це такий метод вивчення об'єкта або явища, коли дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього з метою створення штучних чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення його відповідних властивостей. Термін «експеримент» означає науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища у певних умовах, що дає змогу спостерігати за ним і багаторазово відтворювати його. Експеримент є важливим елементом практики. Він первинний щодо теорії і становить основу теоретичного знання, є критерієм його достовірності. Особливого значення цей метод набуває під час вивчення екстремальних умов, які не можна піддати теоретичному дослідженню.

Експеримент передбачає перехід дослідника від пасивного до активного способу діяльності. Його здійснюють у таких випадках:

- за необхідності відшукати раніше невідомі властивості об'єкта;
- з метою перевірки правильності теоретичних побудов;
- під час демонстрації явища.

Порівняно зі спостереженням експериментальне вивчення об'єкта має низку переваг. По-перше, під час експерименту можна вивчати явище у чистому вигляді, усунувши побічні чинники, які приховують основний процес. По-друге, в експериментальних умовах можна досліджувати властивості об'єктів. По-третє, є можливість повторювати дослідження до тих пір, доки в цьому є потреба.

Дослідження об'єкта проводиться поетапно: на кожному етапі застосовуються найдоцільніші методи відповідно до конкретного завдання. На етапі збору фактичного матеріалу і його первинної систематизації використовують методи *опитування* (анкетування, інтерв'ювання) та *експертних оцінок*, а також *лабораторні експерименти* (спостереження за джерелами інформації, тестування).

Опитування надає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні відомості. Його проводять в усній або письмовій формі. Розробляючи анкету

або план інтерв'ю, слід сформулювати запитання таким чином, щоб вони відповідали поставленій меті. Анкета може містити кілька блоків запитань, пов'язаних не лише з періодичністю використання тих чи інших засобів, а й з оцінкою об'єкта дослідження.

Різновидом вибіркового опитування є *тестування*, яке проводиться з метою виявлення істотних ознак об'єкта, засобів його функціонування й використовується в лабораторних експериментах. Інколи тестування проводять двічі – на початковому етапі дослідження з діагностичною метою і на завершальному, де воно виконує верифікаційну функцію. Тести складають таким чином, щоб однозначно виявити певні якості опитуваних.

II. Методи емпіричного та теоретичного рівнів дослідження

До методів застосовуваних як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження відносять абстрагування, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, моделювання та ін.

Абстрагування – це уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виокремлення кількох сторін, які цікавлять дослідника. Ця форма пізнання полягає в переході від чуттєвого сприймання до уявного образу.

За допомогою абстракції виокремлюють одну певну сторону явища у «чистому вигляді», тобто в такому, в якому вона насправді не існує. Наприклад, не має «явищ» чи «законів» узагалі, є конкретні закони і явища. Проте без абстрактного поняття «явище» дослідник не зможе глибоко зрозуміти явища конкретного.

Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини.

Синтез, навпаки, є результатом з'єднання окремих частин чи ознак предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез взаємопов'язані і становлять єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини проникнення в його сутність застосовують різні види аналізу й синтезу.

Індукція (від лат. *inductio* - наведення) – умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів певного класу робиться висновок про клас загалом. Як метод дослідження індукція – це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень.

Дедукція (від лат. *deductio* - виведення) – умовивід, у якому висновок про той чи той елемент множини робиться на підставі знання про загальні властивості всієї множини.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи

недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Його суть полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, яка, відображуючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його таким чином, що сама стане джерелом інформації про об'єкт пізнання.

III. Методи теоретичного дослідження

До цих методів передусім належать історичний, термінологічний, ідеалізації, формалізації та аксіоматичний метод.

Серед усього розмаїття загальнонаукових методів дослідження окремо слід згадати *історичний і логічний* методи, які дають змогу відтворити в уяві досліджуваний об'єкт у його об'єктивній конкретності і зрозуміти його в розвитку. Історичний метод дає можливість всебічно вивчати явища і події в хронологічній послідовності, розкривати їх внутрішні зв'язки й закономірності розвитку. За допомогою логічного методу дослідник на основі опрацювання, критичного аналізу і формулювання своїх пропозицій розвиває наявні теоретичні уявлення, або висуває нові теоретичні припущення.

Ідеалізація – уявне конструювання об'єктів, яких немає в дійсності або, які практично нездійсненні. Мета ідеалізації – позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей, наділити їх в уяві певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів через відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад, мови математики. Переваги цього методу в тому, що він:

- 1) забезпечує узагальненість підходу до розв'язання досліджуваних проблем;
- 2) завдяки символіці надає стислості та чіткості фіксації значень формалізованих об'єктів пізнання та забезпечує однозначність розуміння їх структури (на відміну від двозначності при застосуванні звичайної мови);
- 3) дає змогу формувати знакові моделі об'єктів і замінювати їх вивченням реальних речей і процесів.

Завдання цього методу полягає у зведенні вивчення реальних змістовних сторін об'єктів, властивостей і відношень до формального дослідження відповідних їм знаків (абстрактних об'єктів). Його широко застосовують при математичному моделюванні у багатьох галузях науки.

Загальнонауковий статус мають математичні методи досліджень. Використовують їх для кількісного аналізу фактичного матеріалу, отриманого у процесі дослідження. Вони надають процесу дослідження чіткості,

структурованості, раціональності, ефективності при опрацюванні великої кількості емпіричних даних.

У педагогічних дослідженнях широко використовують такі їх види:
метод реєстрування — виявлення певної якості в явищах та її кількості (наприклад, кількості запізнь на уроки);

метод ранжування – класифікація даних у певній послідовності (спадання чи зростання показників), визначення місця в цьому ряду (наприклад, складання списку учнів залежно від рівня успішності тощо);

метод моделювання – створення і дослідження моделей. Є засобом теоретичного дослідження психологічних явищ через уявне створення життєвих ситуацій, в яких може відбуватися діяльність людини, змодельованої системи. Допомогає пізнати закономірність поведінки людини у певних ситуаціях;

методи математичної статистики, що використовуються для опрацювання експериментальних даних з метою підвищення обґрунтованості висновків. У педагогіці послуговуються:

а) описовою статистикою (табулювання, графічний вираз та кількісне оцінювання даних);

б) теорією статистичного висновку (передбачення результатів за даними обстеження вибірок);

в) теорією планування експериментів (виявлення та перевірка причинних зв'язків між змінними).

Завдяки математичним методам описують кількісні характеристики педагогічних явищ, визначають оптимальні умови управління процесом навчання і виховання. Ефективні тільки при масовому характері досліджуваних явищ, їх типовості, вимірюваності.

Питання та завдання для самоперевірки

1. Визначить поняття «науковий метод дослідження».
2. Охарактеризуйте класифікації методів дослідження.
3. У чому полягають особливості емпіричних методів дослідження?
4. Перелічіть методи емпіричного та теоретичного дослідження?
5. Яке практичне значення теоретичних методів у наукових дослідженнях?
6. Індуктивний та дедуктивний методи дослідження.
7. Що таке моделювання, коли воно використовується?
8. Визначіть й охарактеризуйте емпірично-теоретичні методи наукового досліджень.

ТЕМА № 8.
**ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВІДНИХ МЕТОДІВ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Мета лекції: сформувати вміння послуговуватись теоретичними та практичними методами наукового дослідження в процесі розв'язання педагогічних проблем.

План лекції:

1. Особливості залучення методів наукового пізнання у процес педагогічного дослідження.
2. Різновиди методів науково-педагогічного дослідження.
3. Педагогічний експеримент як особливий метод наукового пізнання.

Література до теми:

1. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Слов'янськ, 2013. 88 с.
2. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження: метод. рекомендації. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
3. Методичні рекомендації з організації проведення педагогічного експерименту / упоряд. Н.А. Шишкіна, М.В. Лаврентєва. Київ: ВСП, 2015. 74 с.
4. Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. / за ред. І. П. Аносова. Мелітополь : вид. буд. Мелітоп. міськ. друк., 2015. 216 с.
5. Тушева В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Харків, 2016. 219 с.

Методи науково-педагогічних досліджень – визначальний компонент розвитку педагогічної науки. Саме з їх допомогою постійно поглиблюються й уточнюються педагогічні теорії, розширюється діапазон їх застосування, вдосконалюється система освіти та виховання.

В науково-педагогічній роботі для збирання потрібних матеріалів застосовують найрізноманітніші методи: вивчення різноманітної документації, різні форми спостереження, усну й письмову перевірку знань учасників дослідної групи, аналіз й узагальнення власного практичного досвіду та досвіду інших фахівців, педагогічний експеримент, аналіз одержаних результатів.

Завданням усіх зазначених методів наукового дослідження є перевірка спроможності наведених в гіпотезі положень.

Метод вивчення документації та учнівських робіт. Особові справи учнів, класні журнали, контрольні роботи, зошити з окремих дисциплін, предмети виготовлені в навчальних майстернях, дають дослідникові об'єктивні дані, що характеризують індивідуальні особливості учнів, їх ставлення до навчання, рівень засвоєння знань, сформованості вмінь та навичок.

Шкільна документація (загальношкільний план роботи, плани роботи предметних комісій, класних керівників, протоколи засідань педагогічної ради та ін.) дає змогу скласти уявлення про стан навчально-виховної роботи в школі загалом і на окремих її ділянках зокрема. Під час дослідження проблем навчально-виховного процесу виявляють чинники, які сприяють їх вирішенню, визначають рівень ефективності їх впливу.

Метод педагогічного спостереження – цілеспрямоване споглядання. Розрізняють спостереження пряме й опосередковане, відкрите й закрите, а також самоспостереження. Організуючи спостереження, необхідно скласти план, визначити термін, фіксувати результати. Спостереження повинно бути систематичним. Якщо педагог тільки реєструє поодинокі факти, що впадають у вічі, то поза його увагою залишаються вихованці, які прагнуть приховати свою внутрішню позицію. За зовнішньою поведінкою треба вміти побачити справжні причини, а за словом – справжні мотиви.

З метою забезпечення об'єктивності спостереження здійснюють за допомогою технічних засобів: звуко- або відеозапис уроків, позакласних виховних заходів, різних видів діяльності учнів. Приховане спостереження ефективніше, оскільки дає змогу фіксувати природну поведінку школяра, унеможлиблює вплив педагога на дітей.

Оцінюючи педагогічне спостереження як загалом ефективний метод науково-педагогічного дослідження, слід зазначити, що він не повною мірою забезпечує проникнення в сутність явищ, що вивчаються. Небагато інформації дають спостереження й для висновків про мотиви дій і вчинків школярів. Тому існує потреба поєднання спостереження з іншими методами дослідження, зокрема з бесідою, анкетуванням.

Метод бесіди – цілеспрямована розмова дослідника з досліджуваними. Щоб вона була результативною, необхідно планувати її основні й додаткові запитання; створити сприятливу атмосферу для відвертого обміну думками; врахувати індивідуальні особливості співбесідника; виявити педагогічний такт; вміти запровадити бесіду. Отримані результати бесіди доцільно порівняти з інформацією про особистість, отриманою за допомогою інших методів.

Різновид бесіди – *інтерв'ю*. На відміну від бесіди, яку проводять у природній, невимушеній обстановці, під час інтерв'ю дослідник ставить наперед визначені запитання у певній послідовності й записує відповіді співбесідника. Цей метод найдоцільніший, якщо дослідник упевнений в об'єктивності відповідей опитуваних, адже інтерв'ю не передбачає уточнювальних запитань. Використовуючи його, слід враховувати можливі типи респондентів: несміливий, боязкий, балакучий, жартівник, сперечальник, самовпевнений. Результати інтерв'ю залежать від продуманості запитань.

Метод анкетування – одержання письмових даних з певного питання.

За характером анкети поділяють на: *відкриті* – передбачають довільну відповідь на поставлене запитання; *закриті* – до поставлених запитань пропонуються варіанти готових відповідей на вибір опитуваного; *напіввідкриті* – крім вибраної з готових відповіді, можна висловити й власну думку; *полярні* – потребують вибору однієї з полярних відповідей типу «так» чи «ні», «добре» чи «погано» та ін.

Проводячи анкетування, слід дотримуватися таких вимог: запитання повинні бути підбрані так, щоб відповіді на них найточніше характеризували досліджуване явище і давали про нього надійну інформацію; використовувати прямі й непрямі запитання (наприклад: «Чи хотіли б ви, щоб Ваша дочка стала вчителькою?» (пряме), «Як Ви ставитеся до професії вчителя?» (непряме). При формулюванні запитань слід уникати підказок. При цьому слід попередньо перевіряти ступінь розуміння запитань на невеликій кількості опитуваних і вносити корективи до змісту анкети.

Метод соціометрії – вивчення структури і стилю взаємин у колективі (запозичений з соціології). Учневі пропонують відповісти на запитання типу: «З ким би ти хотів...» (сидіти за однією партою, працювати поруч у майстерні, грати в одній команді та ін.). На кожне запитання він має дати три або більше «вибори». За числом «виборів» можна визначити місце, роль, статус кожного члена колективу, наявність колективних угруповань та їх лідерів. Отримані дані дають змогу змоделювати колективні стосунки: рівень згуртованості колективу, способи його впливу на “важкого” учня та ін. Метод соціометрії використовують спільно з іншими методами, оскільки він не розкриває мотивів взаємин у колективі, а лише відображає загальну їх картину.

Метод психолого-педагогічного тестування – випробування учня на певний рівень знань, умінь або загальну інтелектуальну розвиненість за допомогою карток, малюнків, задач-шарад, ребусів, кросвордів, запитань. Результати тестування визначають підрахуванням відсотків розв'язання тестів.

За класифікацією І.П.Підласого тести поділяються на:

1. Тести загальних розумових здібностей, розумового розвитку.
2. Тести спеціальних здібностей у різноманітних галузях діяльності.
3. Тести досягнень, успішності, академічних успіхів.
4. Тести для визначення певних якостей (властивостей) особистості (пам'яті, мислення, характеру й ін.).
5. Тести для визначення рівня вихованості (сформованості загальнолюдських, моральних, соціальних і інших якостей).

Тести також можуть бути вербальними (словесні, смислові) та невербальні (фігурні, намальовані).

В науково-педагогічній літературі визначаються такі ознаки тестів:

- об'єктивність, яка виключає вплив випадкових факторів під час тестування;
- комплексність: тестування складається з завдань, які підпорядковані певній цілісній сукупності;
- стандартизованість, що забезпечує єдність процедури проведення і оцінки виконаного тесту.

Існує низка вимог до застосування тестів:

- 1) бути якомога коротшими, містити не більше одного речення;
- 2) бути зрозумілими, сформульованими простими виразами, без наукових термінів та іншомовних слів;
- 3) не містити натяків на правильну відповідь;
- 4) відповіді на кожне запитання повинні мати однакову кількість альтернатив;
- 5) негативні та позитивні думки мають бути збалансованими;
- б) у кожному висловлюванні має стверджуватись щось одне.

Тести як засіб педагогічної діагностики дозволяють: враховувати індивідуальні

особливості під час діагностування навчально-виховного процесу; за короткий час протестувати значну кількість осіб, заощаджувати час на обробку отриманих результатів за допомогою використання ЕОМ, забезпечити однакові умови для проведення діагностування для значної кількості людей.

Метод педагогічного експерименту – науково поставлений дослід з організації педагогічного процесу за певних умов. Саме експеримент забезпечує достовірний результат у педагогічних дослідженнях.

Педагогічний експеримент дає змогу відокремити досліджуване явище від інших, цілеспрямовано змінювати умови педагогічного впливу на вихованців, повторювати окремі педагогічні явища приблизно в таких же умовах. Дані

експерименту обробляють, перевіряють за результатами спостережень та інших методів дослідження.

За місцем проведення розрізняють лабораторний і природний педагогічний експеримент. Лабораторний експеримент відбувається в штучних умовах, коли експериментатор моделює всі необхідні для його проведення умови. За природних умов експеримент протікає за звичних для досліджуваного умов.

Залежно від мети дослідження розрізняють такі види педагогічного експерименту:

констатувальний – вивчаються наявні педагогічні явища;

формувальний – конструюються нові педагогічні явища;

контрольний – за допомогою кількісно-якісного аналізу даних отриманих до і після експерименту перевіряється гіпотеза дослідження.

1. *Констатувальний експеримент* спрямований на з'ясування характеристик та властивостей досліджуваного явища. У ньому беруть участь основна і контрольна групи. Основну групу задіюють у всіх процедурах експерименту. Контрольна група є еталоном, за яким оцінюють розвиваючий та формуючий ефект експерименту. Завдяки цьому дослідження відбувається в паралельному режимі.

2. *Формувальний експеримент* здійснюється за допомогою експериментальної моделі розвиваючих і формуючих впливів на предмет дослідження. Поєднує в собі різні процедури: навчальні, ігрові, практичні тощо. Важливою при цьому є аналітична модель «розвиваючого ефекту» експерименту – своєрідний «ідеальний образ» сподівань дослідника щодо його результатів.

3. *Контрольний експеримент* передбачає перевірку і остаточну фіксацію одержаних результатів. З цією метою залучають основну та контрольну групи учасників. Показники контрольної вибірки використовують як еталон для з'ясування формуючого ефекту, досягнутого при роботі з основною групою. Далі результати дослідження аналізують та використовують для підтвердження (чи спростування) гіпотези дослідження, ефективності дослідницьких дій, теоретичної та практичної цінності одержаних результатів.

Під час здійснення педагогічного експерименту дослідник має дотримуватись низки вимог відображених у схемі 3.

Схема 3.

Вимоги до педагогічного експерименту

На відміну від педагогічного спостереження, педагогічний експеримент надає змогу:

- штучно відокремити досліджуване явище від інших;
- цілеспрямовано змінювати умови педагогічного впливу на вихованців;
- повторювати педагогічні явища в приблизно таких самих умовах;
- поставити досліджуване явище в умови, які піддаються контролю.

Педагогічний експеримент є комплексним, оскільки передбачає поєднання методів спостереження, бесіди, анкетування, створення спеціальних ситуацій тощо. На першому етапі розробляють гіпотезу, складають програму, визначають способи і прийоми впливу на об'єкт дослідження, створюють необхідні умови, визначають прийоми фіксації результатів, готують обладнання, визначають учасників.

План проведення експерименту визначає об'єкт, мету, завдання, кількість дослідів та їх послідовність тощо.

Проводять експеримент за заздалегідь розробленою методикою, тобто визначають сукупність розумових та реальних операцій, здійснюваних у певній послідовності, відповідно до якої досягається мета дослідження.

Методику можна розробляти самостійно на основі методів, які відібрані відповідно до завдань дослідження та методологічної основи, а можна адаптувати вже відомі методики.

У методиці докладно розкривається процес експерименту, визначається послідовність проведення потрібних вимірювань і спостережень, описується кожна експериментальна дія з урахуванням обраних для проведення експерименту засобів, обґрунтовуються методи контролю якості експериментальних дій, які повинні забезпечувати при мінімальній (попередньо встановленій) кількості вимірювань високу надійність і задану точність. Розробляються форми протоколів (або таблиць) для фіксації результатів спостережень і вимірювань.

Важливою складовою методики проведення експерименту є вибір методів опрацювання й аналізу отриманих відомостей, тобто систематизації всіх кількісних показників (цифрових матеріалів).

Узагальнену побудову методики експерименту відображено на схемі 4.

Схема 4.

Метод аналізу результатів діяльності учня – аналіз результатів різних видів діяльності учня (передусім успішності, виконання громадських доручень, участі в конкурсах та ін.), який допомагає скласти уявлення про нього за реальними справами. На підставі вивчення виробів учня в майстерні, наприклад, можна зробити висновок про його охайність, старанність у роботі. Виготовлені в технічних гуртках моделі свідчать про спрямованість інтересів і нахилів. Відповіді на уроках характеризують його пам'ять, мислення, уяву, погляди, переконання.

Систематизація (опрацювання) результатів дослідження передбачає, що зібрані матеріали опрацьовують статистично; на основі відомостей про окремі явища визначають показники, які характеризують досліджуваний комплекс у цілому. Зведення результатів дослідження не слід плутати з підбиттям підсумків, тобто підсумовуванням відомостей отриманих у процесі дослідження.

Після опрацювання результатів може з'ясуватися, що отримані дані недостатньо достовірні, а тому виникає потреба в додатковому зборі матеріалів. Цей етап дослідження проводиться як серія додаткових спостережень і експериментів, які слід проводити в тих самих умовах, що й основні.

Теоретичний аналіз результатів дослідження спрямований на те, що результати дослідження підлягають вивченню та аналізу; встановлюються сутність і зв'язки між досліджуваними чинниками, процесами чи явищами. Провідними методами при цьому є методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції (часто їх застосовують комбіновано). Головне завдання аналізу отриманих відомостей полягає у їх порівнянні зі сформульованою гіпотезою.

По-перше, сформульовані у гіпотезі передбачення треба узгодити з результатами дослідження. По-друге, слід пам'ятати, що результати дослідження узгоджуються з передбаченнями гіпотези лише частково. Якщо гіпотеза не підтверджується дослідними даними, її переглядають і проводять нові дослідження.

Наступний етап – складання розширеного плану наукової роботи. Цей план є стрижнем попереднього змісту отриманих даних. Може з'явитись потреба в отриманні додаткової інформації, відкинути відомості, які безпосередньо не стосуються основної теми.

В подальшому всі матеріали дослідження систематизують і готують до узагальнення й літературного оформлення з урахуванням вимог Вищої атестаційної комісії (скорочено – ВАК).

Упровадження результатів дослідження в практику – це початок застосування результатів дослідження в реальних умовах у сфері освіти. Упровадження розрізняють за двома ознаками: формою матеріального втілення (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації, державні стандарти

тощо) та робочою функцією упорядкованих результатів (організація й управління навчальним процесом, оптимізація навчального процесу тощо).

Головними критеріями ефективності науково-педагогічного дослідження є отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань, які сприяють удосконаленню процесу виховання та навчання.

Процес і результати науково-педагогічного дослідження фіксуються багатьма способами. Для цього вироблено певні типи документації: анкети, плани спостереження, здійснення педагогічних експериментів, втілення результатів дослідження в практику, аудіо-, відеозаписи, світлини; протоколи обговорення уроків, виховних заходів; конспекти опрацьованої літератури, архівних матеріалів; описи досвіду роботи шкіл та інших виховних закладів; статистичні дані, математичні обчислення.

Наприкінці відбувається фахова оцінка ефективності дослідження. Основними критеріями оцінки як фундаментальних, так і прикладних досліджень, є їх актуальність, новизна, концептуальність і доказовість, перспективність і можливість запровадження результатів у практику, чіткість викладу.

ВИСНОВОК

Головним засобом підвищення ефективності навчально-виховного процесу має стати впровадження в практику нових досягнень педагогічної науки і передового досвіду. Хоча в критеріях і методах визначення результативності педагогічних досліджень є ще чимало спірного, вищеназвані характеристики можна рекомендувати як основу оцінювання ефективності дослідження з педагогіки. Від правильної послідовності окремих етапів дослідження та їх взаємозв'язку залежать об'єктивність результатів дослідницької роботи й успішність літературного оформлення наукової праці.

Питання та завдання для самоперевірки

9. У чому полягають особливості методів педагогічного дослідження?
10. Перелічіть методи емпіричного та теоретичного дослідження?
11. Яке практичне значення теоретичних методів у наукових дослідженнях?
12. Індуктивний та дедуктивний методи дослідження.
13. Що таке моделювання, коли воно використовується?
14. Визначіть й охарактеризуйте емпіричні методи науково-педагогічних досліджень.
15. Перелічіть способи фіксування процесу і результатів науково-педагогічного дослідження.
16. Які існують вимоги до проведення анкетування?
17. У чому полягають особливості педагогічного експерименту як методу наукового дослідження?

4. ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАР № 1.

НАУКА – ЧИННИК ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мета заняття: закріпити знання студентів про особливості наукової діяльності та стимулювати до самостійних наукових пошуків.

Питання для обговорення:

- Наука як чинник технічного і духовного прогресу.
- Основні напрями досліджень у галузі гуманітарних наук.
- Місце наукових досліджень у системі підготовки фахівців в царині освіти.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. У чому полягає процес наукового пізнання?
2. Дати визначення поняттям «судження», «умовивід».
3. Перелічити елементи наукового доведення.
4. Визначити класифікацію наук у сучасному наукознавстві.
5. Охарактеризувати провідні функції науки.

Практичні завдання:

- За допомогою кількох прикладів продемонструвати співвідношення понять «поняття», «судження», «умовивід».
- Послуговуючись історико-педагогічною літературою, укласти хронологічну таблицю розвитку педагогічної науки.
- Укладання анотованого переліку літератури з наукознавства.
- Написання міні-твору (1-2 сторінки) на тему «Портрет сучасного науковця» (на основі власних спостережень та опитування однокурсників і викладачів).

Тема для роздумів та дискусії:

Які чинники можуть спонукати фахівця до здійснення наукової діяльності?

Рекомендована література

1. Бернал Дж. Наука в історії суспільства. Харків : Основа, 2016. 735 с.
2. Білоусова Т. П., Маркітантов Ю. О. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2014. 120 с.

3. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Академія, 2017. 615 с.
4. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2012. 128 с.
5. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волин. обереги, 2013. 359 с.
6. Становлення і розвиток наукових досліджень / за ред. Ю. Руданського. Львів : Стрім, 2013. 222с.
7. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: навч-метод. посіб. Київ: Вища школа, 2012. 295 с.
8. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ, Ліра, 2013. 240 с.

СЕМІНАР № 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета заняття: удосконалити знання студентів про специфіку функціонування сучасних наукових установ та умови одержання наукових ступенів і звань.

Питання для обговорення:

- Різновиди науково-дослідної роботи студентів в умовах сучасного українського ЗВО.
- Вчені ступені та їх здобуття; аспірантура, докторантура.
- Система підготовки наукових кадрів в Україні.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. Визначити поняття «наукова діяльність».
2. Перелічити основні напрями науково-дослідної діяльності студентів.
3. Якими вміннями і навичками має опанувати здобувач наукового ступеня?
4. Які головні ознаки наукової школи?
5. Які моральні цінності є визначальними у науковій діяльності колективу?

Практичні завдання:

- Запропонуйте тематику і план конференції для студентів педагогічних спеціальностей. З цією метою визначте:
  - 1) назву, яка б узагальнювала проблематику конференції;

- 2) теми кількох (4-6) доповідей;
- 3) розширений план однієї доповіді за вибором (5-7 пунктів);
- 4) питання для дискусії (2-3).
- За допомогою вивчення нормативних документів визначити порядок одержання наукового ступеня доктора філософії.
- За допомогою мережі Інтернет з'ясувати кількість українських науково-дослідних інститутів, що займаються проблемами освіти.

Тема для роздумів та дискусії:

Які можливості є у сучасних студентів для здійснення самостійної дослідницької діяльності?

Рекомендована література

1. Бюлетень ВАК України. 2017. № 2.74 с.
2. Вознюк А.А. Довідник здобувача наукового ступеня. Київ: ЦНТЕІ, 2018. 205 с.
3. Довідник здобувача наукового ступеня: зб. нормат. док. та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / за ред. В.Д. Бондаренка. 5-те вид., випр. та допов. Київ : ред. «Бюл. Вищ. атестац. коміс. України»: Толока, 2018. 55 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» URL:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
5. Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів. Харків: Основа, 2018. 198 с.
6. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / упор. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2017. 138 с.
7. Соловей М.І., Спіцин Є.С., Потапенко К.К. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. Київ : Ленвіт, 2014. 144 с.

СЕМІНАР 3.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета заняття: домогтися чіткого розуміння студентами провідних складових методологічної основи педагогічного дослідження.

Питання для обговорення:

- «Людиноцентричність» сучасної науки.
- Особистісні якості науковця у царині педагогіки.
- Методологія – основа об'єктивності наукового дослідження.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. Визначити поняття «методологія наукового дослідження».
2. У чому полягає відмінність тлумачення поняття «методологія» у закордонному й вітчизняному наукознавстві?
3. Означити функціональну сутність методології наукового дослідження.
4. Охарактеризувати основні види методології.
5. Які провідні чинники фундаментальних і прикладних наукових досліджень?

Практичні завдання:

- Прокоментувати цитату Б.Рассела «З однієї сторони я хотів з'ясувати чи можливе пізнання, а з іншої – зробити все, що у моїх силах, задля щасливішого світу» (1957 р.). Наскільки наведений вислів актуальний сьогодні?
- Підготовка доповіді на тему «Значення методології у науковому дослідженні».
- Укладання міні-словника «Компоненти методологічної частини наукового дослідження».

Тема для роздумів та дискусії:

У чому полягає гуманістична спрямованість наукового відкриття ?

Рекомендована література

1. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методологія наукового дослідження: навч. посіб. Київ: Стилос, 2012. 216 с.
2. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2012. 480 с.
3. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2013. 192 с.

4. Методологічні засади педагогічного дослідження / за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 247 с.
5. Сабитов Р.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Основа, 2012. 138 с.
6. Штофф В.А. Проблеми методології наукового пізнання. Харків: Основа 2018. 271 с.

СЕМІНАР № 4.

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЦАРИНІ ПЕДАГОГІКИ

Мета заняття: *формуванню у студентів вміння визначати та обґрунтовувати власні шляхи розв'язання проблем сучасної педагогіки.*

Питання для обговорення:

- Методологія сучасного педагогічного дослідження.
- Характеристика принципів педагогічного дослідження.
- Загальна схема науково-педагогічного процесу.
- Значення дослідницької діяльності у роботі педагога-практика.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. Визначити характерні ознаки науково-педагогічного дослідження.
2. Яке співвідношення об'єкту і предмету педагогічного дослідження?
3. У чому полягає специфіка мети дослідження в царині педагогіки?
4. Чому мета наукового дослідження конкретизується у кількох завданнях?
5. Які існують критерії ефективності науково-педагогічного дослідження?

Практичні завдання:

- Підготовка есе на тему «Науковий доробок видатного педагога» (за вибором).
- Укладання переліку тестових запитань для абітурієнтів педагогічного ЗВО з метою виявлення їх придатності до науково-дослідної роботи.
- Прокоментувати й проілюструвати прикладами провідні положення національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ ст.
  - 1) єдність освіти і науки як умови модернізації освітньої системи;
  - 2) достатній обсяг фінансування науки та підтримка вітчизняних наукових шкіл;

3) формування змісту освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;

4) інноваційна освітня діяльність у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форми власності;

5) правовий захист освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;

6) залучення до наукової діяльності учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;

7) поглиблення співпраці і кооперації навчальних закладів і наукових установ, широке залучення вчених НАН України та галузевих академій до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи у навчальних закладах;

8) створення науково-інформаційного простору для дітей, молоді і усього активного населення, використання для цього можливостей комунікаційно-інформаційних засобів; запровадження цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;

9) випереджальний розвиток педагогіки і психології, внесення цих наук до переліку пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

Визначити наукові проблеми, що потребують подальшого педагогічного дослідження.

Тема для роздумів та дискусії:

Які можливості є у педагога початкових класів для поєднання навчально-виховної роботи з науково-дослідною діяльністю ?

Рекомендована література

Васянович Г.П. Педагогічна етика. навч.-метод. посіб. Львів, 2015. 344 с.

1. Галета Я. В. Педагогічна діагностика як засіб управління якістю підготовки майбутніх пілотів. Кіровоград : Александрова М. В., 2011. 163 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
3. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ : НАККіМ, 2020. 270с.
4. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / укл. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2018. 138 с.

5. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2020. 259 с.
6. Тягур Р.С. Основи педагогічних досліджень. навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай. 2015. 80 с.

СЕМІНАР № 5.

РІЗНОВИДИ ТА ЕТАПИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА

Мета заняття: *формуванню у студентів практичні навички педагогічного дослідження.*

Питання для обговорення:

- Особливості початкового етапу наукового дослідження.
- Характеристика й різновиди документальних джерел науково-педагогічного дослідження.
- Добір методів наукового дослідження.
- Специфіка письмового оформлення наукової праці.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. До якого етапу наукового дослідження можна віднести роботу з документацією освітнього закладу?
2. Яка існує класифікація документальних першоджерел інформації?
3. Які чинники визначають актуальність проблеми наукового дослідження?
4. Означити мету вивчення документальних джерел у процесі дослідної роботи.
5. Обґрунтувати послідовність визначення об'єкту, предмету, мети й завдань дисертаційного дослідження.

Практичні завдання:

- Укласти анотований перелік фахових видань з проблем педагогіки.
- Запропонувати тему наукового дослідження з педагогіки, довести її актуальність.
- Послуговуючись літературою з методики наукових досліджень, навести приклади оформлення бібліографічного списку, у якому відображено кілька видів друкованих видань (10-15 найменувань).

Тема для роздумів та дискусії:

Критерії оцінювання значущості наукового відкриття.

Рекомендована література

1. Здобувачу наукового ступеня: метод. рекомендації / упоряд. С.В.Сьомін. Київ: МАУП, 2012. 182 с.
2. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: підручник. Київ: Вікар, 2013. 328 с.
3. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 284 с.
4. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
5. Руснак І.С., Романюк С.З. Магістерська робота з педагогіки: навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2015. 207с.
6. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. 184 с.
7. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / упоряд. Дороніна М.С. Харків: Ранок, 2016. 104 с.
8. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-е вид., доп. та перероб. Київ: Знання, 2019. 310 с.

СЕМІНАР № 6.

РІЗНОВИДИ ТА ЕТАПИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА

(продовження)

Мета заняття: розвивати у студентів здатність до продуманої й системної науково-дослідної роботи.

Питання для обговорення:

- Вивчення першоджерел –одна з провідних форм наукової роботи.
- Роль експерименту у науково-дослідницькій роботі.
- Робота науковця над статтями та доповідями.
- Використання комп'ютерних технологій у науково-педагогічних дослідженнях.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. Чи існує різниця між поняттями «документальні джерела» і «літературні джерела»?
2. Як у дисертаційній роботі співвідносяться гіпотеза і результат наукового дослідження?
3. Що розуміємо під поняттям реферування?
4. Які існують правила реферування друкованих матеріалів?
5. З якою метою дослідник у дисертаційній роботі наводить цитати й посилання на першоджерела?

Практичні завдання:

- Сформулювати власні рекомендації по роботі з документальними джерелами.
- У тезовому варіанті підготувати виступ на тему «Щоденник з педагогічної практики як документальне джерело наукового дослідження».
- Послугуючись довідковою і методичною літературою, укласти правила оформлення реферату, слайдів, тез доповіді, курсової роботи, магістерської роботи.
- Укласти рецензію на статтю з збірника студентських наукових статей (за вибором).

Тема для роздумів та дискусії:

Що робить наукову статтю чи доповідь цікавими?

Рекомендована література

1. Воблий К.Г. Організація роботи наукового працівника (методика і техніка). 3-тє вид. Київ: Наукова думка, 2013. 180 с.
2. Захаров Ю. В., Радченко М. І. Подання результатів у дисертаційній роботі: метод. рекомендації. Миколаїв, 2013. 122 с.
3. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу: метод. посіб. Київ : Вища школа, 2018. 169 с.
4. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2013. 192 с.
5. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб./упоряд. С.У. Гончаренко. Київ: Академія, 2015. 323 с.
6. Підготовка науково-дослідних робіт із соціально-педагогічних дисциплін : навч.-метод. посіб. Черкаси, 2016. 108 с.
7. Цюцюра С.В.. Методологія, методика та інформаційні технології наукових досліджень: конспект лекцій. Київ: Парнас, 2014. 431 с.

СЕМІНАР № 7.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВІДНИХ МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета заняття: *формуванню у студентів навички адекватного використання методів педагогічного дослідження.*

Питання для обговорення:

- Характеристика загальнонаукових методів дослідження.
- Різновиди спеціальних методів наукового дослідження.
- Особливості методів емпіричного та теоретичного рівнів дослідження.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. За якими критеріями вчені встановили класифікації методів наукового дослідження?
2. Наведіть кілька прикладів методів емпіричного дослідження.
3. Визначити вимоги до методу спостереження.
4. З якою метою використовують метод експертної оцінки?
5. У яких випадках доцільно залучати метод експерименту?

Практичні завдання:

- Послугуючись довідковою літературою (словники, енциклопедії), занотувати кілька варіантів визначень понять «індукція» й «дедукція». Яке з них на Вашу думку найбільш вичерпне?
- Підготувати графічну схему «Класифікація методів наукового дослідження».
- Запропонувати кілька (3-4) проблем для наукових спостережень у загальноосвітньому навчальному закладі. Обґрунтувати свій вибір.
- В осередку студентської групи за допомогою методу опитування дослідити одне з запропонованих нижче питань:
  - Які труднощі відчувають студенти при підготовці до іспитів (заліків)?
  - Які джерела інформації обирають студенти при підготовці до семінарських (практичних) занять?
  - Чи достатньо ознайомлені майбутні педагоги з фаховою пресою?
  - За якими критеріями студенти обирають літературу для читання на дозвіллі?

З метою проведення опитування укладіть запитальник з 4 – 6 питань. Опитайте 15–20 однокурсників. Письмово зафіксуйте й проаналізуйте одержані результати. Визначте наскільки їх відповіді співпадають з Вашою думкою.

Тема для роздумів та дискусії:

Застосування методів наукового дослідження у навчальному процесі ЗВО.

Рекомендована література

1. Биков В.В. Методи науки: монографія. Харків: Основа, 2014. 215 с.
2. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Слов'янськ, 2013. 88 с.
3. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження: метод. рекомендації. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
4. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ: НАКККіМ, 2020. 270 с.
5. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ленвіт, 2004. 143 с.
6. Тушева В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Харків, 2016. 219 с.

СЕМІНАР № 8.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВІДНИХ МЕТОДІВ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

(продовження)

Мета заняття: допомогти майбутнім педагогам усвідомити роль і місце наукових досліджень у освітньому процесі.

Питання для обговорення:

- Чинники добору і використання емпіричних методів у процесі педагогічного дослідження.
- Значення педагогічного експерименту в удосконаленні навчально-виховного процесу.
- Підготовка майбутнього вчителя до науково-педагогічної діяльності.
- Значення і прояв особистісних якостей педагога-дослідника.

Питання до контролю і самоконтролю:

1. Які вимоги до проведення анкетування?

2. У чому полягає сутність методу моделювання?
3. Що спільного й відмінного між методами педагогічного спостереження й педагогічного експерименту?
4. Які компоненти охоплюють поняття «результати діяльності учня»?

Практичні завдання;

- Послугуючись методичною літературою, укласти правила й прийоми наукового дискутування. Запропонуйте тему для диспуту за участю студентів педагогічного ЗВО.
- Навести приклади форми графічного зображення цифрових даних.
- Укласти перелік тестових запитань (10 - 15) для визначення в учнів старших класів рівня сформованості уявлень про специфіку навчання у ЗВО.
- Запропонувати власне розуміння понять: «актуальність», «концептуальність», «доказовість», «перспективність», «чіткість викладу».

Тема для роздумів та дискусії:

Які шляхи реалізації здобутків педагогічної науки у педагогічній практиці ?

Рекомендована література

1. Душинський В. В. Основи наукових досліджень. Теорія та практикум з програмним забезпеченням: навч. посіб. Київ: Слово, 2020. 407 с.
2. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Академія, 2014. 206 с.
3. Кожухова Т.В., Кайдалова Л. Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2019. 240с.
4. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 144 с
5. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти: проблеми і досвід. Запоріжжя, 2015. 56 с.
6. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Суми, 2017. 106 с.
7. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І. В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: навч. посіб. Київ : Лібра, 2015. 344 с.
8. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / упоряд Дороніна М.С. Харків: Ранок, 2016. 104 с.

5. ДИДАКТИЧНІ ІГРИ І ВПРАВИ

(Рекомендується проводити під час семінарських занять)

Гра «Самодослідження»

Мета: розвиток здатності до рефлексії, оцінці власних особистісних якостей.

Процедура гри: Ведучий пропонує: «Накресліть шкалу. Визначте наскільки ви прагнете бути таким, яким вас хочуть бачити інші люди, і відзначте на шкалі».

Чим більше ви прагнете відповідати бажанням оточуючих, тим вище поставте хрестик на шкалі. Вкрай високий показник означає, що ви дієте як «соціальний хамелеон», тобто пристосовуєте свою поведінку до зовнішньої ситуації. У цьому є плюс – це допомагає вам адаптуватися до нової роботи, ролі і взаєминам. Вкрай низький показник означає, що вас мало турбує те, що про вас думають інші, і дієте ви так, як відчуваєте себе насправді.

Можна запропонувати прокоментувати одержані результати.

Вправа «Вистава»

Мета: розвиток дослідницької інтуїції, здатності до рефлексії.

Зміст. Група встає в коло, по черзі кожен учасник виходить у центр кола і називає одне з понять у галузі педагогіки, супроводжуючи його будь-яким жестом чи позою. Вибір жесту або пози здійснюється довільно, за бажанням гравця. Завдання полягає в тому, щоб через цей рух була передана сутнісна характеристика цього поняття.

Гра «Відгадай»

Мета: розвиток дослідницьких умінь, здатності до рефлексії. тренування довільної уваги.

Процедура гри. Всі учасники сідають у коло. З їх числа за бажанням виділяється ведучий. Він показує картку, на якій написаний один з критеріїв якості педагогічного дослідження. Кожен гравець придумує даним «критерію» характеристику, порівнюючи їх з проявами погоди, квітами, деревами, тощо (порівняння має бути попередньо узгоджене).

Завдання ведучого полягає в тому, щоб висловилися всі гравці. Після того, як всі висловилися, ведучий вказує на учасника, який, на його думку, був найкращим. Потрібно сказати, за якими ознаками було прийнято рішення: чіткість, повнота, емоційність.

Вправа «Малюнок-образ»

Мета: розвивати асоціативне мислення.

Зміст. Викладач пропонує студентам намалювати (або описати словесно), що являє собою дане семінарське заняття; який образ виникає у них, коли вони думають про наступні семінарські заняття. Важливо, що кожен студент зміг прокоментувати змальований образ.

Гра «Знайди пару»

Мета: формування спільних норм і принципів роботи в групі.

Процедура гри. Кожному учаснику за допомогою шпильки прикріплюється на спину аркуш паперу. У одних учасників на аркуші – назва етапу педагогічного дослідження, у інших – зміст роботи дослідника на одному з етапів.

Кожен учасник повинен відшукати свою «другу половину», опитуючи групу. При цьому забороняється ставити прямі питання типу: «Що в мене написано на аркуші ? ». Відповідати на запитання можна тільки словами «так» або «ні».

Учасники розходяться по кімнаті і розмовляють один з одним. Вправу розраховано на 10-12 хвилин.

Вправа «Список якостей, важливих для дослідника»

Мета: формування дослідницьких умінь і навичок.

Зміст. Викладач заздалегідь готує невеликі аркуші паперу і пропонує студентам впродовж 2 хвилин скласти список якостей, важливих для дослідника. Після закінчення часу викладач (або студент) збирає виконані завдання, зачитує їх й проводить короткий аналіз отриманих результатів.

Важливо, щоб відбулось колективне обговорення і бажаючі висловили свою думку. Висловлювання мають бути аргументовані за допомогою прикладів.

Підсумком вправи є складання загального списку якостей, важливих для дослідника.

Гра «Шлях науковця»

Мета: розвиток комунікативних здібностей, довільної уваги, вміння співпрацювати.

Процедура гри. На початку гри 4 студенти виходять за двері аудиторії. Викладач визначає, хто з присутніх починає розповідати про початок наукових досліджень під час навчання у ЗВО. Після розповіді запрошується до аудиторії перший студент. Він задає запитання і виявляє про, що йому слід розповісти

наступному гравцю (про навчання у магістратурі, аспірантурі, докторантурі). Гра припиняється, якщо пропускається важлива складова науково-дослідної діяльності.

Наприкінці група обговорює і доповнює розповіді учасників гри.

Гра «Шахи»

Мета: розвиток дослідницького підходу до вирішення проблем.

Процедура гри. Обирається ведучий з числа студентів. Ведучий стоїть спиною до решти учасників, в руках яких є таблички з назвою одного з принципів науково-педагогічного дослідження. Ведучий повертається і намагається запам'ятати положення табличок («шахів») впродовж 30-40 секунд. Ведучий відвертається, «шахи» перемішуються. Завдання ведучого – відновити попереднє розташування «шахів». Якщо ведучий помиляється, він повертається у коло гравців.

Важливо, щоб ведучими почергово побували усі учасники гри.

Вправа «Готовність № 1!»

Мета: розвиток здатності до оцінювання власних особистісних якостей.

Зміст. На столі викладача в коробці лежить 30 карток різного кольору (10 карток червоного кольору – засвоїв матеріал до заняття дуже добре; 10 карток синього кольору – засвоїв матеріал до заняття не дуже добре, деякі завдання не виконав; 10 карток жовтого кольору – не готовий до заняття). Студентам перед початком семінарського заняття пропонується за допомогою картки певного кольору визначити рівень своєї готовності до заняття.

Викладач аналізує готовність групи, і здійснює певну корекцію змісту і методів проведення заняття.

Гра «Хто більше?»

Мета: формування навичок постановки задач, делегування, вміння досягати результату.

Процедура гри: група ділиться на 4 підгрупи. У кожній групі обирається капітан. Команди придумують назву, девіз.

Кожна команда отримує картку, на якій написано одне зі слів (експеримент, вправа, показники, спостереження тощо).

З отриманого слова потрібно скласти максимальну кількість інших слів. Використовувати можна тільки ті літери, які є в отриманому слові. При складанні слів не можна використовувати одну і ту ж літеру двічі.

Наприкінці відбувається обговорення одержаних результатів та повідомляється переможець.

Вправа «Заверши вислів»

Мета: виявлення результативності заняття, сформованості знань в учнів з досліджуваної теми.

Зміст. Студентам пропонується завершити низку висловів, що стосуються змісту досліджуваної теми.

Наприклад:

У науковий текст включаються тільки точні, отримані в результаті тривалих спостережень і наукових експериментів відомості та факти. Головну причину цього явища я бачу в тому, що ....

Важлива якість для автора наукового тексту – вміння писати стисло і зрозуміло. Не слід надмірно надавати своїй роботі ....

Усне повідомлення (доповідь) містить завдання, методи дослідження, обґрунтування нових фактів, висновки, практичні пропозиції . На доповідь виділяється 10-25 хв, тому доповідач повинен ...

З однієї і тієї ж фразою викладач може звертатися до 2-3 учасників . Бажано, щоб кожен учасник завершив хоча б одну фразу.

Гра «Три питаннячка»

Мета: активізація комунікативної і рефлексивної діяльності студентів.

Процедура гри. Студентам пропонується на маленьких аркушах паперу, письмово викласти оцінку даного заняття за наступними напрямками:

«Що нового я дізнався сьогодні на занятті?»;

«Я б змінив структуру заняття , тому що ... »

«Я б хотів викладачеві задати такі питання як ...»

Питання можна запропонувати і в усній формі.

Гра «Збери речення»

Мета: розвиток логічного мислення.

Процедура гри. Група ділиться на 4 підгрупи. Викладач пропонує кожній підгрупі картки зі словами (або слова пишуться на дошці) за темою семінарського заняття.

Наприклад:

1 підгрупа – експеримент, критерії;

2 підгрупа – діагностика, прогнозування;

3 підгрупа – проблеми; функції;

4 підгрупа – метод, принцип.

По черзі кожна підгрупа колективно придумує речення, яке б містило назви двох запропонованих понять.

Виграє група, речення найбільш підходить до теми семінарського заняття.

Гра «Перегони»

Мета: формування дослідницьких умінь.

Процедура гри. Студентам пропонується у верхній частині аркуша написати чотири букви: К Н І У. Необхідно скласти якомога більше термінів з даної теми, які починаються з запропонованих літер (або скласти речення, слова в якому будуть починатися з цих літер). За сигналом викладача студенти починають роботу.

Перемагає той, хто склав найбільше слів, або ж його речення найбільш змістовне.

Вправа «Лотерея плюс-мінус»

Мета: активізація довільної уваги, розвиток навичок взаємодії.

Зміст. Наприкінці семінарського заняття студенти отримують дві картки різних кольорів (синього і жовтого). Кожен студент заповнює одну або дві картки різних кольорів, відповідаючи на два різних питання:

Синя картка – «Найбільше мені сподобалося в занятті ... ;

Жовта картка – «Найбільше мені не сподобалося в занятті ....

Картки збираються в загальну папку. Потім кожен учасник витягає з папки по одній картці кожного кольору (якщо він витягне свою картку, то кладе її назад), зачитує вголос її зміст і висловлює свою думку про прочитане.

Гра «Стислість - сестра таланту»

Мета: розвиток здатності до рефлексії, комунікативних умінь.

Процедура гри. На дошці написані теми для обговорення:

1. Наукова стаття.

2. Реферат.

Студенти по черзі висловлюються про кожен з них (визначення поняття; класифікація; значення в навчальному процесі). Важливо пам'ятати, що «стислість – сестра таланту».

Виграє той, чий вислів був стислий і найбільш змістовний. Рішення приймає уся група під час підсумкового обговорення.

Вправа «Міні-твір»

Мета: розвиток розумових асоціативних зв'язків, фантазії через організацію взаємодії у творчих групах.

Зміст. Наприкінці семінарського заняття студентам пропонується написати на окремих аркушах паперу невеликі за обсягом тексти (6-8 речень).

Пропонуються наступні теми

«Мої думки про свою участь на занятті».

«Як я оцінюю результати своєї участі в занятті».

«Що мені дало це заняття для професійної діяльності?»

«Я можу назвати проблеми, які потребують наукового дослідження».

«Що мені необхідно зробити, щоб активно брати участь у наступному занятті?»

Твори збирають. Обирається ведучий. Він вибирає кілька творів, зачитує їх, а група намагається вгадати його автора.

Гра «Вибір»

Мета: розвиток здатності до рефлексії, довільної уваги, узгодженості дій.

Процедура гри. Учасники сідають у коло. Один з гравців стає ведучим. Він направляє хід гри. По команді ведучого один з гравців групи називає поняття з проблематики семінарського заняття і показує рукою на іншого гравця, який повинен дати визначення названому поняттю. Якщо гравець відповів вірно, він вибуває з гри. До кінця гри залишаються гравці, які не змогли дати вірної відповіді.

Гра «Подання партнера»

Мета: формування умінь спілкування у своїй професійній діяльності.

Процедура гри. Студентам пропонується розбитися на пари. Гра проводиться в кілька етапів.

Перший етап роботи полягає в тому, що кожен студент самостійно малює образ, відповідаючи на запитання «Я і моя професія». На виконання першого етапу дається 5 хвилин.

Другий етап – розповідь своєму партнеру про себе і свій малюнок (якомога докладніше).

Третій етап – презентації групі свого партнера. У презентації необхідно відобразити наступні найважливіші питання: як він уявляє свою майбутню професію; що він цінує в самому собі; що він вміє робити найкраще.

Гра «Підсумок»

Мета: виявлення результативності заняття, діагностування сформованості у студентів знань з досліджуваної теми.

Процедура гри. Студентам пропонується на аркушах паперу написати одне слово, з яким у них асоціюється зміст семінарського заняття, що відбувається. Після цього викладач проводить короткий аналіз отриманих результатів або пропонує це зробити самим студентам.

Вправа «Слово - імпульс»

Мета: розвиток асоціативного мислення.

Зміст. Кожен учасник пише в центрі аркуша запропоноване викладачем слово – імпульс, пов'язане з певною темою. Потім учасники пишуть навколо цього слова всі ідеї, які в них виникають у зв'язку з цим словом, розташовуючи записи як промені, що йдуть від центру. При цьому класифікація чи інше упорядкування ідей не проводиться, завдання полягає в тому, щоб набрати якомога більшу кількість асоціацій.

Після цього учасники підкреслюють 1-3 ідеї, які представляються їм найбільш важливими. Починається загальне обговорення, під час якого кожен учасник зачитує підкреслені ним слова.

Викладач занотовує їх на окремому загальному аркуші – плакаті. Після того, як усі учасники висловлять свої найважливіші асоціації, група проводить дискусію по асоціаціях, що виникали найчастіше.

Гра «Допитливий м'ячик»

Мета: розвиток здатності до рефлексії, довільної уваги, узгодженості дій.

Процедура гри. Студенти групи сідають у коло. Викладач тримає в руках м'ячик і пояснює: «Зараз я кину комусь м'яч і назву одне з питань сьогоднішнього заняття. Той, кому дістанеться м'яч, повинен буде переформулювати це питання і дати на нього відповідь, що складається з п'яти слів».

Вправа «Алфавіт»

Мета: визначити рівень опанування студентами понятійного апарату з певної теми, розвинути вміння логічного мислення.

Зміст. Група ділиться на 4 підгрупи. Викладач пропонує кожній підгрупі картки з буквами алфавіту.

1 підгрупа – від букви «А» до букви «Ж»;

2 підгрупа – від букви «З» до букви «О»;

3 підгрупа – від букви «П» до букви «Ф».

Кожній підгрупі пропонується написати поняття досліджуваної теми, що починаються з відповідною літери алфавіту, а потім розкрити сенс досліджуваного поняття.

Вправа «Вибір»

Мета: розвиток уміння висловлювати власну точку зору, аргументувати свою відповідь.

Зміст. Студентам пропонується оцінити свою участь у занятті за такими ознаками:

1. Як ти оціниш свою участь у занятті (обрати картку: червона – дуже висока оцінка; зелена – середня оцінка; жовта – низька оцінка);
2. Як оцінять твою участь у занятті однокурсники (вибрати картку: червона – дуже висока оцінка; зелена – середня оцінка; жовта – низька оцінка);
3. Як ти засвоїв матеріал з теми, що вивчалась на цьому семінарському занятті (вибрати картку: червона – дуже добре; зелена – не дуже; жовта – не засвоїв).

Гра «Відгадай»

Мета: розвивати логічне мислення, вдосконалювати дослідницькі вміння.

Процедура гри. Група ділиться на 4 підгрупи. Кожна підгрупа отримує картку, на якій написані терміни дотичні темі семінарського заняття (курсова робота, магістерська робота, доповідь, реферат). Групам пропонується впродовж п'яти хвилин розкрити схематично значення певного терміну.

Після того як учасники виконають завдання, відбувається обговорення результатів.

Вправа «Картина по колу»

Мета: виявлення результативності заняття, закріплення одержаних знань.

Зміст. Студентам пропонується на маленьких аркушах паперу записати те, що для них було найяскравішим і корисним у змісті теми, що вивчалась. Презентувати це на аркуші паперу у вигляді символу (слова, або малюнка).

6.ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Підготовка рефератів.
2. Створення мультимедіа презентацій.
3. Складання тематичного електронного каталогу.
4. «Скарбничка мудрості (коментування й ілюстрування прикладами висловів про науку і науковців).
5. Робота з науковими текстами.

6.1.Тематика рефератів

1. Наука як особлива царина людської діяльності.
2. Соціально-культурні передумови виникнення науки.
3. Місце і значення педагогічних досліджень у системі початкової освіти.
4. Поняття науки і класифікація наук.
5. Сутність та організація наукових досліджень, їх різновиди.
6. Організація науково-дослідницької роботи у ЗВО.
7. Організація наукових досліджень у сфері виховання школярів.
8. Теорія як форма організації наукового знання.
9. Наука – один з провідних чинників підвищення якості освіти.
10. Наукові дослідження: поняття, форми організації, види наукових робіт.
11. Методологічні основи педагогічних досліджень.
12. Взаємозв'язок проблеми і теми наукового дослідження.
13. Умови визначення об'єкта і предмета наукового дослідження.
14. Умови визначення цілей і завдань дослідження.
15. Роль гіпотези в науковому дослідженні.
16. Етапи науково-дослідницької роботи.
17. Тема дослідження як складова частина проблеми, що охоплює ряд питань конкретного дослідження.
18. Формулювання цілей наукового дослідження , визначення завдань , об'єкта і предмета дослідження.
19. Виконання наукового дослідження і техніка оформлення його результатів.
20. Шляхи вдосконалення умінь і навичок самостійної дослідницької роботи студентів.
21. Функції науково-методичного керівництва дослідженням.
22. Науково-дослідна діяльність студента ЗВО як структурний компонент його життєдіяльності та розвитку.
23. Якість освіти як предмет наукового дослідження.
24. Технологія проведення педагогічного дослідження в умовах освітнього закладу.

6.2. Тематика мультимедіа презентацій

1. Діагностика, оцінка та прогнозування стану педагогічного процесу.
2. Форма організації досліджень у сфері педагогіки початкової школи .
3. Особливості наукової діяльності у сфері навчання молодших школярів.
4. Структура науково-педагогічного дослідження.
5. Характеристика основних джерел наукової інформації.
6. Значення методів математичної статистики в педагогічному дослідженні.
7. Місце педагогічного експерименту в дослідженнях в галузі освіти.
8. Сутність та методика використання емпіричних методів дослідження.
9. Оцінка результатів наукової та методичної діяльності.
10. Кількісні методи (методи математичної статистики): реєстрація , ранжування
11. Місце і значення науково-педагогічної літератури в постановці та проведенні педагогічного дослідження.
12. Педагогічний експеримент і його різновиди.
13. Етапи педагогічного експерименту та вимоги до їх організації.
14. Місце і значення педагогічного експерименту в науковому дослідженні .
15. Види педагогічного експерименту та їх характеристика.
16. Характеристика основних теоретичних методів дослідження.
17. Технологія проведення педагогічного дослідження у початковій школі.
18. Способи залучення Інтернет-технологій у проведенні педагогічних досліджень.
19. Методика підбору літературних джерел за темою дослідження.
20. Оформлення та представлення результатів дослідження в науково-педагогічному співтоваристві.
21. Класифікація методів дослідження.
22. Роль теорії в практичній діяльності педагога- дослідника.

6.3. Складання тематичного електронного каталогу

Завдання:

1. В мережі Інтернет знайдіть сайт державної педагогічної бібліотеки імені Василя Сухомлинського.
2. Віднайдіть сторінку внутрішньої пошукової системи.
3. З переліку запропонованих тем оберіть одну і з'ясуйте ключові поняття дотичні обраній темі.
4. За допомогою пошукових запитів віднайдіть бібліографічні записи літератури за обраною темою.

5. Скопіюйте одержані результати у текстовий редактор і сформууйте тематичний каталог (20-30 найменувань).
6. Виокреміть в підкаталоги статті, матеріали конференцій, монографії, дисертації, автореферати.

Тематика електронних каталогів

1. Теоретико-методологічні основи сучасних технологій виховання.
2. Технології виховання особистості дошкільника.
3. Особистісно орієнтовані технології громадянського виховання учнів.
4. Морально-етичне виховання особистості.
5. Виховання ціннісного ставлення до природи.
6. Виховання відповідального ставлення до праці.
7. Технології естетичного виховання.
8. Технології виховання здорового способу життя.
9. Особливості превентивного виховання.
10. Проблеми виховання духовності.
11. Технології родинного виховання.
12. Виховання творчої особистості.
13. Виховання особистості в позашкільних навчальних закладах.
14. Виховання особистості в дитячих самодіяльних об'єднаннях.
15. Технології виховання в спеціальних дитячих закладах.
16. Технології виховання студентської молоді.
17. Виховні технології: зарубіжний досвід.

6.4. «Скарбничка мудрості»

Завдання:

1. З переліку наведених висловів оберіть, ті що на Вашу думку найбільш співзвучні проблематиці сучасних наукових досліджень.
2. За допомогою Інтернет-мережі спробуйте встановити історичний період і країну проживання автора цитати.
3. Аргументовано обґрунтуйте свою згоду, або не згоду з автором вислову.
4. Заповніть запропонований бланк.

***

Тому, хто не пізнав науку добра, будь-яка інша наука принесе лише шкоду.

М. Монтень

***

... наші знання не досягнуть межі, тому, що предмет пізнання безмежний.

Б.Паскаль

***

Математика та досвід – ось справжнє підґрунтя достовірного, природнього, розумного, живого знання.

Б. Спіноза

***

Межі наук подібні до обрію: чим ближче до них підходити, тим далі вони відсуватимуться.

П. Буаст

***

Історія кожної науки полягає в еволюції від описового періоду до періоду раціонального.

Р. Вант-Гофф

***

Наука – найвизначніше досягнення вільної людського розуму, що є наріжним каменем усіх теорій і понять.

Дж.Томсон

***

Наука не є колекцією законів чи збіркою різноманітних фактів. Вона є творінням людського розуму з його вільними обміркованими ідеями та поняттями.

А.Ейнштейн

***

Науку часто плутають з знанням. Це велике непорозуміння. Наука є не лише знання, але й вміння користуватися знаннями.

В. Ключевский

***

Наукою слід послуговуватися належно, бо це найшляхетніше й найвеличніше з досягнень людського роду.

М. Монтень

***

Наукова гіпотеза завжди долає межі фактів, що стали підґрунтям до її виникнення.

В. Вернадский

***

Право науковця – свобода, а його обов'язок – правдивість.

Л. Гиршфельд

***

Мета наукового мислення – бачити загальне у частковому і вічне у тимчасовому.

А. Уайтхед

***

Любов до науки – це любов до правди, тому, що правдивість є визначальною чеснотою науковця.

Л. Фейербах

***

Справжня наука не знає ні симпатій, ні антипатій: її єдина мета – істина.
У. Грове

***

Наука є основою всякого прогресу, бо полегшує життя людства і зменшує його страждання.

***

М.Скłodовська-Кюрі

***

Тільки наука змінить світ. Наука в широкому розумінні: і як розщепити атом і як виховувати дітей...І дорослих теж.

М. Амосов

***

Ключем до всякої науки є знак питання.

О.Бальзак

***

Що може бути шкідливіше за людину, яка володіє знанням найскладніших наук, але не має доброго серця.

Г.Сковорода

***

Наука не вирішує питання «Чому?», вона вирішує питання «А чому б і ні?».

К. Джонсон

***

Наука – генерал, а практика – солдати.

Леонардо да Вінчі

***

У науковому мисленні завжди присутній елемент поезії. Справжня наука і справжня музика потребують злогдженого розумового процесу.

А. Ейнштейн

***

Наука ніколи не була і не буде закінченою книгою. Кожен важливий успіх задає нові питання. Будь-який розвиток виявляє з часом усе нові й глибші труднощі.

А. Ейнштейн

***

Наука ніколи не розв'яже одне питання, не поставивши при цьому десять нових.

Дж. Бернард Шоу

***

Факти у науці – теж саме, що досвід у суспільному житті.

Ж.Бюффон

***

Наука є ніщо інше як відображення дійсності.

Ф.Бекон

***

Хто рухається вперед у науках, але відстає у моральності, той більше йде назад, ніж уперед.

Аристотель

***

Наука про людину – це наука мудреців.

Гельвецій

***

У науці треба одночасно й вірити і сумніватися.

Л.Гиршфельд

***

Всі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчити їх усі одразу, ніж яку-небудь одну з них окремо.

Р.Декарт

***

Початок науки – розум, початок розуму – терпіння.

Е.Копієв

***

Наука – це організоване знання.

Г.Спенсер

***

На світі є речі важливіші за найважливіші винаходи – це знання методу, яким вони були зроблені.

Г. Лейбніц

Бланк для виконання завдання

№	Точна цитата. Автор	Історичний період і країна, у якій жив автор вислову	Коментар, коротке пояснення. Погодження, або незгода з думкою автора вислову	Приклад, що ілюструє (підтверджує або спростовує) вислів
1.				
2.				

6.5.Робота з науковими текстами

Завдання 1.

1. Ознайомитись зі змістом статті.
2. Оформити її бібліографічний опис.
3. Визначити основні елементи наукової статті. Скопіювати і додати необхідні підпункти до відповідних місць у тексті (постановка проблеми, аналіз останніх досліджень, тощо).
4. Обґрунтувати науковість статті.

Журнал: Педагогіка та психологія 2017р. № 40(2)

Текст статті розташований на ст. 97-102.

УДК 378.147

С.Ю. Макей

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті викладені особливості та методологічні основи використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі початкових класів загальноосвітньої школи. Виділені основні етапи історичного розвитку впровадження ІКТ у навчальний процес початкової школи в Україні та за кордоном, подана класифікація засобів навчання та програмного забезпечення, від яких залежить ефективність застосування ІКТ у навчальному процесі. Виявлені основні проблеми та шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, початкова школа, інформатизація освіти.

В статье изложены особенности и методологические основы использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе начальных классов общеобразовательной школы. Выделены основные этапы исторического развития внедрения ИКТ в учебный процесс начальной школы в Украине и за рубежом, представлена классификация средств обучения и программного обеспечения, от которых зависит эффективность применения ИКТ в учебном процессе. Выявлены основные проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, начальная школа, информатизация образования.

The article describes the features and methodological foundations of information and communication technologies in teaching primary classes of secondary school. The main stages of historical development of ICT in the learning process of elementary school in Ukraine and abroad have been highlighted, a classification of learning tools and software that determine the effectiveness of ICT

in the learning process have been presented. The main problems and their solutions have been identified.

Keywords: information and communication technology, elementary school, the computerization of education.

Визначальною тенденцією розвитку національної системи освіти в Україні є її інформатизація. Вона розглядається як невід'ємна складова інформатизації українського суспільства, відображує загальні тенденції глобалізації світових процесів

розвитку цивілізації, виступає як визначальний інформаційний і комунікаційний базис гармонійного розвитку особистості і соціально-економічних систем нашої держави.

На законодавчому рівні концептуальні орієнтири інформатизації національної системи освіти знайшли відображення в законах України, постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, указах Президента України, державних програмах та інших нормативних документах. Реалізація вищезазначених документів дасть можливість зробити освіту більш ефективною, гнучкою, сучасною, відповідною міжнародним стандартам.

Високі темпи розвитку науки і техніки, поява нових галузей господарської діяльності загострює проблеми формування інтелектуального потенціалу держави. Тому одним із найважливіших завдань сучасної системи освіти в Україні є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, дослідження теоретичних засад цього процесу.

У сучасних умовах підхід до організації використання ІКТ в Україні не відповідає вимогам часу. Необхідним виявляється пошук шляхів вирішення питання, що обговорюється, на засадах системності та безперервності.

Таким чином, актуальність статті зумовлена необхідністю усунення низки суперечностей між необхідністю впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в практику роботи початкової школи та недостатнім рівнем теоретико-методологічного забезпечення означеного процесу; потенційними можливостями інформаційно-комунікаційних технологій щодо вдосконалення навчально-виховного процесу в початковій школі та відсутністю системного підходу до їх розробки і використання; нагальною потребою ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках у початковій школі та недостатнім рівнем комп'ютерної грамотності учителів.

Ключові проблеми інформатизації освіти як складової інформатизації суспільства, аналіз педагогічного потенціалу інформатизації навчального процесу розкрито в працях В.Бикова, А. Верлани, Б. Гершунського, А. Гуржія, Ю. Дорошенка, А.Єршова, М. Жалдака, Ю. Жука, Р. Кларка, І. Костікової, О. Кузнецова, А.Лунячека, В. Мадзігона, Ю. Машбиця, В. Руденка, О.

Співаковського, П. Старра та багатьох інших науковців.

Науковий та методичний супровід впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес початкової школи здійснюють А. Горячев, С. Колесніков, М. Левшин, Г. Ломаковська, Ю. Первін, Й. Ривкінд, Ф. Ривкінд, А. Семенов, Б. Хантер, В. Шевченко.

Метою статті є всебічне висвітлення проблеми впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі.

Методологічною основою дослідження є філософські положення про діалектичний зв'язок між явищами об'єктивної дійсності, про механізми трансформації суспільних цінностей в особистісні надбання, а також засади психолого-педагогічної детермінації та самодетермінації становлення, розвитку та життєдіяльності особистості.

Початок використання комп'ютерної техніки в системі початкової освіти безпосередньо пов'язаний із появою перших персональних комп'ютерів. Перші персональні комп'ютери з'явилися тільки у 1975 р., а вже у 1980 р. у США в школи були закуплені перші комп'ютери для організації навчання дітей молодших і середніх класів.

Основною метою перших експериментальних програм було досягнення загальної комп'ютерної грамотності, тобто формування знань та практичних навичок роботи на комп'ютері.

Досвід цього впровадження комп'ютерів у навчальний процес описаний у книзі Б. Хантер „Мої учні працюють на комп'ютерах", яка сильно вплинула на ідеологію комп'ютеризації освіти в нашій країні у 80-х роках минулого століття [5, с. 22].

Сам термін „інформаційно-комунікаційні технології навчання" з'явився в науково-педагогічній літературі із введенням у 1985 році у старших класах шкіл СРСР навчального предмета „Основи інформатики на обчислювальній техніки". У концепції інформатизації освіти 1988 року був введений термін „нова інформаційна технологія". „Інформаційно- комунікаційні технології навчання" - це сукупність методів і технічних засобів реалізації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів зв'язку для забезпечення ефективного процесу навчання [6, с. 6].

Одним із перших програмних педагогічних засобів, створених в Україні, був програмний комплекс для підтримки навчання математики Gran, розроблений ще в 1989 році М.І. Жалдаком та його аспірантами [3, с. 12-19]. Серед інших програмних засобів навчального призначення, що проходять апробацію в загальноосвітніх школах України, відомими є комплекси, що розроблені в Херсонському державному університеті, Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди, Інституті

передових технологій, Інституті педагогіки АПН України, Інституті проблем штучного інтелекту МОН і НАН України, а також компаніями АТЗТ «Квазар-Мікро Техно», ЗАТ «Мальва», ТОВ «АВТ лтд.», «СМІТ» та ін.

На теперішній час в Україні в рамках науково-педагогічного проекту "Інтелект України" розроблені педагогічні програмні засоби для 1–4-их класів початкової школи з української мови, математики, читання, курсів «Я і Україна», «Навчаємося разом».

Використання ІКТ у навчально-виховному процесі початкової школи повинно бути підпорядковано як основній меті навчання, так і конкретним завданням, які розв'язує вчитель у ході заняття. Водночас повинні бути враховані фактори й умови, які впливають на навчальний процес, забезпечено дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки [1, с. 11 - 12].

Результати попередніх досліджень вказують на вплив ІКТ на особистість школяра, що є користувачем названих засобів, та спонукають до необхідності подальшого вивчення особистості дитини молодшого шкільного віку в даному контексті.

У молодших школярів за умов спеціально організованого навчання можна формувати творче мислення, що характеризується самостійністю, гнучкістю, ініціативністю, комбінаторно-ігровими проявами, а також задовольняє їхні вищі потреби - у пізнанні, спілкуванні, самореалізації [4, с. 2, 15 - 16].

Серед засобів навчання за дидактичною функцією виділяються: інформаційні (підручники і навчальні посібники); дидактичні (таблиці, плакати, відеофільми, програмні засоби навчального призначення, демонстраційні приклади); технічні (аудіовізуальні засоби, комп'ютер, засоби телекомунікацій, відеокомп'ютерні системи, мультимедіа, віртуальна реальність).

Ефективність застосування ІКТ у навчальному процесі багато в чому залежить від умілого добору і використання програмного забезпечення персонального комп'ютера, яке можна розділити на три основні групи:

- системне програмне забезпечення (операційні системи, сервісні програми, програмні оболонки);
- прикладне програмне забезпечення (програми загального призначення - текстові і графічні редактори, бази даних, електронні таблиці тощо);
- педагогічні програмні засоби (комп'ютерні програми для навчання).

Були виявлені такі позитивні аргументи щодо застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі початкової школи [7, с. 45-62]:

- 1) комп'ютерні технології сприяють удосконаленню викладання та підвищенню ефективності навчання;

- 2) комп'ютерну грамотність слід починати формувати якомога раніше для того, щоб учні звикли й могли швидко адаптуватися до
- 3) постійного оновлення комп'ютерних технологій;
- 4) завдяки комп'ютерним технологіям, зокрема Інтернету, підвищується мобільність навчального процесу, а саме: учні можуть спілкуватися з учителями та учнями інших навчальних закладів, а також фахівцями як вітчизняними, так й інших країн світу, не виходячи зі свого класу;
- 5) комп'ютерні технології сприяють розвитку саморегуляції та самоконтролю, навчають учнів керувати своєю інтелектуальною діяльністю.

Аналіз педагогічного досвіду виявив також і деякі, обумовлені переважно низьким технічним рівнем, негативні тенденції використання ІКТ у початкових класах, а саме:

- швидка зорова і загальна втомлюваність під час більш як 15- хвилинної роботи за комп'ютером;
- загроза розвитку фотоепілепсії, пов'язаної з миготінням екрану й частотою зміни кадрів;
- негативна сюжетна лінія деяких комп'ютерних ігор; жорстке нав'язування діалогу програмою спрямовують на сприйняття дітьми ІКТ як партнера у грі, а не як засобу гри, що значно знижує інтелектуальну активність школяра; захоплення індивідуальними формами роботи на противагу колективним [2, с. 49 - 52].

Результати численних досліджень в Україні свідчать, що педагогічні програмні засоби, які централізовано розроблені та надіслані до шкіл, використовуються лише невеликою групою вчителів-ентузіастів, але переважна більшість вчителів не часто використовує їх в навчальному процесі. Головними причинами такого стану є недостатня підготовка вчителів до використання електронних ресурсів, відсутність в освітніх установах умов для використання сучасних педагогічних програмних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій, відсутність методик використання електронних засобів при навчанні, технічна недосконалість електронних засобів навчального призначення, їх низька змістова якість, недостатня педагогічна цінність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі буде ефективним, якщо педагогічні програмні засоби навчання сконструйовано і впроваджено в навчально-виховний процес на засадах системного підходу як органічну складову навчально-методичних комплектів з окремих навчальних

предметів завдяки реалізації принципів цілеспрямованості, оптимальності та комплексності; вони відповідають загальнопедагогічним, психологічним і санітарно-гігієнічним вимогам застосування ІКТ в початковій школі, що забезпечується завдяки створенню системи моніторингу якості програмних засобів навчання; забезпечено підготовку вчителів початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності, що здійснюється в умовах внутрішньошкільної науково-методичної роботи і спрямовується на формування в освітян інформаційної компетентності.

Стан використання ІКТ в початковій школі України не відповідає вимогам сьогодення. Однак тенденції останніх років вселяють оптимізм: за декілька років наша школа пройшла шлях, на який інші країни витрачали 510 років. Є перші навчальні курси, є перші навчальні програми і підручники, є перші програмні продукти, які отримали схвалення Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України. Реальні кроки зроблені і в системі підготовки та перепідготовки вчителів початкової школи. Спільними зусиллями освіта України і її базова ланка початкова освіта займуть гідне місце серед освітніх систем світу.

До подальших напрямів дослідження маємо віднести весь комплекс питань, пов'язаних із використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні академічно обдарованих учнів початкової школи.

Література:

1. Бісіркін П.М. Інформаційні технології та особистість учня молодших класів середньої загальноосвітньої школи. Інформатизація освіти України: стан, проблеми, перспективи: навч. посіб. Херсон: Айлант, 2011. 432 с.
2. Бондаревська В.М. Дитина та нові інформаційні технології: позитивні та негативні наслідки нової культури людського життя. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 1. С. 24-32.
3. Жалдак М.І., Морзе Н.В., Рамський Ю.С. Двадцять років становлення і розвитку методичної системи навчання інформатики в школі та педагогічному університеті. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2005. №5. С. 21-27.
4. Шакотько В.В. Комп'ютер у початковій школі: навч.-метод. посіб. Київ: ТОВ Редакція «Комп'ютер», 2006. 128 с.
5. Шакотько В.В. Методика використання ІКТ у початковій школі: навч.-метод. посіб. Київ: ТОВ Редакція «Комп'ютер», 2008. 128 с.

Завдання 2.

1. Ознайомитись зі змістом тез.
2. Оформити їх бібліографічний опис.
3. Скласти план до тез доповіді на науковій конференції.
4. Обґрунтувати науковість тез.

Матеріали 1-ї міжнародної науково-практичної конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми». Бердянськ, 2018.

Текст тез розташовано на с. 45-47.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Лаврентьєва Галина Прокопівна

gpl1@ukr.net

На сучасному етапі формування інформаційного суспільства запровадження комп'ютерно-орієнтованих засобів стає нагальною потребою розвитку освіти, зокрема і у початковій школі. Ці тенденції відобразилися у прийнятті нових стандартів освіти. Характерною особливістю даної ланки освіти є те, що надмірність у використанні інформаційних технологій у навчанні може бути навіть більш шкідливою для здоров'я дитини, ніж у середньому і старшому віці. У зв'язку з цим, провідною у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності має бути здоров'язбережувальна складова.

Започаткування інформаційної підготовки дітей вже з молодшої школи зустрічає ряд застережень з боку фахівців-медиків, психологів. Ці застереження пов'язані з тим, що інформаційний підхід, з одного боку, допомагає прискорити розвиток дитини, зробити для неї процес навчання більш доступним і привабливим, а з іншого вносить певні складнощі з проблемою впровадження названих технологій на ранньому рівні розвитку дитини в зв'язку з недостатнім вивченням цього питання. Отже, можна стверджувати, що існує проблема дослідження і забезпечення здоров'язбережувального середовища навчання у початковій школі у зв'язку із впровадженням інформаційних і комунікаційних технологій.

Спробуємо узагальнити ці застереження стосовно застосування електронних навчальних матеріалів на уроці і в позаурочній роботі з молодшими школярами.

По-перше, тривале перебування перед екраном монітора, незалежно від ступеня активності діяльності спричиняє негативний вплив на соматичне здоров'я дитини. Страждає перш за все зір, постава, може виникати головний біль, підвищується загальна стомлюваність. Існують ще й віддалені наслідки впливу електромагнітних полів і статичної електрики, малорухливого способу життя, якщо такий склався. Дослідження психологів стверджують, що не всі зміни, що відбуваються з дітьми, в результаті роботи з комп'ютером, можна однозначно віднести до числа позитивних. У дітей, які надмірно захоплюються заняттями з комп'ютером, може спостерігатися тенденція відособленості. У деяких учнів розвивається завищена самооцінка, демонстрація своєї переваги над однолітками, які не знайомі з комп'ютером. Частина учнів після роботи на комп'ютері не хочуть виконувати кропітку, одноманітну, але необхідну в навчальній діяльності роботу. Психологи встановили, що якщо формально-логічне мислення дітей (механічне заучування навчального матеріалу без розуміння і вміння застосовувати) випереджає інтуїтивно-образне сприйняття навколишнього світу, то знижується здатність до творчості.

По-друге. Крім описаних відхилень у розвитку психіки в результаті тривалого занурення у віртуальний світ, слід пам'ятати про зниження соціальних адаптивних можливостей особистості, про заміну духовного розвитку сурогатом агресивних комп'ютерних ігор. Необхідно підкреслити відмінність розвивальних комп'ютерних програм від розважальних програм, які не містять педагогічних знань, а спрямовані лише на те, щоб викликати інтерес дітей, без розвивального ефекту. Ці програми, як правило, пов'язані з насильством, гонитвами, воєнними протистояннями, пропонуванням руйнівних дій, агресії, що безперечно є неприпустимим для молодших школярів. Для ігор даного типу характерний жорсткий режим взаємодії з гравцем, при цьому гравець повинен «відповідати» комп'ютеру, слідувати умовам, що виникають на екрані і в темпі частіше за все, тому, який диктує комп'ютер.

Другий тип програм, що теж не має достатнього розвивального впливу – програми тренажерного типу. При цьому діти дуже швидко оволодівають навичками управління пристроями вводу (клавіатура, різноманітні маніпулятори) і їх увага повністю зосереджується на змісті програми, яка захоплює своїм сюжетом. На цій стадії інтелектуальна активність дитини різко знижується, так як ініціатива тут належить не дитині, а комп'ютеру.

Розповсюджена лабіринтна модель, так само, як модель вибору або модель типу «запитання – відповідь» при побудові комп'ютерної програми – вони

вводять дитину у ситуацію досягнення заздалегідь заданої мети способом, який передбачає зміст програми. Можна пройти лабіринт швидше або повільніше, вибрати більш або менш правильну відповідь, напрямок руху об'єкта на дисплеї, але завжди у межах заданих умов. Така побудова програми не дає дитині можливість робити особистий творчий хід, подібна програма, незалежно від її конкретного змісту, завжди має не творчий, а тренінговий характер. Такі програми теж потрібні, особливо на перших етапах опанування комп'ютера. Але на певному етапі розвитку вони гальмують розвиток творчої особистості.

До негативних моментів можна віднести також посилення агресії. Треба слідкувати, щоб в середовище навчання не проникали ігри, типу «бігалки і стрілялки». Захоплення подібними іграми спричиняє негативні впливи. Стан емоційної напруги, стресу, в якому перебуває граючий на комп'ютері, не знаходить розрядки у фізичній активності. Наростає стан стомлення і пониження уваги. Це пов'язане з тим, що комп'ютерні ігри, розраховані головним чином на швидкість реакції, це перенавантажує нервову систему. Тому для учнів цього віку допускається проведення комп'ютерних ігор тільки в кінці заняття.

Висновки. Освіта стоїть перед важливим завданням: навчитися правильно, оптимально і нешкідливо застосовувати комп'ютер, враховуючи психологічні особливості молодшого школяра. Застосування ІКТ на уроках повинно носити щадний характер, бути чітко продумана і дозована.

Завдання 3.

1. Ознайомитись з вступною частиною магістерської роботи.
2. Визначити основні складові вступної частини роботи.
3. Скопіювати і додати необхідні підпункти до відповідних місць у тексті (об'єкт, предмет, мета, тощо).
4. Виявити практичну значущість проблематики магістерського дослідження для освітньої практики.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему: «Впровадження нових інформаційних технологій в навчальний процес початкової школи»

В сучасній українській школі набувають щораз більшого поширення інноваційні педагогічні технології навчання, які зорієнтовані на особистість школяра і застосовуються з метою оптимізації навчальних досягнень учнів. Серед них визначне місце займають нові інформаційні технології навчання, метою яких є підготовка дітей до повноцінного життя та діяльності в умовах інформаційного суспільства. [38; с.184]. Тому одним із пріоритетних напрямків розвитку освіти в наш час є її спрямованість на інформатизацію та комп'ютеризацію. Це знайшло втілення у державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки; законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту»; урядовій постанові «Про заходи щодо забезпечення комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес»; у Наказі президента України «Про Типові навчальні плани початкової школи з українською мовою та мовами навчання національних меншин». З огляду на це розвиток інформаційної культури слід починати в молодшому шкільному віці. Власне тому запроваджено пропедевтичний курс інформатики в початкових класах.

Проблема використання НІТ навчання на уроках в початкових класах посідає важливе значення для формування особистості школяра і займає значне місце у навчально-виховному процесі. Окремі аспекти використання комп'ютера у початковій школі досліджувались у роботах Д. Зарецького, З. Зарецької, Й. Ривкінда, Ф. Ривкінд, С. Тур, В. Шакотька та ін., у яких закладено теоретичні та методичні засади формування основ інформаційної культури молодших школярів. Дидактичні проблеми і перспективи використання інформаційних технологій у навчанні досліджувала І.Роберт; психологічні основи комп'ютерного навчання визначив Ю.Машбіц; систему підготовки вчителя до використання інформаційної технології в навчальному процесі запропонував і обґрунтував М.Жалдак; американський вчений С.Пейперт

досліджував можливості комп'ютерів як засобу для розвитку розумової діяльності школярів [23; с.164-165].

Зважаючи на науково-практичне значення проблеми, доводиться констатувати, що в психологічному та педагогічному аспектах вона залишається ще недостатньо вивченою. З огляду на значущість теми та її актуальність і була обрана тема магістерської роботи «Впровадження нових інформаційних технологій в навчальний процес початкової школи».

... процес навчання молодших школярів з використанням нових інформаційних технологій.

... методика проведення уроків в початкових класах із використанням засобів навчання на основі ІКТ.

... теоретично обґрунтувати доцільність та ефективність залучення нових інформаційних технологій в процес навчання учнів молодших класів.

... ґрунтується на припущенні, що використання НІТ навчання у викладанні предметів в початковій школі позитивно впливатиме на результати навчання молодших школярів, якщо буде застосовуватися із врахуванням санітарно-гігієнічних норм і матиме планомірний, систематичний та цілеспрямований характер.

Відповідно до ... та ... дослідження визначено наступні ...:

- 1) уточнити зміст поняття «нові інформаційні технології навчання»;
- 2) охарактеризувати проблеми та перспективи впровадження пропедевтичного курсу інформатики в початковій школі;
- 3) проаналізувати програму вивчення математики та української мови в початкових класах;
- 4) обґрунтувати доцільність застосування НІТ в процесі засвоєння шкільного матеріалу молодшими школярами;
- 5) встановити шляхи використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання в роботі вчителя початкових класів;
- 6) розробити методичні рекомендації для педагогів щодо використання НІТ навчання на уроках математики та української мови.

Під час дослідження були застосовані ... і ... методи: вивчення й аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури; аналіз навчальних програм, шкільних підручників та методичних посібників; синтез результатів експерименту, педагогічне спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування вчителів, вивчення результатів діяльності учнів, опитування учнів, педагогічний експеримент, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (45 найменувань) та додатків. Основний текст дослідження викладено на 62 сторінках, повний обсяг – 92 сторінки.

Завдання 4.

1. Ознайомитись зі змістом статті.
2. Визначити наукову проблему і способи її розв'язання відображені у статті.
3. Оформити анотацію українською мовою обсягом 5-6 рядків та виокремити ключові слова – 4-7- понять.
4. Перекласти анотацію на англійську, російську чи іншу іноземну мову.

*Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць
Уманського*

*державного педагогічного університету імені Павла Тичини /за ред.
Побірченко Н.С. Умань: Жовтий О.О., 2015. Випуск 1. 271 с.*

Текст статті розташовано на с. 72-77.

Олег Морохов

ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ

Інформатизація суспільства зумовлює перенесення акценту у сфері суспільного виробництва на збір, нагромадження, обробку, збереження, передачу і використання інформації, що здійснюються на основі сучасних засобів інформаційного обміну. Вона забезпечує: активне використання інтелектуального потенціалу суспільства, що постійно розширюється; інтеграцію інформаційних технологій з науковими, виробничими, й ініціюючий розвиток усіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності; високий рівень інформаційного обслуговування тощо. Відтак, система освіти має переорієнтуватися у напрямку підготовки кваліфікованого працівника, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних сферах діяльності, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на високому рівні, до постійного професійного зростання, до соціальної й професійної мобільності, а також до роботи в умовах майбутнього інформаційного суспільства. Разом з цим освітня система сама потребує педагогів готових до реалізації професійної освітньої діяльності в умовах інформатизації. Розвиток інформаційно-комунікаційних ресурсів ставить перед сучасним педагогом низку вимог - мати базові навички роботи з комп'ютером та комп'ютерними технологіями, вміти створювати дидактичні та методичні матеріали, використовуючи різні програми, вміти застосовувати інформаційні технології у навчальному процесі тощо. Таким чином, сучасному педагогу для ефективного здійснення своєї

професійної діяльності необхідно бути підготовленим у сфері використання інформаційних технологій.

Аналіз наукової літератури дає підстави зазначити, що проблема інформатизації освітнього простору знайшла своє відображення при розв'язанні широкого кола теоретичних та прикладних питань, спрямованих головним чином на дослідження особливостей застосування інформаційних технологій у навчальному процесі (В. Андрущенко, Г. Балл, Н. Балик, І. Булах, Ю. Валькман, Р. Гуревич, А. Гуржій, А. Довіяло, А. Єршов, М. Жалдак, В. Житомирський, Ю. Жук, О. Комісарова, О. Ляшенко, Ю. Машбиць, В. Монахов, Ю. Рамський, М. Смільсон, О. Співаковський, Н. Угринович та ін.); діяльності та спілкування "педагог-учень" з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (А. Брушлинський, Т. Габій, А. Матюшкін, Є. Машбиць, О. Тихомиров та ін.); інформатизації загальноосвітньої та вищої школи (В. Биков, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Касаткін, Ю. Комісарова, Ю. Машбиць, В. Михалевич, Н. Морзе, Й. Ривкінд, П. Стефаненко, О. Співаковський та ін.). Проте незважаючи на значний інтерес науковців до питання інформатизації освітнього простору, проблема готовності вчителя до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами на сьогодні залишається маловивченою, хоча готовність особистості до педагогічної діяльності достатньо повно розкрита в наукових працях (О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюн, П.Іванов, Н.В. Кузьміна, Н.В. Кухарева, В.І. Лозова, С.О. Сисоєва, О.І. Щербаков та ін.)

Мета цієї статті полягає у дослідженні складових готовності вчителя до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами.

Уточнення поняття "готовність" (Великий тлумачний словник В. Бусела, Великий психологічний словник А. Ребера, психологічний словник В. Давидова) дає підстави розуміти під даним феноменом стан людини, у якому вона готова здобути користь із набутого досвіду; стан, що характеризує необхідне приготування до чогось; стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини. Беручи за основу визначення поняття "професійна підготовленість фахівця" (психологічний словник В. Давидова) - як властивості, що забезпечується сукупністю спеціальних знань, умінь та навичок ефективного виконання певної діяльності, дефініція "готовність до професійної діяльності" розуміється як інтегрована властивість особистості, що забезпечує йому спроможність ефективно використовувати певну систему навичок, методів, прийомів і способів професійної діяльності. Інтегрованість цієї властивості забезпечується зведенням у гармонійне і координоване ціле знань

про найбільш зручні методи, прийоми і способи діяльності, умінь і навичок їх ефективного використання.

Готовність до професійної педагогічної діяльності більшість науковців розглядає як інтегративне особистісне утворення, що забезпечує ефективність реалізації професійно-педагогічних функцій в сучасних умовах (В.О. Адольф, М.І. Дьяченко, І.Ф. Ісаєв, Л.О. Кандилович, В. О. Сластьонін та ін.). Причому на думку вчених даний феномен інтегрує в собі ціннісно-мотиваційний (система мотивів), змістовно-операційний (система професійних знань, умінь і навичок, якостей, необхідних для ефективно реалізації професійно-педагогічної діяльності) та рефлексивний компоненти (усвідомлене ставлення до неї).

Ціннісно-мотиваційний компонент готовності до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами забезпечує професійну спрямованість особистості, є базовим, основоположним, він складається із системи мотивів, особистісних смислів та цілей, що визначають діяльність. Важливість врахування мотивації у дослідженні будь-якої проблеми, пов'язаної з діяльністю людини на сучасному етапі розвитку науки, не викликає сумніву, адже успішність будь-якої діяльності безпосередньо залежить від характеру мотивації (Є.П. Ільїн, А. О. Реан та інші). Структуру мотивації педагогічної діяльності становлять пізнавальні мотиви (доступ до інформаційних ресурсів) та мотиви творчої діяльності (можливості презентувати свою позицію, напрацювання); соціальні мотиви (розширення аудиторії для спілкування) та мотиви захоплення спілкуванням з колегами, студентами (мотиви афіліації); мотиви самореалізації, саморозвитку тощо. Саме мотивація забезпечить звернення учителів до інформаційних ресурсів, заохочення їх до використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Змістовно-операційний компонент готовності містить систему професійних знань, умінь необхідних для ефективно реалізації педагогічної діяльності.

Аналіз наукових джерел спрямованих на дослідження вимог інформаційної сфери до сучасного педагога, його інформаційної компетентності та її змісту (І.Г. Єрмакова, Л. Морська, Г.М. Несен, А. Хуторський та ін.), дає підстави визначити три основні складові готовності вчителя до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами: базові знання та вміння, які є єдиними для всіх категорій спеціалістів у галузі технічних та програмних засобів обчислювальної техніки, що утворюють комп'ютерний мінімум для початку роботи на комп'ютері та подальшого успішного засвоєння й практичного використання

програмного забезпечення; професійні комп'ютерні знання та вміння, які є специфічними для кожної категорії спеціалістів і відповідають рівню та змісту комп'ютеризації конкретної професійної сфери; системні знання та вміння у галузі інформаційних технологій (ІТ) - комплекс знань у галузі системного використання ІТ у професійній діяльності, методології проектування інформаційних систем тощо.

У контексті компетентнісного підходу до підготовки вчителів, який на сьогодні широко представлено в науковій літературі, змістовно-операційний компонент можна представити у сукупності компетентностей (за І.П. Воротниковою): технологічної (усвідомлення комп'ютера як універсального автоматизованого робочого місця для будь-якої професії); алгоритмічної (усвідомлення комп'ютера як універсального виконавця алгоритмів і універсального засобу конструювання алгоритмів), модельної (усвідомлення комп'ютера як універсального засобу інформаційного моделювання), дослідницької (усвідомлення комп'ютера як універсального технічного засобу автоматизації навчальних досліджень), методологічної (усвідомлення комп'ютера як основи інтелектуального технологічного середовища).

При наявності технологічної компетентності вчитель зможе використовувати програмні та апаратні засоби найбільш ефективно (орієнтуватися в різноманітних програмних середовищах, знати можливості апаратних засобів). При наявності алгоритмічної компетентності - опановувати сучасні системи розробки програмного забезпечення, створювати алгоритми (наприклад, створювати сценарії проведення уроків, диспетчери навчань за допомогою конструкторів). При наявності модельної компетентності - опановувати професійні пакети комп'ютерного моделювання та використовувати моделі електронних засобів навчального призначення (наприклад, використовувати моделі електронних засобів навчального призначення з фізики, хімії, біології на уроках). При наявності дослідницької компетентності - застосовувати технічні засоби автоматизації досліджень (наприклад, виконувати лабораторні роботи з фізики, опрацьовувати матеріали до дослідницьких проєктів). При наявності методологічної компетентності - використовувати ІКТ для вирішення своїх соціальних потреб (наприклад, брати участь у форумах, листуватися електронною поштою, готувати електронні матеріали, враховуючи правовий аспект подання та використання інформації).

Зміст готовності вчителя до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами можна розглянути й через компоненти інформаційної культури (ІК) (за А. Коломієць): аксіологічний (розуміння цінності комп'ютерної техніки для

організації навчального процесу; усвідомлення загальної стратегії навчального процесу в умовах інформаційного суспільства, місця і функцій учителя в умовах комп'ютеризації навчання); мотиваційний (інтерес до сучасних способів інформаційного обміну й пошук нових шляхів інтенсифікації освітнього процесу на основі інформаційно- комунікативних технологій (ІКТ); потреба в постійному оновленні знань про можливості застосування ІКТ у професійній діяльності; професійна мобільність і адаптивність в інформаційному суспільстві); когнітивний (знання, вміння та навички щодо проблем інформатизації освіти та комп'ютеризації навчального процесу); конструктивний (уміння комплексного використання ІКТ у навчально-виховному процесі) та дослідницько-творчий (готовність застосовувати ІКТ в педагогічних дослідженнях, створенні нових методик і технологій; навички створення телекомунікаційних проєктів, застосування комп'ютерних дидактичних ігор).

Готовність передбачає й усвідомлення особистістю тих труднощів, з якими вона може зіткнутися в процесі професійно-педагогічної діяльності.

Відтак необхідним є виділення в структурі готовності вчителя такого компонента, який визначав би рівень самопізнання, саморозвитку, усвідомленості значущості професії для суспільства та для себе, відповідальності майбутнього викладача, тобто рефлексивного компонента.

Професійна рефлексія педагога в сучасній психолого-педагогічній літературі визначається по-різному: як рівень прояву педагогічних здібностей, що пов'язаний з особливою чутливістю до того, на кого спрямований педагогічний вплив, тобто до учня (Н.В. Кухарев, В.С. Решетько); як професійно значуща властивість педагога, що забезпечує усвідомлення, критичний аналіз та визначення шляхів конструктивного удосконалення професійної діяльності (С.І.Самигін), здатність педагога усвідомлювати себе з точки зору учнів у мінливих ситуаціях професійно-педагогічної діяльності (А.К. Маркова); як фундаментальна складова професійного мислення педагога, що відображає принцип людськості мислення, який спрямовує його на осмислення та усвідомлення власних форм; як діяльність самопізнання педагога (О.М. Леонтьєв). Саме рефлексивний компонент забезпечує пере-орієнтацію мислення сучасного вчителя, яке набуває особливого значення у контексті усвідомлення принципово нових вимог до його педагогічної діяльності, до його готовності щодо використання засобів ІКТ у професійній діяльності. Сучасний учитель повинен нести учням не просто нові знання, а новий тип оволодіння інформацією, причому вчитель має виступати не скільки в ролі

розповсюджувача інформації (як це традиційно прийнято), а в ролі консультанта, порадирика, іноді навіть колеги учня (Л.А. Карташова). Діяльність учителя є частково спрямованою також і на нього самого - рефлексія та самоосвіта визначають успішність його самореалізації в професійній діяльності, успішне фахове самовдосконалення є запорукою професійної успішності. І в цьому контексті саме педагогічна рефлексія забезпечує успішність його самозмін, готовність до них.

Таким чином, готовність вчителя до роботи з інформаційно-комунікаційними ресурсами є складним феноменом, що інтегрує в собі ціннісно-мотиваційний, змістовно-операційний та рефлексивний компоненти. Від рівня їх сформованості залежить успішність виконання, поряд із традиційними, нових функцій, що зумовлені інформатизацією суспільства; ефективність створення вчителем сучасного відкритого навчального середовища; правильність підбору педагогічно доцільних форм, методів та за-собів навчання. Слід також зауважити й на тому, що готовність є результатом професійної підготовки, а відтак, подальшого дослідження потребують організаційно-педагогічні засади її організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карташова Л.А. Створення умов формування готовності майбутніх вчителів іноземних мов до впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес . URL: <http://lkartashova.at.ua/publ/2-1-0-31>.
2. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н.: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Київ, 2008. 36 с.
3. Маркова А.К. Психологія праці вчителя: кн. для вчителя. Київ: Вік. 2016. 192 с.
4. Репіїв Ю.Г. Інтерактивне самонавчання: монографія. Харків: Логос, 2014. 248 с.
5. Рупняк Д.А. Інформаційні технології у вищих навчальних закладах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 2. С. 91-98.

Завдання 5.

1. Ознайомитись з вступною частиною автореферату.
2. Визначити вихідні дані автореферату й оформити його бібліографічний опис.
3. Скопіювати і додати необхідні підпункти до відповідних місць у тексті (об'єкт, предмет, мета, тощо).
4. Порівняти текст автореферату з попередніми текстами і з'ясувати:
  - а) спільність проблематики наукових досліджень;
  - б) понятійний апарат застосований у викладі наукових текстів;
  - в) спільність у відмінність у поглядах авторів на розв'язання визначеної наукової проблеми.

Суховірський Олег Васильович. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2005. Авториферат викладено на 20 сторінках.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У сучасному світі відбувається об'єктивний процес проникнення інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людства, засоби інформатизації дедалі інтенсивніше входять у навчальний процес загальноосвітньої школи і вищого педагогічного навчального закладу. Процеси інформатизації суспільства та освіти взаємопов'язані та взаємозумовлені. Підготовка фахівців, які володіють сучасними комп'ютерно орієнтованими технологіями, вимагає підвищення загального рівня інформатизації суспільства в цілому. Філософські підвалини переходу до інформаційного суспільства, закладені М.М.Амосовим, Д.Беллом, З.Бжезинським, Н.Вінером, В.М.Глушковим, І.Масудою А.П.Сухановим, Е.Тоффлером, набули подальшого розвитку щодо проблем інформатизації суспільства в дослідженнях В.М.Касаткіна, М.Кастеллса, Д.Тапскотта, А.Д.Урсула, О.Б.Шевчука та ін.

Ключові проблеми інформатизації освіти як складової інформатизації суспільства, аналіз педагогічного потенціалу інформатизації навчального процесу розкрито в працях В.Ю.Бикова, А.Ф.Верланя, Б.С.Гершунського, А.М.Гуржія, Ю.О.Дорошенка, А.П.Єршова, М.І.Жалдака, Ю.О.Жука, Р.Кларка, О.А.Кузнецова, В.М.Мадзігона, Ю.І.Машбиця, І.Ф.Прокопенка, В.Д.Руденка, О.В.Співаковського, П.Старра та багатьох інших науковців.

Питанням вивчення інформатики та застосування інформаційних технологій у середній і вищій школі присвячені праці Н.В.Апатової, Л.П.Бабенко, Л.І.Білоусової, С.О.Бешенкова, Р.Вільямса, Я.М.Глинського, В.М.Заварикіна, І.Т.Зарецької, В.Г.Житомирського, Г.Кедровіча, І.Ю.Козачука, Б.Г.Колодяжного, В.В.Лапінського, М.П.Лапчика, О.М.Макарчука, К.Макліна, О.П.Мінцера, В.М.Монахова, Н.В.Морзе, С.А.Ракова, Ю.С.Рамського, С.В.Симоновича, М.Сміта, Т.В.Тихонової, Д.Якобсена, Т.В.Ящун та багатьох інших дослідників.

Проблеми розвитку й застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті в цілому та в початковій школі зокрема розглядалися на рівні Інституту ЮНЕСКО з інформаційних технологій в освіті і знайшли своє відображення у доповіді голови Комісії ЮНЕСКО з питань освіти Жака Делора. Ці ідеї пронизують усі документи Болонського процесу з питань розвитку вищої освіти у Європейському освітньому просторі.

В Україні 1998 р. розроблено Концепцію та Національну програму інформатизації. На їх основі створена “Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл” (2001 р.). Освіта України сьогодні перебуває в стані інтенсивного впровадження в практику роботи шкіл згаданих вище програмних документів. Для якісної реалізації поставлених завдань в цьому плані значну роль відіграє рівень комп'ютерно-інформаційної (інформатичної) підготовки вчителя, особливо вчителя початкової школи.

Окремими проблемами підготовки майбутнього вчителя займалися О.А.Абдулліна, А.М.Алексюк, Ю.К.Бабанський, М.І.Бурда, Н.М.Буринська, С.С.Вітвицька, С.У.Гончаренко, М.В.Гриньова, М.Б.Євтух, І.А.Зязюн, Н.В.Кузьміна, О.І.Ляшенко, Н.Г.Ничкало, О.М.Пехота, І.П.Підласий, С.В.Сисоєва, В.О.Сластьонін, Г.В.Троцько, Л.О.Хомич, Г.І.Щукіна та ін.

У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага і професійній підготовці вчителів початкової школи, а саме: теоретичним та методологічним засадам підготовки майбутніх учителів присвячені праці К.Б.Авраменко, Ш.О.Амонашвілі, В.І.Бондаря, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинського. Проблема ступеневої освіти вчителів початкових класів розглядалася С.П.Власенко, М.М.Дарманським, Л.О.Хомич, О.Г.Кучерявим. Програмно-методичне забезпечення підготовки вчителів початкової школи розроблялося Т.М.Байбарою, Н.М.Бібік, М.В.Богдановичем, М.С.Вашуленком,

М.В.Гриньовою, С.І.Дорошенком, В.Р.Ільченко, М.В.Козаком, Я.А.Королем та ін.

Науковий та методичний супровід впровадження ІКТ у навчально-виховний процес початкової школи здійснюють С.Я.Колесніков, М.М.Левшин, Г.В.Ломаковська, Й.Я.Ривкінд, Ф.М.Ривкінд, В.М.Шевченко (Україна), А.В.Горячев, Ю.А.Первін, А.Л.Семенов (Росія), Б.Хантер (США).

Особливістю використання комп'ютерної техніки в початковій школі є підвищена увага до санітарно-гігієнічних вимог щодо збереження психічного і фізичного здоров'я молодших школярів. Дослідженням впливу комп'ютерних засобів на здоров'я дитини присвячені роботи В.М.Бондаровської та Н.С.Польки. Психолого-педагогічні проблеми комп'ютеризації навчання молодших школярів розкрито в працях І.С.Белавіної, О.Б.Бовть, О.В.Дороніної, Д.В.Зарецького, З.А.Зарецької, В.С.Краснопольського, Ю.І.Машбиця, С.А.Шапкіна та ін.

Питання формування готовності майбутнього вчителя до використання ІКТ, досвід підготовки вчителя початкових класів у галузі інформаційних технологій висвітлено в працях С.О.Гунька, Ю.О.Дорошенка, І.А.Доніної, М.І.Жалдака, Ю.О.Жука, О.В.Кравчук, М.М.Левшина, Н.П.Листопад, О.В.Майбороди, Є.М.Разинкіної, І.М.Смирнової, С.І.Тадіян, О.Є.Трофімова, В.В.Шакотька, О.В.Шиман.

Проблема інформатичної підготовки вчителя початкової школи має свою специфіку. Насамперед це пов'язано з санітарно-гігієнічними вимогами до організації навчального процесу в початковій школі з використанням комп'ютерних засобів та інформаційних технологій. Існують різні підходи до обґрунтування доцільності чи недоцільності використання комп'ютерних засобів у початковій школі. Саме це, в першу чергу, позначилося на теоретичному обґрунтуванні змісту інформатичної підготовки майбутнього вчителя.

Як засвідчило дослідження, переважна кількість учителів початкової школи не готова використовувати ІКТ у своїй професійній діяльності. Проведення уроків з комп'ютерною підтримкою в початковій школі подекуди здійснюється вчителями інформатики старших класів, що не дозволяє повною мірою враховувати специфіку навчання молодших школярів. Аналіз підходів до організації вивчення інформатики та нових інформаційних технологій у вищих педагогічних закладах України різного рівня акредитації показав, що в умовах ступеневої освіти підготовка вчителів має базуватися на зближенні позицій

навчальних планів. Найявний стан досить далекий від цього як по кількості годин в навчальних планах, так і у визначенні місця й часу реалізації цих годин.

Потребують також свого теоретичного обґрунтування підходи до змісту навчальних предметів, які забезпечуватимуть необхідний рівень інформатичної підготовки вчителя початкової школи. Актуальною є також і проблема міжпредметних зв'язків спеціальних курсів інформатичної спрямованості з усіма предметами навчального плану професійної підготовки вчителя початкової школи.

Таким чином, соціальна потреба в учителях початкових класів, які на достатньому рівні вміють використовувати комп'ютерні засоби й інформаційні технології у своїй професійній діяльності, зокрема готувати й проводити уроки з комп'ютерною підтримкою, нині задовольняється явно недостатньою мірою.

Суперечність полягає у розбіжностях між соціальним замовленням та існуючою системою підготовки вчителів початкових класів. Необхідність подолання виявленої суперечності зумовила вибір теми дисертаційного дослідження – «Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи лабораторії навчання інформатики Інституту педагогіки АПН України – «Зміст і методика навчання інформатики в умовах переходу до 12-річної загальної середньої освіти» (реєстр № 0120U000095).

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки АПН України 08.11.2001 р. (протокол №8) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні 26.02.2002 р. (протокол №2).

... – процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах вищої педагогічної ступеневої освіти.

... – зміст, структура, форми, методи інформатичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

... – розробка та теоретичне обґрунтування моделі інформатичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах ступеневої освіти.

Концептуальні ідеї дослідження базуються на положеннях щодо наступності інформатичної підготовки вчителя початкової школи на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; створенні належних психолого-педагогічних умов для реалізації системи інформатичної підготовки студентів; відборі та

структуруванні змісту навчального матеріалу з основ інформатизації навчально-виховного процесу; забезпеченні міждисциплінарних зв'язків у інформатичній підготовці майбутнього вчителя початкової школи.

... полягає у припущенні, що інформатична підготовка майбутнього вчителя початкової школи буде ефективною за умов:

- обґрунтування теоретико-методологічних, дидактичних і методичних засад інформатичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи з урахуванням вимог Державного стандарту початкової загальної освіти;
- дидактичного обґрунтування змісту навчального матеріалу та методичних підходів до викладання курсів "Основи інформатики та обчислювальної техніки" і "Нові інформаційні технології" в умовах ступеневої вищої освіти;
- розробки та впровадження моделі інформатичної підготовки.

Відповідно до мети визначено такі ... дослідження:

1. проаналізувати філософську, психолого-педагогічну літературу та нормативні документи з проблем інформатизації вищої педагогічної школи, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес початкової школи;

2. вивчити підходи до викладання інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій у вищих педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації, зокрема в процесі підготовки вчителя початкової школи;

3. визначити критерії відбору змісту навчального матеріалу з предметів "Основи інформатики та обчислювальної техніки" і "Нові інформаційні технології" на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи;

4. розробити й теоретично обґрунтувати модель інформатичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах ступеневої вищої педагогічної освіти;

5. визначити педагогічні умови ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі та розробити відповідні критерії готовності;

6. розробити науково-методичний комплекс для підготовки вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій.

Методологічну основу дослідження становлять положення про діалектичний характер взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, їх функціональний взаємозв'язок, системно-структурний і особистісно

діяльнісний підходи у навчанні, що дає можливість розглядати суб'єкт як ціле, утворене в результаті взаємодії його елементів, і враховувати гуманістичну сутність людини; основні положення теорії наукового пізнання; системно-структурний підхід, який передбачає цілісність розгляду об'єкта, виявлення специфіки та взаємодії його складових частин, прогнозування подальшого розвитку, а також принципи науковості, наступності, інтеграції, наочності, зв'язку теорії з практикою.

Теоретичні основи дослідження становлять положення філософії і соціології професійної та педагогічної освіти (Б.Г.Ананьєв, В.П.Андрущенко, Б.С.Гершунський, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, Н.Г.Ничкало, О.Я.Савченко, Г.Г.Філіпчук) та концептуальні положення Комісії ЮНЕСКО з питань освіти, Болонського процесу щодо ролі і місця інформаційних технологій в освіті, підтримка і розвиток зазначеного процесу в Україні (В.Ю.Биков, Я.Я.Болюбаш, М.І.Жалдак, В.Г.Кремень, О.Б.Шевчук).

Під час розробки програми та методики наукового пошуку нами враховувалися результати досліджень в галузі інформатичної підготовки студентської молоді (В.Ю.Биков, Л.І.Білоусова, Ю.О.Дорошенко, М.І.Жалдак, Ю.О.Жук, А.П.Єршов, В.М.Мадзігон, Ю.І.Машбиць, Т.В.Тихонова), а також у сфері педагогічної освіти (Ю.К.Бабанський, Т.М.Байбара, І.Д.Бех, Н.М.Бібік, М.С.Вашуленко, С.У.Гончаренко, М.В.Гриньова, І.А.Зязюн, І.Я.Лернер, С.Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, О.Я.Савченко, Л.О.Хомич). Розробка навчальних планів та програм проводилася з урахуванням досліджень впливу комп'ютерних засобів на дітей молодшого шкільного віку (І.С.Белавіна, В.М.Бондаровська, О.В.Дороніна, Ю.І.Машбиць, Н.С.Полька, С.А.Шапкін).

Для розв'язання окреслених завдань дослідження використовувався комплекс ... теоретичного й експериментально-емпіричного рівнів:

теоретичні – вивчення філософської, педагогічної, психологічної літератури, навчально-методичних і нормативних джерел з проблем педагогічної освіти, що дало змогу систематизувати теоретичні матеріали за темою дослідження;

емпіричні – вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду; анкетування, тестування, бесіди, опитування; моделювання різних педагогічних ситуацій, методичних заходів, які допомогли обґрунтувати підходи щодо підвищення якості інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти;

експериментальні – педагогічний експеримент у складі констатувального, пошукового і формувального етапів, який дав можливість дослідити реальний стан процесу інформатичної підготовки студентів, здійснити експериментальну перевірку моделі інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, апробувати та підтвердити ефективність авторського навчально-методичного забезпечення.

Використовувалися також графічні форми унаочнення одержаної інформації та опрацьованих результатів експерименту (таблиці, діаграми).

Дослідження проводилося поетапно протягом 2000–2005 років.

На першому етапі (2000–2001 рр.) теоретично осмислювалася проблема, визначались об'єкт, предмет дослідження, його мета і завдання, вивчалася філософська, педагогічна, психологічна, навчально-методична література з обраної теми, розроблялися методологічні засади дослідження.

На другому етапі (2001–2002 рр.) здійснювався аналіз сучасного стану викладання "Основ інформатики та обчислювальної техніки" і "Нових інформаційних технологій" у вищих педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації, оцінювалася його результативність. Розроблялася теоретична модель інформатичної підготовки майбутніх педагогів за спеціальністю "Початкове навчання" в умовах ступеневої вищої педагогічної освіти. Обґрунтовувались особливості викладання курсів "Основи інформатики та обчислювальної техніки" на I освітньо-кваліфікаційному рівні "молодший спеціаліст" і "Нові інформаційні технології" на II освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр".

На третьому етапі (2003–2004 рр.) обґрунтовувались особливості викладання курсу «Нові інформаційні технології» на III освітньо-кваліфікаційному рівні «спеціаліст»; здійснювалась експериментальна перевірка розробленої моделі інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти; опрацьовувались і систематизувались експериментальні результати дослідження; проводився порівняльний аналіз проміжних і кінцевих результатів педагогічного експерименту; формулювалися висновки, узагальнювалися результати наукового пошуку, оформлявся текст дисертації.

Експериментальна база дослідження: Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут, Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут, педагогічні училища та коледжі Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей. Всього

експериментальним дослідженням охоплено 12 вищих педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації. В експериментальному дослідженні взяли участь 15 викладачів інформатики, понад 800 студентів педагогічних училищ, коледжів та інститутів.

Наукова новизна одержаних результатів: *уперше* розроблено й обґрунтовано теоретичну модель інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої вищої педагогічної освіти; проведено аналіз підходів до викладання базових предметів інформатичної підготовки вчителя початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах України різного рівня акредитації; визначено складові готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій;

удосконалено зміст і структуру предметів "Основи інформатики та обчислювальної техніки" і "Нові інформаційні технології" в умовах підготовки майбутнього вчителя початкової школи на рівнях "молодший спеціаліст", "бакалавр", "спеціаліст";

подальшого розвитку набули міжпредметні зв'язки базових дисциплін інформатичної підготовки вчителів з предметами навчального плану професійної підготовки вчителя початкової школи на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці змісту курсів «Основи інформатики та обчислювальної техніки» і «Нові інформаційні технології», методичних рекомендацій з інформатичної підготовки майбутніх учителів початкової школи на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, у виявленні й актуалізації міжпредметних зв'язків у інформатичній підготовці вчителя початкової школи з іншими предметами навчального плану.

Результати дослідження впроваджено в практику роботи Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту (довідка № 205 від 17.08.2004 р.) та 11-ти педагогічних коледжів і училищ (довідка Міністерства освіти і науки України №42-23/1916 від 31.05.2005 р.).

Розроблені дидактичні матеріали можуть бути використані викладачами і студентами вищих педагогічних навчальних закладів України, а також для створення підручників, навчальних посібників для ВПНЗ.

Особистий внесок здобувача полягає в узагальненні теоретичних положень, що характеризують систему інформатичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи; у відборі і структуруванні змісту навчального матеріалу з "Основ інформатики та обчислювальної техніки" і "Нових

інформаційних технологій" для ступеневої підготовки вчителів початкової школи та визначенні методичних підходів до їх викладання.

У працях, написаних у співавторстві з Ю.О.Дорошенком, В.О.Очеретним, Н.В.Семенюк, автору належить аналіз перспектив використання програмних засобів створення гіпертекстових документів майбутніми вчителями, розробка методичних рекомендацій щодо використання прикладних програм з комплексу "Сходи до інформатики. 2 клас" у початковій школі, методики застосування комп'ютерних засобів для визначення рівня навчальних досягнень учнів учителями початкових класів, навчальної програми з предмета "Основи інформатики та обчислювальної техніки" і методичних рекомендацій щодо її реалізації в умовах ступеневої освіти вчителів початкових класів, визначення складових готовності вчителя початкової школи до комп'ютерної діагностики навчально-виховного процесу, опис умов комп'ютерного тестування в початковій школі.

Вірогідність результатів дослідно-експериментальної роботи та сформульованих на їх основі висновків забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів дослідження, що відповідають меті, об'єкту, предмету, завданням; репрезентативності вибірки; кількісним і якісним аналізом емпіричного матеріалу із застосуванням апарату теорії ймовірності та математичної статистики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи обговорено на 18 науково-практичних конференціях і семінарах: міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми початкової ланки освіти в контексті розвитку світових педагогічних тенденцій» (7-8 квітня 2003 р., Київ–Хмельницький–Івано-Франківськ), «Комп'ютерно-інформаційні технології у навчальному процесі середньої та вищої школи» (15-17 травня 2003 р., м.Косів Івано-Франківської області), «Інформатизація освіти України: стан, проблеми, перспективи» (3-5 вересня 2003 р., м.Херсон), «Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: наука, освіта, бізнес» (17-19 вересня 2003 р., м.Київ), «Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства» (22-24 квітня 2004 р., м.Миколаїв), «Інформаційно-комунікаційні технології у середній і вищій школі» (27–29 травня 2004 р., м.Ізмаїл Одеської обл.); всеукраїнських науково-практичних конференціях «Зміст і технології шкільної освіти» (6 березня 2001 р., 26-28 березня 2002 р., 25-26 березня 2003 р., 30-31 березня 2004 р., м.Київ),

«Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки» (4-5 квітня 2002 р., м.Хмельницький), «Проблеми сучасного підручника» (2-3 червня 2002 р., 2-3 червня 2003 р., м.Київ), «Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти» (4-5 грудня 2003 р., м.Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Наступність у навчанні інформатики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої вищої освіти» (29-30 квітня 2002 р., м.Хмельницький); регіональних науково-практичних семінарах «Підготовка вчителів початкової школи до використання інформаційних технологій» (13-15 вересня 2001 р., м.Хмельницький), «Організаційно-педагогічні проблеми ступеневої підготовки педагогів» (17-18 жовтня 2001 р., м.Хмельницький), «Підготовка вчителів початкової школи до використання інформаційних технологій» (22-23 квітня 2004 р., м.Хмельницький).

Апробація та порівняльний аналіз ідей дослідження також здійснювалася під час роботи автора в якості члена комісії Міністерства освіти і науки України з питань вивчення стану впровадження курсу «Сходи до інформатики» в 2-4-х класах м.Києва (24.11.2004 – 28.11.2004 р. відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.10.2004 р. №705).

Основні матеріали дослідження покладено в основу лекцій, практичних і семінарських занять, які проводить автор дисертації зі студентами Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 24 опублікованих працях, з них 17 – написано без співавторів. Серед публікацій – 2 навчальних посібники (1 – одноосібний), 3 навчальних програми з методичними рекомендаціями (2 – одноосібні), 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України (5 – одноосібні).

7. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виокремлення кількох сторін, які цікавлять дослідника:

- 1) абстрагування;
- 2) індукція;
- 3) дедукція;
- 4) синтез.

2. Твердження, яке приймається без доказів як опорне в деякій теорії і, з якого (або сукупності яких) виводяться всі інші положення цієї теорії в межах прийнятих у ній правил виведення:

- 1) теорема;
- 2) аксіома;
- 3) теза;
- 4) гіпотеза.

3. Метод пізнання, за якого виконують практичне або розумове розчленування об'єкта дослідження на його складники з метою дослідження окремих частин як елементів складного цілого:

- 1) індукція;
- 2) дедукція;
- 3) синтез;
- 4) аналіз.

4. Метод одержання письмових даних з певного питання:

- 1) бесіда;
- 2) спостереження;
- 3) анкетування;
- 4) абстрагування.

5. Метод, за якого висновок про предмет або явище роблять на підставі його схожості з іншими, вже відомими:

- 1) аналогія;
- 2) порівняння;
- 3) аналіз;
- 4) вимірювання.

6. Процес аналітико-синтетичного опрацювання наукового документа, що полягає в складанні стислої характеристики змісту і призначення документа, основної його теми і мети виконаної роботи:

- 1) цитування;
- 2) анотування;
- 3) конспектування;
- 4) всі відповіді вірні.

7. Підстава чи доказ, які наводяться задля обґрунтування, або підводження тези:

- 1) аргумент;
- 2) гіпотеза;
- 3) догма;
- 4) жодної вірної відповіді.

8. Метод педагогічного дослідження за якого відбувається цілеспрямована розмова дослідника з досліджуваними:

- 1) тестування;
- 2) спостереження;
- 3) бесіда;
- 4) розповідь.

9. Оформлення відомостей про документ, які дають змогу повністю визначити цей документ і знайти його серед інших:

- 1) бібліографічний опис;
- 2) довідкова картка;
- 3) конспект;
- 4) анкета.

10. Друковане видання обсягом від 5 до 48 сторінок:

- 1) альбом;
- 2) брошура;
- 3) фоліант;
- 4) том.

11. Фізичний процес визначення чисельного значення деякої величини способом порівняння її з еталоном:

- 1) ранжування;
- 2) абстрагування;
- 3) вимірювання;
- 4) жодної вірної відповіді.

12. Наукове припущення висунене для пояснення певних явищ, процесів або причин, що зумовлюють певний наслідок:

- 1) гіпотеза;
- 2) аргумент;
- 3) цитата;
- 4) концепція.

13. Умовивід, у якому висновок про елемент множини робиться на підставі знання про загальні властивості всієї множини:

- 1) індукція;
- 2) дедукція;
- 3) аналіз;
- 4) синтез.

14. Форма зв'язку між аргументами та тезою (макети, таблиці, схеми):

- 1) теорія;
- 2) гіпотеза;
- 3) концепція;
- 4) жодної вірної відповіді.

15. Кваліфікаційна наукова праця, виконана особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису:

- 1) реферат;
- 2) стаття;
- 3) дисертація;
- 4) автореферат.

16. Логічна процедура встановлення істинності будь-якого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких уже доведено:

- 1) доведення;
- 2) вимірювання;
- 3) порівняння;
- 4) ранжування.

17. Об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці і практиці:

- 1) експеримент;
- 2) документ;
- 3) експонат;
- 4) аргумент.

18. Носій, в якому зафіксовано наукові дані або науково-технічну інформацію з обов'язковим посиланням на те, де, ким і коли його було створено:

- 1) науковий документ;
- 2) електронна таблиця;
- 3) наукова установа;
- 4) електронна бібліотека.

19. Науковий метод вивчення об'єкта або явища, за якого дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього з метою створення штучних чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення його відповідних властивостей:

- 1) спостереження;
- 2) анкетування;
- 3) експеримент;
- 4) бесіда.

20. Вищий рівень інформації, що функціонує в суспільстві, особливим чином перетвореної і опрацьованої людиною, у результаті чого інформація отримує суть і значення, набуває знакової форми або представляється в цій формі за допомогою інших знань, уже накопичених у пам'яті людства:

- 1) знання;
- 2) уміння;
- 3) навички;
- 4) усі відповіді вірні.

21. Уявне конструювання об'єктів, яких немає в дійсності або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації – позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити їх в уяві певними нереальними і гіпотетичними властивостями:

- 1) реалізація;
- 2) ідеалізація;
- 3) пропозиція;
- 4) формалізація.

22. Умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів певного класу робиться висновок про клас загалом:

- 1) індукція;
- 2) дедукція;
- 3) аналіз;
- 4) синтез.

23. Розділ наукознавства, що становить накопичення наукових знань, які характеризують її розвиток в часовому аспекті:

- 1) соціологія науки;
- 2) філософія науки;
- 3) історія науки;
- 4) феноменологія науки.

24. Поняття, що відображає найбільш загальні та суттєві властивості природи й суспільства.

- 1) теза;
- 2) гіпотеза;
- 3) категорія;
- 4) концепція.

25. Традиційно науки поділяють на:

- 1) природничі і соціальні;
- 2) соціальні і науки про мислення;
- 3) природничі, соціальні, про мислення;
- 4) соціальні, математичні, про мислення.

26. Метод, який полягає в дослідженні предметів або явищ в усій якісній різнобічності реального їх існування:

- 1) конкретизація;
- 2) абстрагування;
- 3) формалізація;
- 4) ідеалізація.

27. Провідна ідея, що становить теоретичну основу наукового дослідження:

- 1) припущення;
- 2) узагальнення;
- 3) нормативне положення;
- 4) концептуальне положення.

28. Ціль, яку поставив перед собою дослідник:

- 1) гіпотеза дослідження;
- 2) результат дослідження;
- 3) мета дослідження;
- 4) завдання дослідження.

29. Формулюючи мету, дослідник передбачає:

- 1) експеримент, що має відбутись;
- 2) етапи дослідницької роботи;
- 3) результат, який він має отримати;
- 4) науковий ступінь, що присуджується за наукову роботу.

30. Спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій у проведенні теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу:

- 1) метод;
- 2) прийом;
- 3) завдання;
- 4) результат.

31. Науково поставлений дослід з організації педагогічного процесу за певних умов:

- 1) педагогічне абстрагування;
- 2) педагогічне спостереження;
- 3) педагогічне тестування;
- 4) педагогічний експеримент.

32. Система правил використання методів, прийомів та операцій:

- 1) теорія дослідження;
- 2) методологія дослідження;
- 3) концепція дослідження;
- 4) методика дослідження.

33. Система принципів і способів організації наукової діяльності на теоретичному і практичному рівнях:

- 1) теорія;
- 2) методологія;
- 3) концепція;
- 4) методика.

34. Непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне):

- 1) моделювання;
- 2) абстрагування;
- 3) формалізація;
- 4) ідеалізація.

35. Друкований неперіодичний науковий документ, в якому подаються результати всебічного вивчення однієї проблеми чи теми, та який належить одному автору або невеликій групі авторів (колективна монографія):

- 1) тези;
- 2) стаття;
- 3) монографія;
- 4) дисертація.

36. Наука – це:

- 1) соціально значуща царина людської діяльності, спрямована на вироблення й використання теоретично систематизованих знань про дійсність.
- 2) соціально значуща царина людської діяльності, спрямована на вироблення теоретично систематизованих знань.
- 3) царина людської діяльності, спрямована на доказ існування Бога.
- 4) всі відповіді вірні.

37. Найбільш детальний та об'єктивний метод оцінки наукової діяльності та її результатів:

- 1) наукове абстрагування;
- 2) наукова експертиза;
- 3) наукова оцінка;
- 4) жодної вірної відповіді.

38. Обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між науковцями та фахівцями:

- 1) наукова комунікація;
- 2) наукова соціалізація;
- 3) наукова інтеграція;
- 4) всі відповіді вірні.

39. Наукове дослідження – це:

- 1) процес вивчення певного об'єкту (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності;
- 2) процес експериментування над певним об'єктом (предметом або явищем) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності;
- 3) процес спостереження за певним об'єктом (предметом або явищем) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності;
- 4) процес абстрагування властивостей певного об'єкту (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності.

40. Внутрішній суттєвий і стійкий зв'язок явищ і процесів, що обумовлює їх впорядковані зміни і дає можливість достовірно передбачити перебіг цих явищ або процесів:

- 1) науковий принцип;
- 2) науковий метод;
- 3) науковий закон;
- 4) наукова гіпотеза.

41. Науковий метод – це:

- 1) спосіб відтворення в мисленні досліджуваного предмету;
- 2) форма відтворення в мисленні досліджуваного предмету;
- 3) система дій задля відтворення в мисленні досліджуваного предмету.
- 4) всі варіанти вірні.

42. Чітко організований комплекс дій, спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть процесів і явищ у природі і суспільстві, з метою використання їх у практичній діяльності людей:

- 1) навчальний процес;
- 2) науково-дослідний процес;
- 3) науково-педагогічний процес;
- 4) всі варіанти вірні.

43. Процес формування нових педагогічних знань, один із видів пізнавальної діяльності, спрямований на розкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання та розвитку:

- 1) науково-педагогічне дослідження;
- 2) науково-методичне дослідження;
- 3) науково-педагогічний процес;
- 4) науково-освітній процес.

44. Галузь досліджень, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального й духовного життя суспільства.

- 1) наукологія;
- 2) наукознавство;
- 3) історія науки;
- 4) філософія науки.

45. Процес або явище, що становить дослідницький інтерес:

- 1) об'єкт дослідження;
- 2) предмет дослідження;
- 3) мета дослідження;
- 4) гіпотеза дослідження.

46. Об'єкт педагогічного дослідження:

- 1) педагогічна система загалом;
- 2) елемент педагогічної системи.
- 3) кілька елементів педагогічної системи;
- 4) всі відповіді вірні.

47. Педагогічне спостереження – це:

- 1) системний огляд результатів педагогічної діяльності;
- 2) фрагментарне споглядання;
- 3) цілеспрямоване споглядання педагогічної діяльності;
- 4) фіксування результатів педагогічної діяльності.

48. Пізнавальний прийом, що полягає у зіставленні об'єктів з метою визначення рис схожості або відмінності між ними (або і того, і іншого разом):

- 1) аналогія;
- 2) порівняння;
- 3) аналіз;
- 4) вимірювання.

49. Певні властивості чи частина об'єкту, досліджувані з певною метою:

- 1) об'єкт дослідження;
- 2) предмет дослідження;
- 3) мета дослідження;
- 4) гіпотеза дослідження.

50. Керівні положення, що відображають загальні закономірності і вимоги процесу розв'язання наукової проблеми:

- 1) принципи наукового дослідження;
- 2) методи наукового дослідження;
- 3) прийоми наукового дослідження;
- 4) завдання наукового дослідження.

51. Пізнавальний прийом – знаходження числа, що визначає кількісне співвідношення однотипних об'єктів або їхніх параметрів, що характеризують ті чи інші властивості:

- 1) ранжування;
- 2) абстрагування;
- 3) вимірювання;
- 4) жодної вірної відповіді.

52. Результат аналітико-синтетичного опрацювання документа, що полягає в стислому викладенні змісту первинного документа (або його частини) з основними фактичними даними та висновками.

- 1) есе;
- 2) теза;
- 3) реферат;
- 4) дисертація.

53. Соціометрія у педагогічному дослідженні це:

- 1) прийом вивчення педагогічної діяльності;
- 2) метод вивчення структури і стилю взаємин у колективі.
- 3) напрям педагогічного дослідження;
- 4) жодної вірної відповіді.

54. Системний виклад основних положень, думок, спостережень, у ній відсутні деталі, пояснення, ілюстрації тощо:

- 1) аргумент;
- 2) гіпотеза;
- 3) стаття;
- 4) теза.

55. Система узагальненого достовірного знання про той чи інший фрагмент дійсності, що описує, пояснює і передбачає функціонування деякої сукупності об'єктів, які становлять цей фрагмент:

- 1) теорія;
- 2) практика;
- 3) концепція;
- 4) методика.

56. Науковий метод, що становить логічний процес переходу від окремого до загального, виділення поняття, яке визначає те загальне, що характеризує об'єкти певного класу:

- 1) узагальнення;
- 2) абстрагування;
- 3) конкретизація;
- 4) порівняння.

57. Метод вивчення різноманітних об'єктів через відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мови математики:

- 1) ідеалізація;
- 2) формалізація;
- 3) індукція;
- 4) дедукція.

58. Базовий структурний підрозділ університету, факультету, інституту, що об'єднує групу науково-педагогічних працівників, які здійснюють навчальну і наукову діяльність з одного або кількох споріднених напрямів:

- 1) школа;
- 2) кафедра;
- 3) лабораторія;
- 4) аудиторія.

59. Не існує вченого звання:

- 1) професор
- 2) доцент;
- 3) магістр;
- 4) старший науковий співробітник.

60. Наукове видання у вигляді брошури авторського тексту, у якому коротко відображено зміст дисертаційного дослідження:

- 1) реферат;
- 2) автореферат;
- 3) бібліографія;
- 4) анотація.

8. ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

1. Наука – складова духовної культури людства. Загальна характеристика науки.
2. Історичні етапи розвитку науки.
3. Знання як результат пізнавальної діяльності. Визначення відчуття, сприйняття, уявлення.
4. Провідні категорії понятійного апарату наукознавства.
5. Доведення: його призначення та основні елементи.
6. Сучасна класифікація наукових досліджень.
7. Місце педагогіки в системі суспільних наук.
8. Науково-дослідна робота студентів.
9. Загальні положення про науково-дослідницьку роботу в аспірантурі та докторантурі.
10. Умови присвоєння наукового ступеня доктора філософії.
11. Умови присвоєння наукового ступеня доктора наук.
12. Порядок присудження наукових звань.
13. Структура та функції науково-дослідних установ.
14. Правовий та соціальний статус науковця.
15. Організація роботи наукового колективу.
16. Поняття наукової етики.
17. Гуманізація наукових пошуків сучасності.
18. Специфіка фундаментальних і прикладних досліджень в системі наукових пошуків.
19. Визначення методології наукових досліджень.
20. Функції методології наукових досліджень.
21. Структурні компоненти методологічної частини наукового дослідження.
22. Характеристика початкового етапу наукової роботи.

23. Визначання об'єкту, предмету, мети, завдань, гіпотези педагогічного дослідження.
24. Принципи педагогічного дослідження.
25. Загальна схема науково-педагогічного дослідження.
26. Критерії ефективності науково-педагогічного дослідження.
27. Провідні етапи науково-дослідної роботи.
28. Документальні джерела інформації та використання їх у наукових дослідженнях.
29. Класифікація друкованих джерел інформації.
30. Вимоги до написання й оформлення різних видів наукових робіт.
31. Використання новітніх технологій у дослідницькій роботі сучасних науковців.
32. Класифікація методів наукового дослідження.
33. Особливості загальнонаукових методів.
34. Методи емпіричного дослідження.
35. Методи емпіричного та теоретичного рівнів дослідження.
36. Методи теоретичного дослідження.
37. Математичні методи наукового дослідження.
38. Спеціальні методи наукового пізнання в педагогіці.
39. Значення експерименту в системі науково-педагогічного дослідження.
40. Передумови та етапи здійснення педагогічного експерименту.
41. Аналіз і оформлення результатів науково-педагогічного дослідження.

9. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

1. Ашерев А.Т. Підготовка, експертиза та захист дисертації: навч. посіб. Харків: Аванс-Прес, 2015. 136 с.
2. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методологія наукового дослідження: навч. посіб. Київ: Стилос, 2012. 216 с.
3. Бернал Дж. Наука в історії суспільства. Харків : Основа, 2016. 735 с.
4. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2012. 480 с.
5. Білоусова Т. П., Маркітантов Ю. О. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2014. 120 с.
6. Биков В.В. Методи науки: монографія. Харків: Основа, 2014. 215 с.
7. Бюлетень ВАК України. 2017. № 2.74 с.
8. Васянович Г.П. Педагогічна етика. навч.-метод. посіб. Львів, 2015. 344 с.
9. Вознюк А.А. Довідник здобувача наукового ступеня. Київ: ЦНТЕІ, 2018. 205 с.
10. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Академія, 2017. 615 с.
11. Галета Я. В. Педагогічна діагностика як засіб управління якістю підготовки майбутніх пілотів. Кіровоград : Александрова М. В., 2011. 163 с.
12. Гецов Г.М. Робота з книгою: раціональні прийоми. Луганськ: Книга, 2013. 120 с.
13. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
14. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Слов'янськ, 2013. 88с.
15. Довідник здобувача наукового ступеня: зб. нормат. док. та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / за ред. В.Д. Бондаренка. 5-е вид., випр. та допов. Київ : ред. «Бюл. Вищ. атестац. коміс. України»: Толока, 2018.55 с.
16. Душинський В. В. Основи наукових досліджень. Теорія та практикум з програмним забезпеченням: навч. посіб. Київ: Слово, 2020. 407 с.
17. Євдокимов В.І. Педагогічний експеримент: навч. посіб. Харків : ТОВ "ОВС", 2019. 148 с.

18. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Київ: МОН, 2014. 216 с.
19. Закон України «Про вищу освіту» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
20. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
21. Захаров Ю. В., Радченко М. І. Подання результатів у дисертаційній роботі: метод. рекомендації. Миколаїв, 2013. 122 с.
22. Збірник наукових праць. Спеціальний випуск «До витоків становлення української педагогічної науки» / за ред. В.Г. Кузя. Київ : Науковий світ, 2012. 324 с.
23. Здобувачу наукового ступеня: метод. рекомендації / упоряд. С.В.Сьомін. Київ: МАУП, 2012. 182 с.
24. Ковальчук В.В., Моїсеєв Л.М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Академія, 2014. 206 с.
25. Кожухова Т.В., Кайдалова Л. Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2019. 240с.
26. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 144 с
27. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу: метод. посіб. Київ : Вища школа, 2018. 169 с.
28. Коханко О. М. Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2015. 254 с.
29. Крутий К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти: проблеми і досвід. Запоріжжя, 2015. 56 с.
30. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2013.192 с.
31. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження: метод. рекомендації. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
32. Кунда Н. Т., Куницька О. М. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Київ : НТУ, 2017. 84 с.
33. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 124 с.
34. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: підручник. Київ: Вікар, 2018. 328 с.
35. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 284 с.

36. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ : НАККіМ, 2020. 270с.
37. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2012. 128 с.
38. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб./ упоряд. С.У. Гончаренко. Київ: Академія, 2015. 323 с.
39. Методичні рекомендації з організації проведення педагогічного експерименту / упоряд. Н.А. Шишкіна, М.В. Лаврентєва. Київ: ВСП, 2015. 74 с.
40. Методологічні засади педагогічного дослідження / за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 247 с.
41. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / упор. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2017. 138 с.
42. Науково-дослідна робота студентів і методологія педагогічних досліджень : навч. посіб. / упоряд. Т.Д.Федірчик, А.А.Предик. Чернівці : Рута, 2014. 271 с.
43. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Суми, 2017. 106 с.
44. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
45. Підготовка науково-дослідних робіт із соціально-педагогічних дисциплін : навч.-метод. посіб. Черкаси, 2016. 108 с.
46. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І. В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: навч. посіб. Київ : Лібра, 2014. 344с.
47. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: нормат. док. Київ: Толока, 2017. 25 с.
48. Правове регулювання праці науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: збірн. основ. норматив. Актів / уклад. О. М. Ярошенко. Харків : Право, 2019. 462 с.
49. Руснак І.С., Романюк С.З. Магістерська робота з педагогіки: навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2015. 207с.
50. Сабитов Р.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Основа, 2012.138
51. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волин. обереги, 2013. 359 с.
52. Сопівник С. В. Організація та методика проведення науково-педагогічних

- досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. Київ : Освіта, 2014. 143 с.
53. Становлення і розвиток наукових досліджень / за ред Ю. Руданського. Львів, 2014. 222 с.
  54. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / за ред. В.Г. Кременя. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 691 с.
  55. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. 184 с.
  56. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / упоряд. Дороніна М.С. Харків: Ранок, 2016. 104 с.
  57. Тягур Р.С. Основи педагогічних досліджень. навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай. 2015. 80 с.
  58. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Ліра, 2013. 240 с.
  59. Цюцюра С.В.. Методологія, методика та інформаційні технології наукових досліджень: конспект лекцій. Київ: Парнас, 2014. 431 с.
  60. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-те вид., перероб. та доп. Київ: Знання, 2008. 310 с.
  61. Штофф В.А. Проблеми методології наукового пізнання. Харків: Основа, 2018. 271 с.
  62. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: метод. реком. / за ред. Зінчук В.І. Київ: Світ, 2016. 80с.

ГЛОСАРІЙ

Абстрагування – уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виокремлення кількох сторін, які цікавлять дослідника.

Автореферат – це наукове видання у вигляді брошури авторського тексту, у якому коротко відображено зміст дисертаційного дослідження.

Академік – академічне звання дійсного члена НАН і галузевих академій України, найвище вчене звання, що присвоюється вченому, обраному до Академії наук.

Аксиома – певне твердження, яке приймається без доказів як опорне в деякій теорії і, з якого (або сукупності яких) виводяться всі інші положення цієї теорії в межах прийнятих у ній правил виведення.

Аналіз – метод пізнання, за якого виконують практичне або розумове розчленування об'єкта дослідження на його складники з метою дослідження окремих частин як елементів складного цілого. Це дає змогу виявити структуру об'єкта, відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до простого. Аналіз явища в процесі розвитку дає можливість виділити в ньому окремі етапи, суперечливі тенденції тощо.

Анкетування – одержання письмових даних з певного питання.

Аналогія – науковий метод, за якого висновок про предмет або явище роблять на підставі його схожості з іншими, вже відомими.

Анотування – процес аналітико-синтетичного опрацювання наукового документа, що полягає в складанні стислої характеристики змісту і призначення документа, основної його теми і мети виконаної роботи. Результатом цього процесу є *анотація*.

Аргумент – це підстава чи доказ, які наводяться задля обґрунтування або підводження тези

Аспірантура – форма підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти.

Бесіда – метод педагогічного дослідження за якого відбувається цілеспрямована розмова дослідника з досліджуваними.

Бібліографічний опис – і процес, і результат аналітико-синтетичного опрацювання наукових документів, що полягає в складанні за встановленими правилами переліку відомостей про документ, які дають змогу повністю визначити цей документ і знайти його серед інших з метою використання його в різних видах праць.

Брошура – друковане видання обсягом від 5 до 48 сторінок.

Вимірювання – фізичний процес визначення чисельного значення деякої величини способом порівняння її з еталоном.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Впровадження результатів наукових досліджень – передавання на виробництво або в повсякденну практичну діяльність наукової продукції (звітів, інструкцій, технічних умов, технічних проектів, методичних вказівок та ін.).

Вчене звання – офіційно присуджене науковим і науково-педагогічним працівникам звання на підставі їх досягнень в наукових дослідженнях та у викладацькій діяльності. Підтверджується видачею атестатів: старшого наукового працівника, доцента, професора.

Гіпотеза – наукове припущення висунене для пояснення певних явищ, процесів або причин, що зумовлюють певний наслідок. Гіпотеза має ймовірний характер і потребує перевірки, доведення. Після такої перевірки гіпотеза або стає науковою теорією, або відозмінюється.

Дедукція (виведення) – це умовивід, у якому висновок про елемент множини робиться на підставі знання про загальні властивості всієї множини.

Демонстрація (ілюстрація) – форма зв'язку між аргументами та тезою (макети, таблиці, схеми).

Дисертація – кваліфікаційна наукова праця, виконана особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Містить науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, висунуті автором для публічного захисту, характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Доведення – це логічна процедура встановлення істинності будь-якого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких уже доведено.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає

набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вищою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Докторантура – форма підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. Докторантура відкривається при вищих навчальних закладах третього і прирівняних до них закладах післядипломної освіти, у наукових установах, які мають висококваліфіковані науково-педагогічні та наукові кадри, сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну базу.

Документ – об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці і практиці.

Документ друкований – друкована продукція, яка становить певний вид наукового документа, що пройшов редакційно-видавниче опрацювання (книжки, журнали, брошури).

Документ науковий – носій, в якому зафіксовано наукові дані або науково-технічну інформацію з обов'язковим посиланням на те, де, ким і коли його було створено. Наукові документи поділяють на *первинні*, що містять безпосередні результати наукових досліджень і розробок, нові наукові дані або нове осмислення відомих ідей і фактів, та *вторинні* – результати аналітико-синтетичного і логічного опрацювання одного або кількох первинних документів або відомостей про них.

Документ рукописний, або друкарський, – носій інформації, який не проходив редакційно-видавничого опрацювання і не був виданий засобами поліграфії (науково-технічні звіти, документи обліку господарської діяльності, дисертації).

Експеримент – науковий метод вивчення об'єкта або явища, за якого дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього з метою створення штучних чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення його відповідних властивостей.

Збірник наукових праць – друкований науковий документ, що містить низку наукових матеріалів одного або кількох авторів.

Зміст науки – сукупність інтелектуальних надбань людства, що складається з: *теорії* як системи знань, яка є формою суспільної свідомості і досягнень інтелекту людини; *суспільної ролі* в практичному використанні рекомендацій для виробництва благ, що є життєвою необхідністю людей.

Знання – вищий рівень інформації, що функціонує в суспільстві, особливим чином перетвореної і опрацьованої людиною, у результаті чого інформація отримує суть і значення, набуває знакової форми або представляється в цій формі за допомогою інших знань, уже накопичених у пам'яті людства.

Ідеалізація – уявне конструювання об'єктів, яких немає в дійсності або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації – позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити їх в уяві певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Індекс Гірша або h-індекс – показник впливовості науковця, колективу науковців, наукового закладу або наукового журналу, заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях. Індекс Гірша був запропонований американським фізиком Хорхе Гіршем в 2005 році.

Індукція – це умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів певного класу робиться висновок про клас загалом.

Інформаційне забезпечення – процес задоволення потреб конкретних користувачів інформації заснований на використанні спеціальних методів і засобів її отримання, опрацювання, накопичення та видачі в зручному для користувача вигляді.

Історія науки – розділ наукознавства, що становить накопичення наукових знань, які характеризують розвиток в історичному аспекті і окремих наук, і наукознавства в цілому.

Категорії – поняття, що відображають найбільш загальні та суттєві властивості природи й суспільства.

Кафедра – базовий структурний підрозділ університету, факультету, інституту, що об'єднує групу науково-педагогічних працівників, які здійснюють навчальну і наукову діяльність з одного або кількох споріднених напрямів.

Класифікація наук – у наукознавстві виконує функції групування наукових знань у певні системи, що сприяє уніфікації науки, її міжнародних зв'язків і прискоренню темпів розвитку.

Книжка – друкований багатосторінковий неперіодичний твір обсягом понад 48 сторінок.

Комплексна проблема – сукупність наукових проблем, комплексних теоретичних і практичних завдань, об'єднаних однією науковою ідеєю, спільною метою.

Конкретизація – науковий метод, який полягає в дослідженні предметів або явищ в усій якійсній різнобічності реального їх існування. При цьому досліджується стан об'єктів у зв'язку з певними умовами їх існування та історичного розвитку.

Концептуальне положення – провідна ідея, що становить теоретичну основу наукового дослідження.

Магістр – це освітній рівень, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного опанування здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Мета науки – опис, пояснення і передбачення процесів та явищ дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі відкритих нею законів; теоретичне відображення дійсності з метою використання в практичній діяльності людей.

Мета наукового дослідження – ціль, яку поставив перед собою дослідник. Формулюючи мету, дослідник передбачає результат, який він має отримати.

Метод – спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій у проведенні теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу; у найзагальнішому значенні – спосіб, певним чином упорядкована діяльність і своєрідний інструмент для досягнення конкретної мети.

Метод педагогічного експерименту – науково поставлений дослід з організації педагогічного процесу за певних умов. Саме експеримент забезпечує достовірний результати у педагогічних дослідженнях.

Методика дослідження – система правил використання методів, прийомів та операцій. З розвитком наук розвиваються й диференціюються її методи, Відтак кожна наукова галузь синтезує у собі сукупність певних знань та методи пізнання досліджуваних об'єктів, тобто методи дослідження.

Методологія – система принципів і способів організації наукової діяльності на теоретичному і практичному рівнях.

Мова науки – розділ наукознавства, який вивчає певну систему понять, за допомогою яких індивідуальні наукові знання перетворюються на колективне надбання.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне).

Монографія – друкований неперіодичний науковий документ, в якому подаються результати всебічного вивчення однієї проблеми чи теми, та який належить одному автору або невеликій групі авторів (колективна монографія).

Навчальні видання – неперіодичні видання, що містять систематизовані відомості наукового і прикладного характеру, викладені у формі, зручній для викладання і вивчення.

Наука – це соціально значуща царина людської діяльності, спрямована на вироблення й використання теоретично систематизованих знань про дійсність.

Наукова інформація – інформація, яка адекватно відображає явища і закони природи, суспільства та мислення і використовується в суспільно-історичній практиці, отримана в результаті діяльності окремих науковців і спеціалістів або наукових колективів, пройшла опрацювання та узагальнення абстрактно-логічними методами і зафіксована в системі точних понять, суджень, умовиводів, теорій, гіпотез.

Наукова експертиза – найбільш детальний та об'єктивний метод оцінки наукової діяльності та її результатів.

Наукова комунікація – обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між науковцями та фахівцями.

Наукове дослідження – це процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності.

Наукове питання – невелике наукове завдання, що стосується конкретної теми наукового дослідження. *Емпіричні завдання* спрямовані на виявлення, точний опис, докладне вивчення різних чинників досліджуваних процесів та явищ. *Теоретичні завдання* мають за мету виявлення та вивчення причин, зв'язків, залежностей, що дають змогу встановити поведінку об'єкта, визначити його структуру, характеристику на основі розроблених наукою принципів і методів пізнання.

Науковий закон – внутрішній суттєвий і стійкий зв'язок явищ і процесів, що обумовлює їх впорядковані зміни і дає можливість достовірно передбачити перебіг цих явищ або процесів. Н.з. існує об'єктивно, незалежно від свідомості людей як відображення необхідних суттєвих, внутрішніх відносин між властивостями речей чи явищ або різноманітними тенденціями їх розвитку. Н.з. не створюється людиною, а лише виявляється, розкривається формулюється таким чином, щоб відповідати реаліям об'єктивного світу, бути точним їх відображенням.

Науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності, їх взаємозв'язку і розвитку. Як засіб пізнання метод є способом відтворення в мисленні досліджуваного предмета.

Науковий напрям – окрема наука або комплекс наук, у межах яких проводяться дослідження з можливою подальшою деталізацією. Структурними одиницями наукового напрямку є комплексні проблеми, теми, наукові питання.

Науково-дослідний процес – чітко організований комплекс дій, спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть процесів і явищ у природі і суспільстві, з метою використання їх у практичній діяльності людей.

Наукометрична база даних – це бібліографічна і реферативна база даних з інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Найвідоміші бібліографічні бази даних: Web of Science, Scopus, Web of Knowledge, Astrophysics, PubMed, Mathematics, Chemical Abstracts, Springer, Agris, GeoRef.

Науково-педагогічне дослідження – це процес формування нових педагогічних знань, один із видів пізнавальної діяльності, спрямований на розкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання та розвитку.

Наукознавство – галузь досліджень, що вивчає закономірності функціонування і розвитку науки, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального й духовного життя суспільства.

Об'єкт наукового дослідження – це процес або явище, що становить дослідницький інтерес.

Об'єкт наукового пізнання – весь матеріальний світ і форми його відображення у свідомості людей.

Об'єкт педагогічного дослідження – елемент педагогічної системи.

Огляд – результат аналітико-синтетичного опрацювання наукових документів, який становить текст, що містить синтезовану інформацію з якогось питання чи низки питань, вилучену з деякої множини спеціально підібраних з цією метою первинних документів, виданих за певний час. Розрізняють огляди: бібліографічні, реферативні, аналітичні. Бібліографічний огляд містить характеристику первинних документів як джерел інформації, що з'явилися за певний час або поєднаних за якоюсь загальною ознакою. Реферативний огляд містить систематизовані дані й факти та узагальнену інформацію про стан питання без їхньої критичної оцінки автором огляду. Аналітичний огляд – це всебічний аналіз усієї інформації, що міститься у вихідних первинних документах, аргументована оцінка та обґрунтовані рекомендації щодо використання цієї інформації.

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Педагогічне спостереження – цілеспрямоване споглядання.

Порівняння – пізнавальний прийом, що полягає у зіставленні об'єктів з метою визначення рис схожості або відмінності між ними (або і того, і іншого разом).

Постулат – твердження, попереднє припущення деякої наукової теорії, що береться в ній за вихідне і стає основою для великих теоретичних узагальнень.

Предмет наукового дослідження – певні властивості чи частина об'єкту, досліджувані з певною метою.

Прикладні наукові дослідження – вид пізнавальної діяльності, спрямованої на визначення способів використання законів природи для створення нових і вдосконалення існуючих способів і засобів людської діяльності; встановлення того, як можна використовувати в практичній діяльності наукові знання, отримані в результаті фундаментальних досліджень.

Принципи наукового дослідження – керівні положення, що відображають загальні закономірності і вимоги процесу розв'язання наукової проблеми.

Ранжування – пізнавальний прийом – знаходження числа, що визначає кількісне співвідношення однотипних об'єктів або їхніх параметрів, що характеризують ті чи інші властивості.

Реферування – процес аналітико-синтетичного опрацювання документа, що полягає в стислому викладенні змісту первинного документа (або його частини) з основними фактичними даними та висновками. У процесі реферування виконується семантична компресія (стискання) тексту. Результат цього процесу – реферат, який містить тему, предмет, об'єкт, мету, метод проведення роботи, отримані результати, висновки, сферу використання.

Розробка – процес і результат перетворення нової наукової інформації, отриманої в результаті фундаментальних і прикладних досліджень у форму придатну для впровадження в практичну діяльність.

Соціометрія – (у педагогічному дослідженні) метод вивчення структури і стилю взаємин у колективі.

Стандарт – нормативно-технічний документ, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації і затверджений компетентним органом.

Містить технічні вимоги та умови, параметри й розміри, типи, конструкції, правила приймання, методи контролю, правила експлуатації та ремонту, типові технологічні процеси та ін.

Творчість – найвища форма мислення, що виходить за межі відомого, а також діяльність, що створює щось нове.

Теза – це системний виклад основних положень, думок, спостережень, у ній відсутні деталі, пояснення, ілюстрації тощо.

Тема наукового дослідження – складник наукової проблеми, вирішення якої дає змогу отримати відповіді на певну низку наукових питань, що охоплюють частину проблеми. Узагальнення результатів виконання комплексу тем у рамках наукової проблеми може дати її рішення в цілому.

Теорія – система узагальненого достовірного знання про той чи інший фрагмент дійсності, що описує, пояснює і передбачає функціонування деякої сукупності об'єктів, які становлять цей фрагмент. Т. є розумовим, духовним відображенням і відтворенням реальної дійсності.

Узагальнення – науковий метод, що становить логічний процес переходу від окремого до загального, виділення поняття, яке визначає те загальне, що характеризує об'єкти певного класу. Отримання узагальненого знання означає глибше відображення дійсності, проникнення в її суть.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів через відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мови математики.

Фундаментальні наукові дослідження – вид пізнавальної діяльності, спрямованої на відкриття та вивчення нових явищ і законів природи, на створення нових принципів дослідження, розширення наукового знання суспільства, встановлення того, що може бути використано в практичній діяльності людини.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Перелік загальноновживаних скорочень

№	Абревіатура	Повна назва
1.	НАПН	Національна академія педагогічних наук України
2.	ЗВО	Заклад вищої освіти
3.	НДІ	Науково- дослідний інститут
4.	PhD	Доктор філософії
5.	ScD	Доктор наук
6.	ББК	Бібліотечно-бібліографічна класифікація
7.	ББП	Бібліографічний покажчик
8.	БД	База даних
9.	ІКТ	Інформаційно-комп'ютерні технології
10.	ІППО	Інститут післядипломної педагогічної освіти
11.	ІПРІ	Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
12.	МОНМСУ	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
13.	НАНУ	Національна академія наук України
14.	НБУВ	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
15.	НДР	Науково-дослідна робота
16.	УДК	Універсальна десяткова класифікація
17.	ЦІППО	Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти
18.	ПРООН	Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй
19.	МЦПД	Міжнародний центр перспективних досліджень
20.	ISBN	Міжнародний стандартний номер книги, який на міжнародному рівні ідентифікує будь-яку книгу чи брошуру певного видавця
21.	R&D	(скор.від research and development) – науково-дослідницькі і дослідно-конструкторські роботи

Додаток 2.

Типове положення про наукове студентське товариство

Студентське наукове товариство (далі НСТ) закладу вищої освіти є добровільною науково-суспільною організацією студентів, що діє на базі ЗВО, створене з метою реалізації творчого наукового потенціалу студентів та їх участі у виконанні науково-дослідних робіт, програм, що виконуються в інституті, а також з метою здійснення наукової, освітньої, культурно-просвітницької, творчої діяльності.

1. Мета та завдання студентського наукового товариства.

1.1. Основною метою НСТ поглиблення наукових знань, усебічне сприяння науковій, винахідницькій та іншій творчій діяльності студентів, розвиток кожним студентом і молодим науковцем своїх здібностей та їх реалізація.

1.2. Основними завданнями НСТ є наступні:

1.2.1. забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема, стосовно організації навчального процесу і проведення наукової роботи;

1.2.2. пошук та підтримка талановитих дослідників серед студентів, надання їм усебічної допомоги;

1.2.3. сприяння формуванню умов для розкриття наукового та творчого потенціалу студентів, їх здібностей, формуванню особистості дослідника, сучасного вченого з широким демократичним світоглядом;

1.2.4. популяризація наукової діяльності у студентських колах;

1.2.5. сприяння публікаціям і впровадженню в практику наукових розробок студентів;

1.2.6. створення творчих колективів з метою реалізації науково-дослідного потенціалу студентів;

1.2.7. сприяння діяльності студентських гуртків;

1.2.8. проведення наукових конференцій, читань, семінарів, круглих столів тощо серед студентів і молодих науковців;

1.2.9. участь у міжнародних, загальноукраїнських, міжрегіональних, регіональних та інших студентських конкурсах, конференціях, олімпіадах тощо;

1.2.10. забезпечує обіг науково-організаційної інформації;

1.2.11. контролює роботу системи студентських наукових підрозділів.

2. Структура студентського наукового товариства.

2.1. Студентське наукове товариство інституту – це єдиний координаційний центр студентських наукових інституцій в університеті, створений за

представницьким принципом з базових структурних підрозділів, якими є студентські наукові гуртки кафедр. НСТ покликане створити та проводити системну роботу, аналізуючи ефективність та вносячи корективи.

2.2. Безпосередньо студентську науку очолює науковий куратор НСТ із науково-педагогічних працівників, який призначається рішенням Вченої ради і підпорядковується проректору з науково-дослідної роботи. Науковий куратор НСТУ контролює роботу Ради НСТУ, яку очолює Голова НСТУ.

2.3. Рада НСТУ – вищий колегіальний орган керівництва організацією, який створено з метою паритетного представництва факультетських організацій.

2.4. Рада НСТ, у свою чергу, координує роботу студентських наукових гуртків кафедр, які максимально наближені до активу студентів-науковців, та виступає як система підтримки стабільної роботи факультетських наукових організацій, як координаційний центр та арбітр у конфліктних ситуаціях.

2.5. Основними науковими осередками є наукові гуртки при кафедрах.

3. Членство у НСТ.

Членом НСТ може бути кожний студент, бажаючий поглибити чи розширити свої знання, вивчати методи дослідження, брати участь у науково-дослідницькій роботі в одному із підрозділів студентського наукового товариства університету.

4. Права і обов'язки члена НСТ.

4.1. Член НСТУ має право:

- обирати та бути обраним у керівні органи НСТ;
- брати участь у всіх заходах НСТУ і в обговоренні всіх питань діяльності його діяльності;
- вносити пропозиції щодо покращення діяльності організації;
- надавати для обговорення результати своєї наукової роботи на засіданнях наукового гуртка, конференціях;
- публікувати результати своєї наукової роботи в наукових виданнях;
- користуватися науковою літературою бібліотеки університету;
- переходити з одного наукового гуртка в інший;
- отримувати методичну, інформаційну та інші види допомоги з боку НСТ;
- добровільного виходу зі складу НСТ;
- за умов досягнення суттєвих успіхів в науково-дослідній роботі і високих досягнень у навчанні мати переваги при одержанні рекомендацій для вступу до магістратури та аспірантури.

4.2. Член СНТ зобов'язаний:

- у своїй діяльності дотримуватись усіх вимог НСТ;
- брати активну участь у роботі наукового гуртка та діяльності НСТУ;
- виконувати рішення НСТ;
- розширювати свою загальну та спеціальну підготовку;
- успішно виконувати навчальний план;
- проводити науково-дослідну роботу з дотриманням запланованих термінів;
- звітувати на засіданнях наукового гуртка кафедри за виконання планових зобов'язань;
- сприяти формуванню та підвищенню позитивного іміджу діяльності НСТУ як наукової молодіжної студентської організації.

5. Керівництво роботою Ради НСТ.

5.1. Вищим органом НСТУ є підсумкова звітно-виборча конференція членів НСТ університету, на якій заслуховується звітна доповідь голови Ради НСТ за минулий рік і здійснюються вибори нового складу Ради НСТУ. На конференцію виносяться питання, що стосуються діяльності організації. Конференція скликається Радою НСТ один раз на рік, або за необхідності і є правочинною, якщо на ній присутні не менш ніж половина членів НСТ.

5.2. Загальне керівництво діяльністю Ради НСТ здійснює проректор з наукової роботи університету.

5.3. Безпосереднє керівництво діяльністю НСТ здійснює науковий куратор Ради НСТ із науково-педагогічних працівників університету, який призначається рішенням Вченої ради університету і звітує перед нею про свою діяльність.

5.3.1. Науковий куратор організує діяльність Ради НСТ, надає йому допомогу у виконанні поточної та перспективної роботи, спрямованої на розвиток і удосконалення наукової творчості студента;

5.3.2. координує роботу кураторів кафедральних наукових гуртків;

5.3.3. сприяє формуванню у студентів поваги до наукової праці, гордості за вибрану професію, позиціонуванню Студентського наукового товариства як елітної студентської організації в межах університету з високими критеріями добору її членів;

5.3.4. координує роботу з проведення студентських наукових конференцій, предметних олімпіад, конкурсів наукових робіт, узагальнює їх результати;

5.3.5. сприяє популяризації наукової діяльності серед студентства, пропаганді наукових досягнень студентів;

5.3.6. вносить пропозиції в ректорат і Наукову раду університету стосовно морального і матеріального стимулювання студентів, їх наукових керівників, які досягли значних успіхів у науково-дослідній роботі, та організаторів студентської наукової роботи.

6. Рада НСТ.

6.1. Координаційним органом студентського наукового товариства в університеті є його рада.

6.2. Рада НСТ – виконавчий орган студентського товариства, який здійснює керівництво його роботою у перервах між підсумковими конференціями.

6.3. Рада НСТУ обирається з найбільш активних членів відкритим голосуванням на підсумковій конференції та складається з голови, заступника, відповідального секретаря та членів ради НСТУ, кількість яких установлюється конференцією.

6.4. До складу Ради НСТ входять старости наукових гуртків кафедр, обрані представники студентського наукового активу.

6.5. Функції Ради НСТ:

6.5.1. Організовує проведення Конференції НСТ;

6.5.2. виконує доручення Конференції, координує, контролює діяльність кафедральних наукових гуртків протягом року, заслуховує звіти старост кафедральних наукових гуртків;

6.5.3. розробляє план заходів з організації студентської наукової роботи на навчальний рік;

6.5.4. здійснює керування роботою НСТ;

6.5.5. сприяє організації нових студентських гуртків, наукових лабораторій для дослідження актуальних наукових проблем;

6.5.6. організує проведення тематичних конференцій в університеті і між університетами та підсумкові наукові конференції НСТ;

6.5.7. бере участь у поданні студентських наукових праць на республіканські, галузеві та регіональні конкурси;

6.5.8. формує журі наукових конкурсів та олімпіад;

6.5.9. сприяє укладанню госпдоговорів на виконання наукових досліджень студентами;

6.5.10. бере участь у визначенні членів НСТ для зарахування в магістратуру та аспірантуру;

6.5.11. організовує проведення лекцій та зустрічей студентів з діячами науки;

6.5.12. здійснює пропаганду наукової діяльності студентів у засобах масової інформації і мережі ІНТЕРНЕТ;

6.5.13. здійснює зв'язок з іншими університетами України і закордонних держав, відряджає членів НСТ до інших вузів України та закордонних держав для участі в конференціях, конкурсах, з метою опанування новими метод досліджень, обміну досвідом організаційної і організаційно-дослідної роботи;

6.5.14. виносить питання, що стосуються роботи НСТ, на розгляд деканатів, ректорату і Наукової Ради університету;

6.5.15. вносить пропозиції в ректорат з заохочення активних учасників НСТ;

6.5.16. бере участь у роботі Наукової Ради університету з розгляду питань науково дослідної роботи студентів.

6.6. Основними функціями Голови НСТ є наступні:

управління колективом НСТ;

організація роботи НСТУ у відповідності з планом студентських наукових заходів;

залучення студентів до вирішення проблем, пов'язаних з підготовкою наукових робіт, організацією роботи НСТ;

створення системи контролю і звітності про виконання планових зобов'язань та підсумки науково-дослідної діяльності студентів шляхом:

а) контролю за веденням реєстру членів НСТ і студентських наукових робіт;

б) розробки принципів та критеріїв оцінки студентської наукової роботи ;

в) забезпечення своєчасного проведення звітів старостами студентських наукових гуртків, що діють при кафедрах, перед Радою Студентського наукового товариства університету під контролем проректора з наукової роботи один раз на семестр.

г) проведення щорічного звіту голови студентського наукового товариства перед студентами - членами НСТ і Вченою Радою університету.

7. Студентський науковий гурток.

7.1. Структурною одиницею НСТУ є науковий студентський гурток, який створюється на кафедрі.

7.2. Гурток – це стабільно працюючий колектив студентів-науковців, зацікавлений у роботі в одному конкретному змістовному науковому напрямку, відповідає формату кафедри, при якій він існує, входить до плану роботи кафедри, має наукового куратора, призначеного кафедрою.

7.3. Основними завданнями наукового гуртка є наступні:

7.3.1. залучення до роботи гуртка студентів, які виявляють схильності і зацікавленість до науково-дослідної роботи;

7.3.2. організація науково-дослідної роботи студентів на кафедрі;

7.3.3. опанування методів і прийомів наукових досліджень;

7.4. Для виконання поставлених завдань гуртка на кафедрі проводяться наступні заходи:

7.4.1. складається розгорнутий річний план роботи;

7.4.2. один раз на місяць проводяться засідання членів наукового гуртка з обговорення підсумків наукових праць, реферативних повідомлень;

7.4.3. у разі необхідності створюються секції для поглибленого дослідження проблем;

7.4.4. організується проведення міжкафедральних наукових конференцій.

7.5. Керівництво роботою гуртка.

Керівництво роботою гуртка здійснюється науковим керівником, як правило, завідувачем кафедри або призначеним ним досвідченим викладачем, який має досягнення у науково-дослідній діяльності. Організаційна робота гуртка здійснюється старостою, який обирається відкритим голосуванням на засіданні гуртка і затверджується його науковим керівником.

Обов'язками старости гуртка є:

1. складання разом з науковим керівником планів і звітів про роботу гуртка і своєчасне подання їх до Ради НСТУ;

2. сприяння своєчасному виконанню плану наукових робіт членами гуртка;

3. систематичне інформування ради НСТ про роботу гуртка;

4. залучення членів гуртка до активної участі в усіх заходах, що проводяться радою НСТУ.

8. Прикінцеві положення.

8.1. Кафедри складають список наукових проблем для безперервної наукової діяльності студентів протягом усіх років навчання (у вигляді виконання рефератів, курсових проектів з різних дисциплін і магістерських робіт). Кафедри пропонують ректорату перспективні напрямки наукових досліджень і розробок, які потребують матеріально-технічного і організаційного забезпечення.

8.2. Оргкомітет у складі проректора з наукової роботи, куратора НСТУ, голови НСТУ щороку визначає рейтинг кафедр з організації студентської наукової діяльності за об'єктивними показниками (кількість публікацій студентів, кількість учасників міжвузівських, вузівських і факультетських конференцій, кількість призерів наукових конкурсів, олімпіад тощо).

Додаток 3.

Поради щодо організації наукової діяльності

У наукознавстві визначено низку передумов ефективності наукової праці:

1. Повсякчасне обмірковування предмету дослідження. Відтак не можна займатися науковою працею тільки в робочий час, обмежуючи себе годинами обов'язкової присутності. Досвід свідчить, що такий режим унеможлиблює виконання наукової роботи вчасно й з потрібною якістю.

2. Слід позбутися некритичного сприймання чужих думок та ідей. Хоча вивчення літератури за темою дослідження і є важливим, набагато більше значення має власна творчість. Варто насамперед шукати свої шляхи розв'язання проблеми, свій напрям наукового пошуку, тоді вивчення літератури буде корисним, бо дасть змогу уникнути помилок.

3. Не працювати без плану. За весь період роботи над науковою проблемою може існувати кілька планів.

4. Контролювати хід роботи, обмежувати глибину розробки. За результатами контролю треба коригувати як загальний план, так і окремі його частини.

У будь-якому дослідженні треба обмежувати себе як за шириною охоплення теми, так і за глибиною її розробки. З цього випливає, що необхідно формулювати не тільки завдання даного етапу дослідження, а й обмеження у вирішенні загального завдання.

5. Дисциплінованість. При виконанні значного обсягу роботи необхідно звільнитися від дрібних сторонніх справ.

6. Почерговість. Не можна робити дві справи одночасно. Водночас варто чергувати складну і просту, особливо механічну роботу.

7. Визначення режиму роботи. Зазвичай у науковців найбільші труднощі викликає початок роботи. Відтак слід знайти індивідуальні засоби «входження» в роботу. Універсальних засобів немає, вони для кожного індивідуальні. Досвідчені дослідники радять розпочинати роботу з перечитування раніше написаного матеріалу та його коригування. Після 30-40 хв. такої праці з'являється бажання продовжити роботу. Також індивідуально має бути обраний час роботи з граничною творчою продуктивністю.

Особливу увагу слід звернути на допустиму тривалість праці та необхідний час відпочинку. Кожна праця вимагає дотримання режиму, інакше вона стає малопродуктивною і може призвести до втрати віри у свої сили.

Додаток 4.
Класифікація друкованих джерел інформації

№	Вид видання	Характеристика за призначенням
1.	Офіційні	Публікації законодавства, нормативно-правових актів державних і господарських органів управління
2.	Наукові	Результати наукових, експериментальних та інших досліджень у різних сферах знань
3.	Науково-популярні	Відомості з різних галузей науки і техніки, призначені для ознайомлення непрофесійного загалу читачів
4.	Підручники	Знання наукового і прикладного характеру, зведені у систему, призначені для педагогічних цілей
5.	Виробничі	Знання з технології, техніки, організації виробництва, менеджменту, маркетингу бухгалтерського обліку і аудиту та інші призначені для використання у практичній діяльності фахівцями певного профілю
6.	Довідкові	Містять коротку наукову і прикладну інформацію для ознайомлення фахівців з певної галузі знань, а також для наукових досліджень і професійної діяльності
7.	Нормативно-виробничі	Правила, норми і нормативи, технологічні вимоги, стандарти, призначені для використання у виробництві, менеджменті, маркетингу та іншій практичній діяльності
8.	Патентно-ліцензійні	Право на використання інтелектуальної власності, трудову діяльність у певній сфері виробництва або бізнесу
9.	Каталоги	Нормативно-виробничі довідники різних видів знань наукового прикладного характеру
10.	Інформаційні	Систематичні відомості про видані праці з питань науки і практичної діяльності

Додаток 5.

Методичні рекомендації з опрацювання навчальної і наукової літератури

В організації роботи над науковими першоджерелами необхідно дотримуватися таких правил.

1. Чітко знати перелік праць, які підлягають обов'язковому, поглибленому вивченню. Він визначається навчальною програмою курсу.

2. Враховувати, що різні наукові праці використовують для вирішення різноманітних завдань: одні безпосередньо розкривають зміст проблеми, інші з'ясовують методологічну суть проблеми, ще інші — охоплюють ширше коло проблем і корисні у вивченні кількох суміжних наук. Окремі теми вимагають обов'язкового вивчення кількох наукових праць, кожна з яких висвітлює одну грань проблеми.

3. Приступаючи до самостійного вивчення складних теоретичних праць, студентам доводиться долати і певні психологічні труднощі. Попри індивідуальні особливості студентів (рівень підготовки, розвиток мислення, вміння самостійно працювати з книгою тощо), труднощі першого етапу є загальними для всіх. Передусім вони пов'язані з особливостями наукових праць як літературних творів. Вони не адаптовані для вивчення, оскільки не є ні навчальними, ні науково-популярними. Тому складні теоретичні питання в них далеко не завжди детально пояснюються, оскільки автор вважає, що це питання зрозуміле тим, кому він адресує свій твір.

Крім того, більшість рекомендованих для вивчення наукових праць покликана до життя певними історичними обставинами. Для студента ці обставини не завжди відомі, часто вони не проглядаються і в тексті твору. Усе це нерідко змушує студента вивчати тогочасні економічні, політичні, соціальні умови, щоб зрозуміти сутність, особливості, значення сформульованої теорії.

Оскільки здебільшого роботи написані не з навчальною метою, в них може бути багато другорядного, неважливого для теми, що вивчається. Складність відмежування головного від другорядного пов'язана і з тим, що окремі положення наукових праць не мають у сучасних умовах того звучання, яке вони мали на час їх написання.

У лекціях, на консультаціях викладачі, як правило, коментують особливості наукової праці, рекомендують студентам найраціональніші способи подолання труднощів під час її опрацювання.

Самостійне вивчення складних наукових праць пов'язане з необхідністю розуміння їх мови. Йдеться про адекватне тлумачення незнайомих понять,

термінів, термінологічних словосполучень. У наукових працях, написаних в історично віддалені часи, можливе вживання лексики, яка вийшла з мовного вжитку, що теж спричинює труднощі студента в адекватному тлумаченні тексту.

Не менш складно для студента застосувати теоретичні положення до реальної дійсності. Суть навчання у вищій школі полягає у закріпленні навичок доречного використання здобутих теоретичних знань у житті. Відповідно вивчення наукових праць є не самоціллю, а інструментом майбутньої повсякденної діяльності. Тому робота студента над першоджерелами не може обмежуватися лише розумінням, запам'ятовуванням змісту теоретичних проблем, які в них розглядаються. Він повинен усвідомити, де і в яких випадках ці теоретичні положення можна застосувати в його повсякденному житті і в майбутній професійній діяльності. Якщо теоретичні висновки мають актуальне значення, то засвоєними їх можна вважати лише тоді, коли студент умітиме використати їх у житті, тобто за допомогою цих теоретичних положень аналізуватиме відповідні соціальні, економічні й інші ситуації. Більш підготовлений студент зустрічається меншими труднощами, він з ними справляється значно легше, часто без прямої допомоги викладача. Іншому без кваліфікованої допомоги справитися з ними важко. До того ж молода людина не завжди достеменно знає природу своїх труднощів, а тому може не знайти адекватних засобів їх подолання.

З психологічної точки зору ці труднощі пов'язані з орієнтуванням у матеріалі, який вивчається. Головним психолого-педагогічним моментом в організації самостійної роботи студентів є формування необхідної орієнтовної основи для пізнання змісту, значення наукової праці, інтеграції почерпнутої в ній інформації у контекст раніше засвоєних знань, бачення можливостей використання цих знань на практиці. За своєю суттю орієнтовна основа дій студента щодо самостійного вивчення наукової літератури утворена набором конкретних завдань, виконання яких дає йому правильне спрямування в роботі. Маючи це на меті, викладач рекомендує студентам, що і як необхідно вивчити в конкретній праці, як «побачити» застосування її теоретичних положень у життєдіяльності суспільства.

На першому етапі необхідно вивчити історичні умови і причини, що спонукали автора до написання наукової праці. У зв'язку з цим важливо попередньо в загальних рисах ознайомитися з нею: прочитати зміст, передмову, висновки (післямову), переглянути посилання на джерела, імена, події. Це дає змогу з'ясувати причини, які спонукали автора взятися за написання праці,

імена його ідейних союзників і опонентів, діалектику розвитку досліджуваної ним наукової проблеми. Така робота допомагає зрозуміти структуру праці, загальний розвиток думок автора, напрям роботи.

Корисним є і ознайомлення з критичною літературою, яка стосується в цій праці, а також з інформацією про досліджувану в ній проблему, яка міститься в енциклопедичних довідниках, словниках, журналах, брошурах.

Проте просто знати факти недостатньо, необхідно вникнути в їх суть, зрозуміти причини їх виникнення, роль і значення у розвитку відповідного явища (процесу). До попереднього етапу належить також робота щодо з'ясування поглядів, ідей особистостей, про які пише автор.

На другому етапі самостійної роботи над науковою працею відбувається засвоєння її ідейно-теоретичного змісту. Студент повинен вичленувати її вузлові ідеї в аспекті предмета, що вивчається, осмислити їх суть. Однак нерідко студенти вивчають і конспектують твори, сліпо йдучи за текстом. Користі від такої роботи мало. Бо, отримавши завдання виокремити у науковій праці вузлові ідеї та положення, вони часто виявляють свою безпорадність. Допомагає у розвитку відповідних вмінь постановка викладачем орієнтовних питань, що спрямовують самостійну роботу студента.

На цьому етапі доцільно проаналізувати ідеї і положення, які отримали творчий розвиток у праці, що вивчається. Тільки за таких умов можна зрозуміти те нове, що містить вона порівняно з іншими працями, з'ясувати, як, у яких взаємозв'язках розглядаються в інших роботах сформульовані у ній питання. Все це допомагає глибше зрозуміти порушені автором проблеми, всебічно розкрити їх зміст, простежити розвиток ідей і теорій.

Аналізуючи наукову працю, студент повинен зрозуміти логіку розвитку теоретичних положень, роздумів автора. Особливість цього завдання полягає в тому, що він пізнає закони суспільного розвитку не шляхом дослідження соціальної дійсності, як це робить вчений, що відкриває, обґрунтовує той чи інший закон, а шляхом оволодіння вже відкритого наукою. Маючи це на увазі, він мусить освоїти не готові висновки і результати, а пізнати джерело і логіку їх здобуття, тобто повторити процес наукового пошуку. Це означає, що під час самостійної роботи з твором студент обов'язково повинен розмірковувати вслід за автором.

Третім етапом роботи з науковою літературою є систематизація, узагальнення знань, аналіз на їх основі конкретних фактів і подій дійсності.

Особливість наукових праць полягає в тому, що закладені в них ідеї і положення розкриваються автором, як правило, не в одному місці роботи.

Зібрати воєдино однорідний матеріал — потрібна і нелегка справа для студента. Більшість авторів у своїх роботах багато важливих положень формулюють у процесі полеміки, яка може бути повчальною, науковою, доказовою, конкретною, конструктивною, заснованою на ретельному вивченні матеріалу. У процесі аналізу праць студент має навчитися відбирати з полемічного матеріалу позитивний зміст, тобто висловлювання і твердження, котрі протиставляються критикованим і є вкладом у розвиток економічної, історичної чи соціально-політичної теорії.

Багато теоретичних проблем і конкретних питань, які висвітлюються в наукових працях, тривалий час не втрачають свого значення. Тому творче оволодіння їх змістом передбачає вироблення у студентів умінь застосовувати теорію до розв'язання практичних завдань. Це породжує необхідність вивчати наукові праці у взаємозв'язку з сучасними реаліями, аналізувати з позицій теорії конкретні факти і події реального економічного і соціального життя.

З методичної точки зору процеси вивчення наукових праць, навчальної і навчально-методичної літератури (підручників з відповідних дисциплін, навчальних і навчально-методичних посібників, методичних розробок і вказівок, довідкової літератури), маючи багато спільного, наділені й певними особливостями. Вивчаючи їх, студенти, крім уміння читати книги і конспектувати матеріал, виокремлювати головні ідеї і пов'язувати їх із сучасними завданнями суспільного розвитку, повинні орієнтуватися в потоці цих видань, визначати головні, володіти культурою читання і ведення записів, мати навички роботи з бібліографічними виданнями тощо.

Однак нерідко вони не уявляють чітко, що спершу вивчати — наукову чи навчально-методичну працю. Однозначно відповісти на це питання важко. Все залежить від конкретної навчальної дисципліни, теми, рівня підготовки студентів. Іноді не обходиться без рекомендацій викладача, які твори та в якій послідовності вивчати. Через нерозуміння важливості цієї роботи деякі студенти обмежуються читанням і конспектуванням навчально-методичної розробки до наукового твору, вважаючи, що вивчають його.

Правильна організація самостійної роботи з навчальною і навчально-методичною літературою передбачає з'ясування загальної послідовності вивчення рекомендованих до теми, розділу курсу джерел, мети і завдань, методів і форм роботи з нею.

Книги — не єдине джерело навчальної інформації, їх доповнюють періодичні видання, зокрема наукові журнали, збірники матеріалів конференцій тощо. Головна їх особливість полягає у свіжості наукової думки (в наукових

журналах публікуються результати останніх досліджень), наявності великого фактичного матеріалу для аналізу.

Обов'язковим елементом самостійної роботи з книгою, журналом є занотовування змісту прочитаного, найважливіших думок автора. Процес занотовування прочитаного актуалізує головні ідеї та положення, фіксує найважливіше у змісті, позитивно впливає на запам'ятовування матеріалу.

Основними загальноприйнятими формами занотовування прочитаних джерел є виписки, тези, план, конспект. Використання їх залежить від призначення, характеру твору, підготовленості студента.

Виписки — фрагменти з книжкового тексту, журналів, газет. Вони потрібні для того, щоб вибрати з прочитаного найсуттєвіше, що допомагає глибше зрозуміти текст. До їх переваг належать точність відтворення авторського тексту, накопичення фактичного матеріалу, зручність користування. Вони можуть бути дослівними (цитати) і довільними, коли думка автора викладається словами того, хто з нею ознайомлюється. При цьому важливо вміти стисло і не на шкоду змісту формулювати свої думки. Вправність дається не відразу, її досягають у процесі роботи над собою. Експериментально доведено, що самостійно сформульована фраза запам'ятовується в 7 разів швидше, ніж переписана. Тому за необхідності активізувати свою пам'ять студенту слід самому формулювати те, що потрібно добре запам'ятати, а не пасивно фіксувати в пам'яті чужі рядки.

Виписки найкраще робити на картках, оскільки їх легко підібрати за темами навчального курсу, групувати за окремими проблемами, доповнювати чи звільнятися від застарілих.

Іншою формою занотовування при читанні книги, журналу є план — коротка форма запису основних питань, які розглядаються в книзі чи журнальній статті. Його можна складати під час читання чи після ознайомлення з прочитаним, що дає змогу підсумувати здійснену роботу. Складання плану після ознайомлення з прочитаним ефективніше, оскільки забезпечує його стислість, послідовність. Труднощі складання полягають у необхідності заздалегідь з'ясувати побудову тексту, розвиток думок автора, а потім ясно і стисло це викласти.

План не виключає цитування окремих місць і узагальнюючих положень. Його складання привчає студента до чіткого логічного мислення, допомагає виробити вміння коротко і послідовно викладати суть питання, організувати самоконтроль, стимулює його розумову працю.

Повнішою і досконалішою формою запису є тези — стислий виклад прочитаного. Вони не повторюють дослівно текст, але часто можуть бути близькими до нього, відтворюють деякі важливі для розуміння його змісту характерні вирази.

Тези особливо сприяють узагальненню матеріалу, викладу його суті в коротких формулюваннях. Як правило, у тезах не наводять обґрунтовуючи фактів, прикладів. Іноді в остаточному варіанті тези нумерують по порядку. Раціональна послідовність дає змогу зробити їх короткими, уникнути повторень.

В академічному навчальному процесі конспект вважають найдоцільнішою формою запису при вивченні наукової, навчальної, навчально-методичної літератури. Адже конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час із необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію. Сама етимологія слова «конспект» дає ключ до розуміння суті його як продукту діяльності. Конспектування дає змогу вичерпно викласти головний зміст творів, документів, з'ясувати внутрішній зв'язок і логічну послідовність обґрунтованих у них теоретичних положень.

До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення з його змістом, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору. Конспекти, складені без попереднього прочитання першоджерела, перенасичені другорядними відомостями. При цьому необхідно пам'ятати головні вимоги до конспектування. Вони зводяться до того, що конспект — не самоціль, а результат глибокої самостійної роботи студента над твором, а конспектування є творчим процесом. За змістом і формою конспект повинен бути складений так, щоб допомагати засвоєнню головних положень праці в їх логічній послідовності, швидкому, глибокому запам'ятовуванню і відтворенню прочитаного. Важливою вимогою до конспектування і головною його перевагою називають висловлювання студентом свого ставлення до прочитаного.

Дбаючи про раціональну організацію тексту конспекту, слід дотримуватися таких правил:

- чітко, стисло, лаконічно формулювати думку. Це дає змогу зосередитися на головному, найсуттєвішому в прочитаному тексті;

- дослівно занотовувати визначення, афористичні думки, аргументи автора. Думку, цитату не можна обривати посередині, за необхідності зробити пропуски в тексті використовують три крапки;
- всі цитати слід брати в лапки, точно зазначати джерело (назва, місце виходу у світ, видавництво, рік випуску, том, сторінка);
- оформлювати важливі статистичні дані у вигляді таблиць, графіків, діаграм;
- використовувати скорочення слів, умовних позначень, якщо вони цілком зрозумілі автору конспекту і не ускладнюють перечитування записів;
- записувати компактно, що дає змогу зробити конспект доступним для огляду;
- робити між рядками інтервали, достатні для вписування доповнень за необхідності;
- датувати записи.

Навіть добре підготовлений конспект слід постійно поповнювати і розширювати. Нові державні документи, висновки і тези, які стосуються законспектованого, цікаві свіжі факти і події, статистичні дані фіксують на полях. Окремі доповнення можна записувати на аркушах чи картках, які вкладають у конспект, за необхідності використовуючи їх.

Обсяг конспекту залежить від рівня підготовленості студента, характеру і складності літературного джерела. Однак багатослівні, великі за обсягом конспекти, як правило, свідчать про недосвідченість студента, недостатню осмисленість його роботи.

Виконаний з дотриманням головних вимог конспект сприяє засвоєнню знань, є неоціненною підмогою в підготовці до іспитів, у майбутній практичній діяльності.

Додаток 6.

Алгоритм конспектування друкованого джерела наукової інформації

1. З'ясуйте для себе загальну мету конспектування, а саме: який конспект цього разу вам потрібний – стислий чи докладний (розгорнутий, деталізований).
Пам'ятайте! Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а докладний (розгорнутий) конспект включає також відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо.
2. Пригадайте, як ви починали роботу над складанням плану. Ці ж дії допоможуть вам зрозуміти основний зміст тексту і становитимуть підготовчий етап для складання конспекту:
  - а) прочитайте заголовок та спрогнозуйте за ним проблематику і ключові поняття тексту;
  - б) перевірте свій прогноз, прочитавши уважно та усвідомлено текст;
  - в) визначте основну інформацію абзаців: ключові слова, словосполучення, речення;
  - г) опрацюйте вдруге абзаци й вирішіть, як найдоцільніше скоротити речення з головною інформацією, і позначте у найзручніший для вас спосіб скорочений варіант абзаців;
  - д) розподіліть текст на структурно-змістові частини (фрагменти);
  - е) зазначте в кожному фрагменті головну й неголовну (додаткову) інформацію.
3. Складіть і запишіть план-програму розроблюваного конспекту.
4. Відберіть інформацію, звернувши увагу і на зазначену курсивом, дійсно необхідну для реалізації визначеного плану-програми.
5. Опрацьовуючи відібрану інформацію, здійсніть її комплексне скорочення, паралельно використовуючи для цього різноманітні *прийоми концентрації змісту і мовних засобів тексту*:
  - визначте і розмежуйте в обраний спосіб ту інформацію, яку передаватимете дослівними формулюваннями з тексту, й ту, що трансформуєте у скорочений варіант;
  - об'єднайте прості речення у складні;
  - коректно спростіть складні (довгі) конструкції;
  - вилучіть з речень дієприкметникові та дієприслівникові звороти;

- вилучіть речення з надлишковою інформацією, а також побіжні висловлювання та міркування;
- передайте інформацію (де це є можливим і доцільним) у вигляді таблиць, діаграм, схем, графіків тощо.

Пам'ятайте! При конспектуванні доцільно використовувати достатні береги в зошиті для фіксації власної думки з приводу прочитаного, певних позначок, подальших міркувань, запитань, зауважень тощо.

6. Логічно об'єднавши відібраний і трансформований матеріал (за допомогою різних засобів організації зв'язного тексту), запишіть його і переконайтесь, що підготували саме конспект.

Примітка. Доцільно скористатися загальноприйнятим скороченим записом слів.

7. Зазначте в конспекті основну, найважливішу та найціннішу інформацію, використовуючи такі прийоми, як підкреслювання (у т.ч. різними кольорами), позначки (окличні й питальні знаки) на берегах (полях) тощо.

8. Здійсніть самоконтроль, з'ясувавши:

- а) чи всю головну інформацію тексту-джерела відбито в конспекті;
- б) чи є логічним за побудовою конспект;
- в) чи абсолютно точно наведено цитати, цифрові і фактичні дані;
- г) чи є нормативним за мовним оформленням текст (відсутні орфографічні, лексичні, граматичні та стилістичні помилки).

9. Відредагуйте за результатами здійсненого самоконтролю зміст, структуру та мовне оформлення одержаного конспекту.

Додаток 7.

**ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ
(згідно Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015)**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. 6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. 7. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. 8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. 4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. 5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с.

	<p>6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.</p>
Три автори	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
Чотири і більше авторів	<p>1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>2. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p>
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пела Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В.М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>

<p>Без автора</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. 2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. 3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. 4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. 5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с. 6. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с. 7. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с. 8. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с. 9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с. 10. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с. 11. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агєєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.
-------------------	--

Багатотомні видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. 2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницького, 2015. Т. 1. 306 с. 3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницького, 2017. Т. 1. 382 с. 4. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с. 5. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.
Автореферати дисертацій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. 2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с. 3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
Дисертації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. 2. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. 3. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.

<p>Законодавчі та нормативні документи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017). 5. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543. 6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. 7. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136–141. 8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
<p>Архівні документи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i>(Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71. 2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3. 3. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.

Препринти	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Проточність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).</p>
Каталоги	<p>1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні покажчики	<p>1. Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).</p> <p>3. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>4. Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>5. Яценко О. М., Любовец Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).</p>

<p>Частина видання: книги</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. <i>Михайло Баймуратов: право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. 2. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. 3. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ, 2009. С. 195–197. 4. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
<p>Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136. 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. 3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150. 4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53. 5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.

<p>Частина видання: довідкового видання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673. 2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55. 3. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
<p>Частина видання: продовжуваного видання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Коломoeць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. 3. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218. 4. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.
<p>Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коломoeць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79. 3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15.

	<p>5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
Електронні ресурси	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

Додаток 8.

Методичні рекомендації з пошуку й опрацювання наукової інформації в мережі Інтернет

Оскільки Інтернет – це гіперпростір збереження фактично безмежної кількості інформації, важливим є уміння віднайти в ньому потрібну інформацію. Для цього використовують пошукові служби. Однією з найпопулярніших є пошукова служба Google.

Для завантаження Google необхідно відкрити програму Internet Explorer (або ж іншу програму для роботи в мережі Інтернет) й у полі «Адреса» ввести адресу www.google.com.ua.

Після завантаження сторінки пошукової служби Google у полі запити вводять ключові слова пошуку, наприклад «Інститут проблем виховання».

Після натиснення кнопки «Пошук» Google ми отримаємо результати пошуку: якщо було зафіксовано прапорець сторінки з України, отримаємо 260000 сторінок, які вміщують вищезазначені ключові слова; якщо було зафіксовано прапорець веб, то результат пошуку становитиме на сьогодні 1420 000 сторінок, оскільки в першому випадку ми обмежили пошук тільки в межах України, а в другому не обмежували.

Для уточнення результатів пошуку окремі словосполучення варто подавати в лапках (наприклад, «Інститут проблем виховання»).

Аналогічно здійснюється пошук за іншими ключовими словами. Важливо усвідомити, що результат пошуку значною мірою залежить від коректності ключових слів.

Отримані результати пошуку подано у вигляді списків та сторінок. Кількість сторінок наведено наприкінці першої сторінки результатів пошуку. Для переходу на віднайдені сторінки використовують гіперпосилання.

Гіперпосилання – це підкреслена частина тексту, графічного зображення та інших об'єктів. Якщо навести на них курсор мишки, він зі стрілки перетворюється на умовне зображення людської долоні. Це означає, що натискання на ліву клавішу мишки в цьому місці призведе до завантаження вибраної сторінки, до якої належить це гіперпосилання. Для прикладу, якщо ми наведемо курсор мишки на текст «Інститут проблем виховання» (перший у результатах пошуку), то замість вікна з результатами пошуку буде завантажено сторінку «Бізнес-довідки міста Києва».

Якщо кілька результатів пошуку викликають дослідницький інтерес, їх варто відкривати в окремих вікнах. Для завантаження необхідної сторінки в окремому вікні необхідно на гіперпосиланні натиснути праву клавішу мишки та вибрати опцію «Відкрити у новому вікні». Завантажиться ще одне вікно Internet Explorer з відображенням зазначеної сторінки, а вікно з результатами пошуку

Google зберігається. На панелі завдань з'являться два вікна Internet Explorer, перемикаючи які можна успішно працювати з різними сторінками.

Останніми роками популярності набувають й інші пошукові системи, наприклад:

<http://www.bigmir.net>

<http://www.meta.ua>

<http://www.topping.com.ua>

<http://www.yahoo.com>

<http://www.altavista.com>

<http://www.excite.com>

<http://www.lycos.com>

<http://www.hotbot.com>

<http://www.google.com>.

Іншим за популярністю інтернет-сервісом є електронна пошта або e-mail. Ця послуга дає змогу листуватися з колегами, висилати статті до наукових фахових видань, подавати заяви до участі у наукових заходах. Для цього використовують програму-клієнт Outlook Express або аналогічні поштові сервіси, розташовані в Інтернет.

Найчастіше вживаними елементом інтерфейсу програми є панель інструментів. На ній переважно використовують такі командні кнопки:

- Створити повідомлення – використовують для підготовки листа;
- Відповісти відправнику – для відповіді на вибраний лист;
- Відповісти усім – для відповіді на декілька листів одночасно;
- Переслати – пересилання листа за іншою адресою;
- Друк – роздрукувати зміст листа;
- Видалити – для знищення листа;
- Отримати пошту - здійснює процес пересилання повідомлень, що зосередженні в папці «Відправлені»;
- Адресна книга – дозволяє опрацювати адресну книгу.

Робоче поле програми поділено на частини: панель папок вміщує папки «Вхідні» (для збереження вхідної кореспонденції), «Відправлені» (для збереження вихідної кореспонденції), «Видалені» (для збереження знищених листів).

Поле повідомлень відображає повідомлення, які містяться у вибраній папці.

Для створення нового листа слід натиснути кнопку «Створити повідомлення».

Про листи, що потрапили в електронну поштову скриньку можна дізнатись при кожному завантаженні програми Outlook Express.

Додаток 9.

Інтернет-ресурси педагогічного спрямування

№	Ел.адреса	Назва ресурсу
1.	www.children.edu-ua	Діти України
2.	https://sites.google.com/site/ulejconf	Вчитель у мережі.
3.	http://www.osvita.com	Інтернет-портал «Єдине освітнє інформаційне вікно України»
4.	http://znannya.info	Інформаційний портал «Знання»
5.	http://osvita-ukrainy.com.ua	Новий освітянський портал «Освіта України»
6.	http://www.osvita.org.ua	Освітній портал (все про освіту України)
7.	http://osvita.ua	Освітній портал «Освіта.UA».
8.	http://www.ednu.kiev.ua	«Освіта в Україні» (сайт представляє усі українські інформаційні ресурси, що пов'язані з освітою.
9.	http://pedagogika.at.ua	Педагогіка (На сайті розміщені матеріали, що стосуються вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу)
10.	http://ostriv.in.ua	Острів Знань (Освітній шкільний інтернет-портал).
11.	http://www.intellect-invest.org.ua	Портал сучасних педагогічних ресурсів.
12.	http://svitosvit.ua	«СвітОсвіти». (українська мережа навчальної інформації та освітніх послуг)
13.	http://ped.sumy.ua	Українська педагогіка. (неофіційний сайт ГНПУ імені Олександра Довженка.)
14.	http://vuhovatelyu.org.ua	Український портал для вихователів дошкільних навчальних закладів

15.	www.ivalex.vistcom.com	Все для дитячого садка
16.	http://pedsovet.org	Інтернет-педрода.
17.	www.catalog.alledu.ua/distans/schoolboy	Каталог посилань на освітні ресурси Інтернету
18.	http://ucheba.com	Освітній портал
19.	http://www.pedlib.clx.org	Педагогічна бібліотека
20.	www.school.holm.ua	Портал «Шкільний світ»
21.	http://den-za-dnem.ua	Школа: день за днем. Педагогічний альманах.

Додаток 10.

Положення про порядок організації та проведення педагогічного експерименту

1. Загальні положення

1.1. Дане Положення визначає порядок організації та проведення педагогічного експерименту в закладах освіти.

1.2. Педагогічний експеримент має за мету реалізувати наукові ідеї у практику навчально-виховного процесу, які спричинили б випереджаючий розвиток вітчизняної педагогіки.

1.3. Умовою початку педагогічного експерименту виступає соціально-педагогічна ініціатива, яка зорієнтована на якісні зміни в системі загальної освіти.

1.4. До пріоритетних напрямків соціально-педагогічних ініціатив належать:

розробка філософії та методології розвитку освіти;

створення концептуальних засад навчально-виховного процесу;

розробка нового інформаційного простору освіти;

розробка освітніх технологій;

створення сучасних моделей управління освітою;

створення системи співпраці (з громадськістю, науковцями, батьками, експертами тощо);

розробка системи оцінювання якості різних структурних компонентів освіти.

1.5. Автором інноваційної ідеї може виступати одна або кілька осіб, незалежно від місця роботи та посади.

1.6. Для врегулювання відносин щодо впровадження ідеї автором подається заявка на ім'я начальника Головного управління освіти. Педагогічний експеримент набуває чинності в разі отримання позитивної експертної оцінки.

2. Організація педагогічного експерименту

2.1. Для реалізації соціально-педагогічної ініціативи автор у письмовому вигляді подає заявку до Головного управління освіти. До заявки додаються: програма педагогічного експерименту та рецензія науковця, що володіє окресленою проблемою. У програмі мають бути визначені:

провідна ідея та її актуальність;

мета, основні завдання, гіпотеза, умови;

термін реалізації та етапи експерименту;
характер змін існуючої практики;
методика моніторингу;
організаційна структура експерименту;
фахове, наукове, матеріально-технічне забезпечення.

Лабораторія педагогічних інновацій та інформаційних технологій виносить експертну оцінку програмам педагогічних експериментів згідно поданих заяв. Термін розгляду - до 1 місяця від дня подання заявки. У разі необхідності до винесення експертної оцінки залучаються спеціалісти відповідного фаху.

При винесенні експертної оцінки враховується:

наукова значущість та практична доцільність поданої ідеї;
відповідність Програми педагогічного експерименту Конституції України, Закону України «Про освіту», державному стандарту, нормативним вимогам охорони життя, праці і здоров'я суб'єктів експерименту; рівень можливостей реалізації програмових засад експерименту; термін функціонування педагогічного експерименту.

Лабораторія педагогічних інновацій та інформаційних технологій подає письмові висновки про доцільність апробації інноваційної ідеї у формі педагогічного експерименту Начальнику Головного управління освіти.

Оголошення Наказу ГУОН є підставою для впровадження програми педагогічного експерименту.

3. Управління процесом педагогічного експерименту

3.1. Організаційне забезпечення педагогічного експерименту здійснюється виконавчою радою на чолі з керівником, який затверджується ГУОН. Автор (науковий керівник) програми регулює питання наукового консультування та поточного аналізу. У своїй діяльності виконавча рада керується Конституцією України, Законом України "Про освіту", відповідними законодавчими і нормативними актами України, наказами, інструктивно-нормативними документами МО України, даним Положенням. У залежності від характеру експерименту до його організації можуть додатково залучатися фахівці. Оцінка педагогічного експерименту здійснюється у процесі реалізації програми.

4. Фінансування педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент фінансується за рахунок:

бюджетних коштів;

коштів, які виділяються різними державними установами, громадськими фондами, творчими спілками, приватними особами та іншими джерелами; платних освітніх послуг.

Результати педагогічного експерименту реалізуються як товар відповідно до чинного законодавства.

5. Результати педагогічного експерименту

5.1. Результати педагогічного експерименту подаються в письмовій формі до ГУОН для аналізу, висвітлення його позитивних моментів та впровадження у практичну діяльність інших закладів освіти.

6. Призупинення дії педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент припиняє свою дію у разі:

незабезпеченні якості вимог державних стандартів освіти;

впровадженні антигуманних ідей;

нанесення учасникам процесу шкоди психічного, морального, фізичного характеру;

невідповідності процесу вимогам даного Положення, низькій оцінці якості.

Педагогічний експеримент як такий припиняє свою дію після повної реалізації програми. Механізми з'ясування і винесення висновків покладаються на лабораторію педагогічних інновацій та інформаційних технологій

Додаток 11.

Програми науково-дослідної експериментальної роботи

« _____ »

(тема)

1.	Автор	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
2.	Науковий керівник	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
3.	Опис освітньої інновації	
4.	Об'єкт дослідження	
5.	Предмет дослідження	
6.	Гіпотеза дослідно-експериментальної роботи	
7.	Мета дослідно-експериментальної роботи	
8.	Завдання дослідно-експериментальної роботи	
9.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого пропонується провести експеримент	
	- повна назва	
	- адреса, телефони	

	Керівник закладу (директор, завідувач)				
	- прізвище, ім'я, по батькові				
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь				
10.	Терміни проведення експерименту		З ___ 20__ р. по ___ 20__ р.		
11.	Етапи проведення експерименту		1. З ___ 20__ р. по ___ 20__ р. 2. З ___ 20__ р. по ___ 20__ р. і т.д.		
12.	Організаційне забезпечення експерименту				
13.	Науково-методичне забезпечення експерименту				
14.	Дидактичне забезпечення експерименту				
15.	Кадрове забезпечення експерименту				
16.	Матеріально-технічне забезпечення експерименту				
17.	Фінансове забезпечення експерименту				
18.	Перспективний план проведення експерименту				
№ п/п	Етапи	Зміст роботи	Очікувані результати	Відповідальний	Термін виконання

Додаток 12.

Звіт про результати дослідно-експериментальної роботи

1.	Автор	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
2.	Науковий керівник	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
3.	Дата і № наказу про проведення експерименту	
4.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого проводиться експеримент	
	- повна назва	
	- адреса, телефони	
	Керівник закладу (директор, завідувач)	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
5.	Терміни проведення експерименту	
6.	Мета і завдання експерименту:	
7.	Аналіз виконання перспективного плану проведення експерименту:	
	№ і назва етапу	Очікувані результати
		Позначка про виконання (із зазначенням причин невиконання)
	Самооцінка результатів експерименту:	
	Пропозиції щодо завершення, продовження або розширення бази експерименту (з обґрунтуванням):	

Додатки: оригінали навчальних програм, посібників, інших засобів навчання й виховання, розроблених під час проведення експерименту, монографій, наукових і науково-методичних статей тощо.

Автор експерименту _____ (підпис)

Науковий керівник _____ (підпис)

Додаток 13.

Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України

від 20 лютого 2002 р. № 114

1. Загальні положення.

1.1. Це Положення розроблено відповідно до законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Положення про загальноосвітній навчальний заклад.

1.2. Експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом є загальноосвітній навчальний заклад, у якому проводиться експеримент з перевірки результативності та можливості застосування освітніх інновацій.

1.3. Загальноосвітньому навчальному закладу надається статус експериментального всеукраїнського або регіонального рівня.

1.4. Статус експериментального всеукраїнського рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: освітніх, дидактичних, виховних систем; державних стандартів загальної середньої освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти.

1.5. Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: варіативної складової змісту загальної середньої освіти; систем організації навчально-виховного процесу, методів навчання та виховання у загальноосвітньому навчальному закладі; систем внутрішньо-шкільного управління або їх компонентів.

1.6. Статус експериментального всеукраїнського рівня надає загальноосвітньому навчальному закладу Міністерство освіти і науки України (далі - МОН України).

Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу відповідно Міністерством освіти Автономної Республіки Крим (далі - Міносвіти Автономної Республіки Крим), Головним управлінням освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінням освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації (далі - управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації).

1.7. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип, форму власності загальноосвітнього навчального закладу.

1.8. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад у своїй діяльності керується законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту". Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 р. № 522 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 р. за № 946/5167 (далі - Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності), цим Положенням та власним статутом.

2. Надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу.

2.1. Рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ухвалюється одночасно з рішенням про проведення експерименту на його базі на підставі висновків експертизи заявки на проведення цього експерименту, експериментальних матеріалів або відповідного подання Президії Академії педагогічних наук України (далі - АПН України).

2.2. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ініціатор експерименту (юридична або фізична особа) подає до відповідного органу управління освітою заявку на проведення експерименту на базі цього навчального закладу (далі - заявка).

2.3. Заявка подається: до МОН України для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня; до Міносвіти Автономної Республіки Крим або до відповідного управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального регіонального рівня.

2.4. Заявка наукового працівника (працівників) або підвідомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня може подаватися до Президії АПН України.

2.5. Заявка має містити: інформацію про її автора (авторів), за потреби - про наукового керівника (керівників) експерименту (адреса, телефон, місце роботи, посада, кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь); формулювання теми дослідно - експериментальної роботи; опис очікуваних результатів експерименту, пропонуваної освітньої інновації; визначення мети і завдань, гіпотези дослідно-експериментальної роботи; перелік загальноосвітніх

навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; визначення термінів проведення експерименту; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту; опис наявного і необхідного забезпечення експерименту (організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового), його кошторис.

До заявки додаються: підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації (копії листів до органу управління освітою або до АПН України, що розглядає заявку); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; інші експериментальні матеріали.

2.6. Експериментальні навчальні плани, програми з предметів інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, підручники та навчальні посібники подаються до МОН України з метою отримання дозволу на їх застосування у навчально-виховному процесі експериментального загальноосвітнього навчального закладу.

2.7. Форма заявки встановлюється МОН України або Президією АПН України.

2.8. Експертиза заявки на проведення експерименту всеукраїнського рівня, експериментальних матеріалів здійснюється відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (далі - експертна комісія).

Експертиза заявки наукового працівника (працівників) або підвідомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня здійснюється АПН України.

2.9. Експертиза заявки на проведення експерименту регіонального рівня, експериментальних матеріалів здійснюється експертною комісією, що створюється органом управління освітою, до якого подається заявка.

2.10. Термін експертизи заявки та експериментальних матеріалів становить не більш як три місяці від дати їх надходження.

2.11. Згідно з висновками експертизи заявки автор (автори) доопрацьовує заявку та експериментальні матеріали і подає їх до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України для проведення повторної експертизи.

2.12. Автор (автори) заявки у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи у МОН України. У цьому разі МОН України створює експертну комісію у новому складі, що-здійснює повторний розгляд відхиленої заявки.

2.13. Термін повторного розгляду заявки становить не більш як три місяці від дати її надходження. Висновки повторної експертизи є остаточними.

2.14. За наявності позитивного висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу автор (автори) заявки подає програму дослідно-експериментальної роботи на затвердження до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України.

2.15. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня Президія АПН України звертається до МОН України з відповідним поданням.

До подання Президії АПН України додаються: програма дослідно-експериментальної роботи; кошторис експерименту; перелік загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органів управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації (копії листів до АПН України); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту.

2.16. Після отримання позитивного висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального або відповідного подання Президії АПН України орган управління освітою:

а) спільно з автором (авторами) заявки або АПН України визначає: загальноосвітній навчальний заклад (заклади), на базі якого проводитиметься експеримент; зміни у його діяльності, навчально-виховному процесі; терміни проведення експерименту; кошторис експерименту; осіб, відповідальних за проведення експерименту і його результати, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно - експериментальної роботи;

б) виділяє необхідні для проведення експерименту кошти, за потреби спільно з автором (авторами) заявки залучає юридичних і фізичних осіб, які

здійснюватимуть фінансове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення експерименту;

в) за потреби: погоджує питання фінансування, матеріально-технічного забезпечення експерименту з іншими органами державної виконавчої влади, відповідними місцевими органами управління освітою, засновниками загальноосвітнього навчального закладу, на базі якого передбачається провести експеримент; укладає угоди з автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту, виконавцями дослідно-експериментальної роботи, юридичними та фізичними особами, які забезпечуватимуть проведення експерименту.

2.17. На підставі позитивного висновку експертної комісії, програми дослідно-експериментальної роботи, укладених угод, підтверджень згоди на проведення експерименту юридичних і фізичних осіб або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою видає наказ про проведення експерименту всеукраїнського або регіонального рівня, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського або регіонального рівня, за потреби - спільний з іншими органами виконавчої влади.

Цим наказом дається дозвіл на проведення експерименту, затверджуються програма дослідно-експериментальної роботи, кошторис експерименту, надається статус експериментального загальноосвітньому навчальному закладу (закладам), визначаються юридичні та фізичні особи, які здійснюватимуть наукове керівництво експериментом, забезпечуватимуть його проведення, обсяги та джерела фінансування експерименту, особи, відповідальні за проведення і результати експерименту, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи, порядок і терміни звітування про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

За потреби цим наказом затверджуються експериментальні навчальні плани, індивідуальний штатний розпис експериментального загальноосвітнього навчального закладу, дається дозвіл на використання в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі експериментальних навчальних програм, підручників та посібників, інших матеріалів, що пройшли відповідну експертизу.

До наказу додаються програма дослідно-експериментальної роботи і кошторис експерименту, за потреби - форма звіту про хід і результати експерименту,

перелік загальноосвітніх навчальних закладів, яким надається статус експериментальних, а також перелік наукових керівників експерименту.

3. Повноваження експериментального загальноосвітнього навчального закладу.

3.1. Згідно з наказом про проведення експерименту відповідний орган управління освітою надає експериментальному загальноосвітньому навчальному закладу та органу управління освітою, засновникам, яким цей

заклад безпосередньо підпорядкований, право вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни в зміст освіти (працювати за експериментальним навчальним планом, застосовувати в навчально-виховному процесі експериментальні навчальні програми, книги), методи, форми організації навчання та виховання, організацію навчально-виховного процесу, режим роботи, систему внутрішньошкільного управління, штатний розпис (право вводити додаткові штатні одиниці), форми комплектування, підготовки та перепідготовки кадрів, оплати їх праці з наданням права встановлювати доплати до посадових окладів працівникам

експериментального загальноосвітнього навчального закладу, які виконують дослідно-експериментальну роботу.

3.2. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад повинен здійснювати дослідно-експериментальну роботу згідно з наказом про проведення експерименту на його базі, вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни до своєї діяльності, як правило, на початку навчального року, звітувати про хід і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, та органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

4. Особливості управління експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом.

4.1. Безпосереднє керівництво експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом здійснює його директор згідно з повноваженнями та обов'язками, встановленими Положенням про загальноосвітній навчальний заклад.

4.2. Загальне управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органом управління

освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

4.3. Безпосереднє управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу.

4.4. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з органами його громадського самоврядування, учасниками навчально-виховного процесу готують пропозиції органу управління освітою, що видає наказ про проведення експерименту, органу управління освітою, засновникам, яким загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про внесення змін до змісту освіти, методів, форм організації навчання та виховання, його організаційної структури і режиму функціонування, системи внутрішкільного управління, штатного розпису, форм комплектування, організації підготовки керівників і педагогів до роботи за програмою дослідно-експериментальної роботи, їх морального та матеріального заохочення, визначають склад учасників експерименту (керівних, педагогічних працівників, учнів), планують, організовують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують дотримання учасниками експерименту умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, звітують перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, перед Президією АПН України (щодо експерименту, що здійснюється на підставі й подання), органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про перебіг і результати дослідно - експериментальної роботи, виносять на їх розгляд пропозиції щодо внесення змін до її програми, розширення бази, припинення експерименту.

4.5. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту здійснюють наукове керівництво експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі, звітують про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, та перед Президією АПН України (щодо експерименту, який проводиться на підставі її подання) у встановлені ними терміни.

4.6. Директор експериментального загальноосвітнього навчального закладу щороку звітує про перебіг і результати дослідно - експериментальної роботи перед органами громадського самоврядування цього закладу, органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

5. Зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу.

5.1. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, у разі виконання програми дослідно-експериментальної роботи, завершення експерименту, що проводився на базі експериментального загальноосвітнього навчального закладу, невиконання наказу про проведення експерименту, програми дослідно-експериментальної роботи, якщо здійснення експерименту негативно позначається на освітньому процесі та його результатах, недотримання виконавцями дослідно-експериментальної роботи умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

5.2. Ініціювати зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можуть орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України), орган управління освітою, засновники, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, юридичні та фізичні особи, які виконують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують проведення експерименту, учасники навчально-виховного процесу в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.3. З обґрунтованими пропозиціями щодо зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можна звертатися до директора експериментального загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, Президії АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на

підставі й подання), органу управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

5.4. У разі надходження відповідних обґрунтованих пропозицій щодо зняття із загальноосвітнього навчального закладу статусу експериментального орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України у двомісячний термін здійснюють експертизу перебігу і результатів дослідно- експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.5. Експертиза перебігу і результатів експерименту здійснюється експертною комісією, що розглядала заявку на його проведення, в порядку, встановленому МОН України.

Експертиза перебігу і результатів експерименту всеукраїнського рівня, що проводився за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, здійснюється АПН України у встановленому нею порядку.

5.6. Експертиза результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється протягом трьох місяців після його завершення.

5.7. Для проведення експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації автор (автори) заявки (за потреби - разом з науковим керівником (керівниками) експерименту) складає і подає до відповідного органу управління освітою звіт про хід і результати дослідно- експериментальної роботи.

Звіт про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі подання Президії АПН України, подається також до АПН України.

5.8. Порядок звітування про перебіг і результати дослідно- експериментальної роботи встановлюється органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

Порядок звітування про перебіг і результати дослідно- експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, встановлюється МОН України за погодженням з АПН України.

5.9. Автор (автори) заявки, освітньої інновації у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи перебігу і результатів експерименту в МОН

України У цьому разі відповідний орган управління освітою створює експертну комісію в новому складі, що здійснює повторну експертизу перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації.

5.10. Повторна експертиза перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється у тримісячний термін від дати надходження відповідної скарги Її висновки є остаточними і оскарженню не підлягають.

5.11. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається на підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або на підставі відповідного подання Президії АПН України.

5.12. На підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою протягом місяця видає наказ про припинення, завершення експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу.

Цим наказом обґрунтовується рішення про припинення, завершення експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, знімається статус експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, оцінюється робота виконавців дослідно-експериментальної роботи, експериментального загальноосвітнього навчального закладу, визначаються умови поширення в системі розробленої в ході експерименту освітньої інновації.

6. Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органами управління освітою, іншими юридичними та фізичними особами.

Фінансування дослідно-експериментальної роботи може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, спеціальних коштів, а також інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Додаток 14.

Методика написання наукової статті

При виборі напрямку науково-дослідницької роботи, необхідно врахувати, що пошуково-дослідницька тема повинна бути:

- а) актуальною як з практичної, так і з теоретичної точок зору;
- б) посильною для виконання;
- в) перспективною для подальшого продовження дослідницької роботи;
- г) достатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом;
- д) цікавою для дослідника, що стимулює пошукову ініціативу.

Необхідно намітити план та етапи основних заходів подальшої роботи над темою. Для їх реалізації передбачити:

- обґрунтування теми, вибір об'єкта і визначення мети дослідження;
- добір і аналіз наукової літератури з обраної теми, розробка гіпотези;
- складання плану та структури роботи, розробка програми і методики дослідження;
- створення своєї картотеки, проведення науково-дослідницького експерименту;
- по можливості створення своєї експериментальної бази;
- використання інформації міжнародної мережі Інтернет;
- проведення дослідження і узагальнення його результатів;
- формулювання висновків;
- оформлення пошуково-дослідницької роботи;
- рецензування роботи, захист одержаних результатів.

Написання наукової статті вимагає передусім чіткого уявлення про рівень розробки досліджуваної теми в науці. Ось тому потрібно ознайомитись з основною літературою, що стосується обраної теми (монографії, статті). Пошукові цієї літератури допоможуть систематичний та алфавітний збірники, а також різноманітні бібліографічні покажчики. Літературу доцільно записувати на окремі картки чи в зошиті, зазначаючи основні дані про працю (прізвище та ініціали автора, назву монографії, статті чи збірника статей, тез, місце, рік видання, назву видавництва, кількість сторінок), а також зміст та найважливіші цитати.

Посилює достовірність одержаних результатів комбіноване використання джерел різних типів, але дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і співвідносились з темою наукової роботи. Фактичний матеріал найзручніше записувати на окремих картках із обов'язковим наданням джерела (назва твору, журналу, газети, словника і сторінки тощо). Записаний на картки фактичний матеріал зручно аналізувати, класифікувати. Результати

проведених експериментів можуть подаватись у графіках, таблицях, формулах. Без цього неможлива, наприклад, жодна робота природничо-математичного циклу.

Традиційно структура наукової роботи містить такі компоненти: вступ, основну частину, висновки, перелік використаної літератури. Можливі також перелік умовних скорочень, перелік використаних джерел і додатки. Для зручності користування зміст доцільно подавати відразу після титульної сторінки роботи з зазначенням сторінок.

Наукова стаття - один із основних видів наукової роботи. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання за темою дослідження, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки авторам.

Оптимальний обсяг наукової статті – 6-12 сторінок (0,5 - 0,7 друкованого аркуша).

Рукопис статті, як правило, має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотації трьома мовами (українською, російською, англійською) на окремій сторінці, список використаної літератури. Стаття має просту структуру, її текст, як правило, не поділяється на розділи і підрозділи.

Умовно в тексті можна виділити такі структурні елементи.

1. Вступ – постановка наукової проблеми, її актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності (1 абзац або 5-10 рядків);

2. Основні (за останній час) дослідження і публікації, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі при розробці даного питання, виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, котрим присвячена стаття (0,5 – 1,0 друкованих аркушів тексту через півтора інтервали);

3. Формулювання мети статті (постановка задачі) – висловлюється головна ідея даної публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Мета статті випливає з постановки наукової проблеми та огляду основних публікацій з теми (1 абзац, або 5-10 рядків).

4. Виклад змісту власного дослідження – основна частина статті. В ній висвітлюються основні положення і результати наукового дослідження,

особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення і реалізацію основних висновків тощо (5-6 сторінок).

5. Висновок, в якому формулюється основний умовивід автора, зміст висновків і рекомендацій, їх значення для теорії і практики, суспільна значущість; коротко накреслюються перспективи подальших розвідок з теми (1/3 сторінки).

Жанр наукової статті вимагає дотримання певних правил:

1. Назва статті стисло відбиває її головну ідею, думку.
2. Слід уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті.
3. Недоцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення.
4. Не слід перевантажувати текст цифрами 1, 2 та ін. при переліках тих чи інших думок, положень; перелік елементів, позицій слід починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою.
5. У тексті прийнятним є використання різних видів переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі.
6. Цитати в статті використовуються дуже рідко; необхідно зазначити основну ідею, а після неї в дужках указати прізвище автора, який уперше її вислови.
7. Усі посилання на авторитети подаються на початку статті, основний обсяг статті присвячують викладу власних думок; для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій не слід наводити висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея дослідника не нова, була відома раніше і не підлягає сумніву.
8. Стаття має завершуватися конкретними висновками і рекомендаціями.

Рукопис статті підписується автором і подається до редакції у двох примірниках: на папері та електронному носії.

Особливо цінними є статті, опубліковані у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України. Обов'язковою вимогою до наукових публікацій дослідника є відображення в них основних результатів наукової роботи, а також наявність в одному випуску журналу не більше однієї статті автора за темою дослідження.

Додаток 15.

Методичні рекомендації з оформлення публікацій у провідних фахових виданнях

Зазвичай у кожному фаховому виданні існують власні вимоги щодо оформлення тексту, який подається до публікації (розмір берегів, тип шрифту тощо). Означені вимоги друкуються на останній сторінці друкованого видання та сайті (якщо журнал виходить в електронному варіанті).

Водночас відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 визначено усталені вимоги до змісту статей.

В науковій статті повинні бути відображені наступні елементи:

- 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття;
- 3) формулювання цілей статті (постановка задачі);
- 4) виклад основного матеріалу досліджень з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку.

Не рекомендується подавати на розгляд статті, в яких відсутні посилання на першоджерела, так як вважається, що відсутній аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Анотація – коротка узагальнююча характеристика статті. Для складання анотації необхідно уважно перечитати рукопис, з'ясувати, кому вона адресована, з якою метою її можна використати. Працю потрібно оцінити з погляду її науковості, логічної послідовності, актуальності питань чи проблем.

Анотація до статті повинна відображати сформульовану ціль, методи отримання результатів та загальні висновки. На сьогодні, наукові видання, окрім анотації українською мовою, вимагають її англійський варіант. Зважаючи на це пропонуємо низку мовних зворотів українською й англійською мовами, що має полегшити виклад наукового матеріалу.

Мовні звороти при написанні анотацій до наукової статті

Українською мовою	Англійською мовою
Стаття ґрунтовно досліджує ...	The article provides profound insight into...
По-перше, по-друге ...має справу (присвячена\	Firstly [secondly, thirdly] it deals with...
Перед тим як говорити про...дозвольте звернути увагу	Before talking about...let's draw our attention to/..
Автор охоплює... не охоплює	The author approves of... Disapproves
Автор викриває (критикує)	The author reveals (criticales
Вважає належним стосовно	As regarding ...
Говорячи про	Speaking of ...
Вимагає великої уваги зі сторони читачів	Claims much attention on the reader's side
Загально прийнято,що	It's generally agreed that...
Це дуже суперечлива проблема	It's rather a controversial issue either...
Дозвольте звернути вашу увагу на	I want to attract your attention to...
Торкаючись цієї проблеми кожен має пам'ятати, що	To touch on a subject...one should bear in mind that...
Це вже стало загально прийнятою думкою стверджувати	It has already become common play to say that...
Кожен може стверджувати з впевненістю	One can state with confidence
На мою думку	In my opinion
Думаю. Вважаю, що	I suppose that
Я сподіваюся	I hope
Я припускаю	I reckon
Я міркую	I think
Я стверджую	I consider
Я гадаю	I suggest
Я настановлюю на думку	I maintain
Я припускаю, що	I presume that...
Я погоджуюсь (не погоджуюсь) з автором	I agree (disagree) to what the author is talking about
Я цілком згідний з поглядами автора	I'm quite different from \with the author's views.

За моїми стандартами	By my standards...
Мені здається, що	It seems to me that...
Наскільки я обізнаний	As far as I'm concerned
Кожен повинен визнати, що	One has to admit that...
Все залежить як підходити до цього питання	It all depends how one approaches this question.
Посилаючись на вищесказане	Let it be said in advance that...
Це є моїм припущенням	It may be supposed
На щастя \на нещастя\	Fortunately \unfortunately
Зі всією вірогідністю	In all probability
Дехто каже	Some say...
Інші сперечаються на рахунок того, що	Others argue the fact that...
Інші міркують	Others consider...
Кожному слід пам'ятати, що	One should emphasize that...
Слід виділити, що	One must single out \point out \ that...
Я вважаю доцільним \ недоцільним \	I consider it to be appropriate (relevant, irrelevant)
Ця проблема являється життєво важливою	This problem turned out to be a vital one.
З очевидних причин	If one judges by
Аналізуючи причини	Analyzing the reasons...
Очевидний, явний	Evidently,...
Очевидно, безсумнівно	Apparently. it goes without saying
Великого значення	Is of significant, is of vital importance
Не згадуючи	Not to mention....
Біда в тому, що	The trouble is that...
З того , що було сказано випливає	From what has been said... It follows that...
Як результат	As a result
Загалом	Mainly
Загалом (в загальному)	Generally speaking (broadly speaking)
Факт той, що...	The fact that ...

Додаток 16.

Перелік періодичних фахових видань з педагогіки

Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузь науки	Дата включення, поновлення (внесення змін)	Дата попе- реднього включення
Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	педагогічні	15.04.2014	
Актуальні питання мистецької освіти та виховання	Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка	педагогічні	21.12.2015	
Актуальні питання мистецької педагогіки	Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	педагогічні	07.10.2015	
Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки	Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна	педагогічні	09.03.2016	14.10.09
Витоки педагогічної майстерності	Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка	педагогічні	16.05.2016	22.12.10
Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки	Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка	педагогічні	04.07.2014	

Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»	ПЗВО «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля»	педагогічні	04.07.2014	
Вісник Запорізького національного університету (Серія: педагогічні науки)	ДЗВО «Запорізький національний університет»	педагогічні	12.05.2015	10.02.10
Вісник Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини	Кам'янець- Подільський національний університет імені Івана Огієнка	педагогічні	21.12.2015	10.11.10
Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Педагогіка та психологія»	Київський національний лінгвістичний університет	педагогічні	21.12.2015	14.04.10
Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	педагогічні	11.07.2016	
Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка	ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	педагогічні	04.07.2014	14.10.09
Вісник Львівського університету. Серія педагогічна	Львівський національний університет імені Івана Франка	педагогічні	07.10.2015	
Вісник Національного авіаційного університету. Серії: Педагогіка, Психологія	Національний авіаційний університет	педагогічні	04.07.2014	

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»	Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна	педагогічні	11.07.2016	
Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна серія «Валеологія: сучасність і майбутнє»	Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна	педагогічні	11.07.2016	10.11.10
Вісник Черкаського університету (серія: педагогічні науки)	Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	педагогічні	12.05.2015	10.02.10
Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка (серія: педагогічні науки)	Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка	педагогічні	12.05.2015	16.12.09
Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету Учёные записки Крымского инженерно-педагогического университета	РЗВО «Кримський інженерно-педагогічний університет»	педагогічні	10.10.2013	
Гірська школа Українських Карпат	ДЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	педагогічні	25.01.2013	

Гуманізація навчально-виховного процесу	ДЗВО «Донбаський державний педагогічний університет»	педагогічні	13.07.2015	10.02.10
Естетика і етика педагогічної дії	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Полтавський національний педагогічний університет В. Г. Короленко	педагогічні	04.07.2014	
Засоби навчальної та науково-дослідної роботи	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	педагогічні	21.12.2015	10.02.10
Збірник наукових праць /педагогічні науки/	Херсонський державний університет	педагогічні	09.03.2016	10.02.10
Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України	Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського Міністерства оборони України	педагогічні	14.02.2014	
Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»	Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Інститут педагогіки АПН України	педагогічні	21.12.2015	26.05.10
Збірник наукових праць «Теорія і методика хортингу»	Інститут проблем виховання НАПН України, Всеукраїнська громадська організація «Українська федерація хортингу»	педагогічні	07.10.2015	

Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна	Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	педагогічні	07.10.2015	10.11.10
Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: серія педагогічна	Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	педагогічні	07.10.2015	26.05.10
Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні»	Рівненський державний гуманітарний університет	педагогічні	16.05.2016	
Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	педагогічні	12.05.2015	16.12.09
Іноземні мови	Київський національний лінгвістичний університет, ТОВ «Видавництво «Ленвіт»	педагогічні	21.12.2015	10.11.10
Інформаційні технології в освіті Информационные технологии в образовании Information Technologies in Education	Херсонський державний університет, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України	педагогічні	13.07.2015	14.04.10

Історико-педагогічний альманах	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	педагогічні	06.03.2015	16.12.09
Комп'ютер у школі та сім'ї	Інститут педагогіки НАПН України, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, ТОВ «Редакція науково-методичного журналу «Комп'ютер у школі та сім'ї»	педагогічні	29.09.2014	27.05.09
Логопедія (педагогічні науки)	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	педагогічні	29.12.2014	
Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»	Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	педагогічні	07.10.2015	01.07.10
Мистецтво та освіта	Інститут проблем виховання НАПН України, Інститут обдарованої дитини НАПН України	педагогічні	09.03.2016	14.04.10
Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент	ПЗВО «Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі»	педагогічні	29.12.2014	

Молодь і ринок	Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	педагогічні	21.12.2015	01.07.10
Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика	Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Інститут обдарованої дитини НАПН України	педагогічні	09.03.2016	22.12.10 (зі змінами від 04.07.13 № 893)
Наукова скарбниця освіти Донеччини	Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Донецький національний університет	педагогічні	29.09.2014	08.07.09
Наукове сходження ScienceRise	ПП «Технологічний центр», Харківська медична академія післядипломної освіти, Національний фармацевтичний університет, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»	педагогічні	21.12.2015	
Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка	Інститут професійно-технічної освіти НАПН України	педагогічні	10.10.2013	

Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно- педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, Серія: Педагогіка (Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно- педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка, Серія: Педагогіка)	Кременецька обласна гуманітарно- педагогічна академія ім. Тараса Шевченка (Кременецький обласний гуманітарно- педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка)	педагогічні	04.07.2014 (зі змінами від 21.12.15 № 1328)	
Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка	Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	педагогічні	07.10.2016	10.02.10
Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки	Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського	педагогічні	29.12.2014	14.10.09
Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»	Мукачівський державний університет	педагогічні	16.05.2016	
Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія	Національний університет біоресурсів і природокористування України	педагогічні	12.05.2015	26.05.10

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського	ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського»	педагогічні	16.05.2016	18.11.09
Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (педагогічні науки)	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	педагогічні	16.05.2016	01.07.10 (зі змінами від 04.07.2013 № 893)
Науковий вісник Ужгородського університету	ДЗВО «Ужгородський національний університет»	педагогічні	09.03.2016	26.05.10
Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	педагогічні	21.12.2015	10.02.10
Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11.Соціальна робота. Соціальна педагогіка. (Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління)	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	педагогічні	07.10.2015 (зі змінами від 09.03.2016 № 241)	14.04.10
Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	педагогічні	16.05.2016	06.10.10

Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 15. Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	педагогічні	07.10.2016	26.01.11
Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	педагогічні	21.12.2015	14.04.10
Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	педагогічні	07.10.2015	
Наукові записки (серія педагогічні та історичні науки)	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	педагогічні	21.12.2015	26.05.10
Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету	Бердянський державний педагогічний університет	педагогічні	29.09.2014	
Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	педагогічні	07.10.2016	10.02.10

Наукові записки кафедри педагогіки. Научные записки кафедры педагогіки. Scientific notes of the pedagogical department	Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради	педагогічні	09.03.2016	26.05.10
Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	педагогічні	07.10.2015	26.05.10
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки	Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	педагогічні	09.03.2016	16.12.09
Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти	Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	педагогічні	25.01.2013	
Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)	Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	педагогічні	07.10.2016	26.01.11
Наукові праці (серія: педагогіка)	Чорноморський державний університет імені Петра Могили	педагогічні	21.12.2015	10.02.10

Наукові праці Закладу вищої освіти «Донецький національний технічний університет». Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія»	ДЗВО «Донецький національний технічний університет»	педагогічні	04.07.2014	27.05.09
Нова педагогічна думка	Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Рівненський державний гуманітарний університет	педагогічні	13.07.2015	01.07.10
Обрії	Івано-Франківський обласний інститут післядипломної освіти, ДЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	педагогічні	16.05.2016	26.01.11
Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України	педагогічні	13.07.2015	10.11.10
Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – Науково-методичний збірник. –Київ	Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України	педагогічні	09.03.2016	30.03.11
Освіта та педагогічна наука. Education and Pedagogical Sciences	ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	педагогічні	04.07.2014	14.10.09 (зі зміна- ми від 25.01.13 наказ № 54)

Освіта та розвиток обдарованої особистості	Національна академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини НАПН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України	педагогічні	04.07.2013	
Освітній простір України	ДЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	педагогічні	21.12.2015	14.04.10
Педагогіка та психологія	Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	педагогічні	29.12.2014	18.11.09
Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах	Класичний приватний університет	педагогічні	29.12.2014	10.03.10
Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту	Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	педагогічні	06.11.2014	08.07.09
Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.	Київський університет імені Бориса Грінченка	педагогічні	13.07.2015	14.10.09
Педагогічний альманах	Комунальний заклад вищої освіти «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради	педагогічні	13.07.2015	16.12.09
Педагогічний дискурс	Інститут педагогіки АПН України, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	педагогічні	06.03.2015	18.11.09

Педагогічний процес: теорія і практика The Pedagogical Process: Theory And Practice	Київський університет імені Бориса Грінченка, Благодійний фонд імені Антона Макаренка	педагогічні	06.03.2015	14.10.09
Педагогічний часопис Волині	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	педагогічні	16.05.2016	
Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи	Інститут обдарованої дитини НАПН України	педагогічні	29.09.2014	
Педагогічні науки	Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка	педагогічні	13.07.2015	10.02.10
Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології	Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка	педагогічні	07.10.2015	26.05.10
Порівняльна професійна педагогіка	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Хмельницький національний університет	педагогічні	25.01.2013	
Порівняльно-педагогічні студії	Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	педагогічні	13.07.2015	01.07.10
Проблеми інженерно-педагогічної освіти	Українська інженерно-педагогічна академія	педагогічні	16.05.2016	10.02.10
Проблеми підготовки сучасного вчителя	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	педагогічні	21.12.2015	23.02.11

Проблеми сучасного підручника Проблемы современного учебника Problems of a Modern Textbook (Проблеми сучасного підручника)	Інститут педагогіки НАПН України	педагогічні	17.01.2014 (зі змінами від 29.09.14 № 1081)	
Професійна освіта: методологія, теорія та технології	ДЗВО «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»	педагогічні	09.03.2016	
Професійна освіта: проблеми і перспективи	Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, РЗВО «Кримський інженерно-педагогічний університет»	педагогічні	10.10.2013	
Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ЗВО	Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»	педагогічні	04.07.2014	
Психолого-педагогічні проблеми сільської школи	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	педагогічні	12.05.2015	16.12.09
Рідна школа	Міністерство освіти і науки України	педагогічні	13.07.2015	14.04.10
Соціальна педагогіка: теорія та практика	ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	педагогічні	04.07.2014	14.10.09

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	педагогічні	21.12.2015	10.02.10
Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді	Інститут проблем виховання НАПН України	педагогічні	12.05.2015	10.02.10 (зі змінами від 15.04.2014 № 455)
Теоретична і дидактична філологія (серія: педагогіка)	ДЗВО «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»	педагогічні	16.05.2016	26.05.10
Теоретичні питання культури, освіти та виховання	Київський національний лінгвістичний університет	педагогічні	21.12.2015	22.12.10
Теорія і практика управління соціальними системами Теория и практика управления социальными системами Practice of Social Systems Management	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	педагогічні	09.03.2016	10.02.10
Теорія та методика навчання та виховання	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	педагогічні	12.05.2015	10.02.10

Український педагогічний журнал Украинский педагогический журнал Ukrainian Educational Journal	<i>Інститут педагогіки НАПН України</i>	<i>педагогічні</i>	07.10.2015	
Физическое воспитание студентов	Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	педагогічні	06.11.2014	10.11.10
Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	педагогічні	12.05.2015	26.05.10
Гуманітарний вісник ДЗВО «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. Педагогіка. Психологія. Філософія.	ДЗВО «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»	педагогічні	07.10.2016	06.10.10
Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки	Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького	педагогічні	07.10.2015	26.05.10
Наука і освіта	ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського»	педагогічні	21.12.2015	06.10.10

Особлива дитина: навчання і виховання Exceptional child: teaching and upbringing	Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Державне інформаційно- виробниче підприємство видавництво «Педагогічна преса»	педагогічні	21.12.2015	10.11.10
Вісник Вінницького політехнічного інституту	Вінницький національний технічний університет	педагогічні	13.07.2015	14.10.09
Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності	педагогічні	07.10.2015	10.02.10

Додаток 17.

Методичні рекомендації з підготовки до захисту результатів наукового дослідження (курсової, магістерської роботи, дисертації, проекту)

Підготовка до захисту – відповідальна справа, адже успішність виступу на захисті серйозно впливає на остаточну оцінку за виконання самостійної дослідницької роботи.

Підготовка до захисту складається з кількох етапів, першим з яких є підготовка тексту усного повідомлення. Наявність написаного тексту – це необхідність, продиктована суворим регламентом захисту.

Структурно текст усного повідомлення складається з трьох логічно взаємопов'язаних частин, кожна з яких є самостійним смисловим блоком.

У першій (вступній) частині називається тема роботи, коротко висвітлюється сучасний стан розробки наукової проблеми, якій присвячено роботу, визначається об'єкт, предмет, мета, конкретні завдання і методи дослідження, стисло описується структура роботи.

Середня, найбільша за обсягом, частина присвячена результатам дослідження та їх інтерпретації.

У заключній частині подано загальні висновки і практичні рекомендації. У виступі мають бути чітко позначені початок і кінець повідомлення, і прозвучати подяка присутнім за увагу. Загальний обсяг тексту усного повідомлення не повинен перевищувати 5 - 6 сторінок, надрукованих через півтора міжрядкові інтервали.

Запропонована структура є найбільш загальною. Вона може бути конкретизована, змінена залежно від особливостей і змісту роботи.

До тексту виступу можна підготувати ілюстративні матеріали (схеми, таблиці) на демонстраційних плакатах, або презентацію у вигляді слайдів зроблених за допомогою програми Microsoft PowerPoint. Вони мають допомогти успішно викласти мету дослідження, його методику й основні результати. Якщо студент вирішив використати такі матеріали, йому слід обов'язково включити в текст повідомлення про посилання на них. Ілюстративні матеріали, про які в усному повідомленні нічого не сказано, лише погіршать враження від виступу.

Оскільки текст виступу сприйматиметься на слух, його слід критично оцінити й максимально наблизити до усного мовлення. З цією метою:

- довгі речення по можливості замінити короткими;
- у «ключових позиціях» тексту ввести звертання до слухачів, покликані активізувати їхню увагу, наприклад «Як ви знаєте...»;
- в окремих місцях доповіді замість розповідних речень ввести запитання й

відповіді, наприклад: «Чи правильна така думка?»»;

- виразити словами смислові зв'язки між частинами доповіді, наприклад: «Далі перейдімо до розгляду...», «Наступна проблема...»;
- замінити дієприслівникові та дієприкметникові звороти окремими реченнями з дієслівними формами.

Дотримання перелічених рекомендацій поживають виклад, полегшують сприйняття усного повідомлення слухачами.

Коли доповідь готова, слід позначити в тексті паузи й ті місця, які доповідач переказуватиме своїми словами. Після цього текст доповіді слід кілька разів прочитати вголос. По-перше, це надасть змогу ще раз критично оцінити текст і точно визначити, скільки часу займатиме повідомлення, по-друге – психологічно підготуватися до виступу. Корисно провести своєрідну репетицію доповіді у присутності друзів або записати своє повідомлення на диктофон. Не варто відкладати це на останній день. Слід закінчити цю роботу за день-два до захисту і зробити перерву, для того щоб повідомлення остаточно вклалося у пам'яті.

Успішний виступ залежить не тільки від наявності добре продуманого тексту чи того, як добре доповідач знає текст, а й від того, як цей текст прочитано, від манери триматися, характеру відповідей на запитання членів комісії (вченої ради) та присутніх.

Під час захисту слід говорити ясно, спокійно, впевнено, граматично правильно, виразно, дотримуючись літературної вимови. Доповідач, який поспішає, «ковтаючи» закінчення, або говорить тихо й нерозбірливо, справляє погане враження. Не краще враження залишає і той, хто не може відірватися від тексту й через це не бачить слухачів, не відчуває їх реакції.

Відповіді на запитання мають бути короткими і по суті. Перш ніж відповідати, слід уважно вислухати запитання. Якщо воно незрозуміле, потрібно попросити уточнити його.

Кількість і характер запитань на захисті наукової роботи значною мірою залежать від успішності виступу. Зазвичай, велика кількість запитань виникає у членів комісії (вченої ради) тоді, коли з доповіді не зрозуміло, що повинен був зробити автор або, що він зробив. Отже, підготувавши добре структуроване, ґрунтовне повідомлення, доповідач зменшує кількість можливих запитань.

При підготовці до захисту слід враховувати, що коло запитань, які можуть поставити члени комісії (вченої ради), може бути ширшим за тему наукової роботи, адже на захисті з'ясовується не тільки рівень орієнтації в темі дослідження, а й рівень загальної підготовки доповідача.

Додаток 18.

Критерії оцінювання курсових та магістерських робіт

1. Оцінювання курсових робіт.

Після подання курсової роботи на кафедрі науковий керівник робить висновок про результати дослідження, його науково-теоретичний рівень і практичну спрямованість. Роботи, які позитивно оцінені науковим керівником, пропонуються до обговорення на засіданні кафедри. Після обговорення рішенням кафедри роботи рекомендуються до захисту. Якщо робота не відповідає вимогам, що ставляться до її виконання – вона не подається до захисту, а студент отримує оцінку «незадовільно».

Захист курсових робіт відбувається у встановлений деканатом термін у присутності студентів та комісії: наукового керівника і викладачів профільної кафедри.

При оцінці змісту виступу студента беруться до уваги переконливість його тверджень, логічність викладу, мовлення, ґрунтовність відповідей на запитання присутніх і зауваження наукового керівника.

За результатами захисту курсової роботи виставляється оцінка, яка заноситься до екзаменаційної відомості та залікової книжки.

Оцінка «відмінно» виставляється за умови:

відповідності змісту роботи темі дослідження;

правильного оформлення наукового апарату дослідження;

глибокого аналізу наукової літератури та авторських висновків;

якісно підготовлених практичних розробок;

успішного виконання дослідницьких завдань;

дотримання всіх вимог щодо технічного й естетичного оформлення роботи орфографічному стандарту;

вдалої презентації роботи при захисті.

Оцінка «добре» виставляється при наявності незначних недоліків у виконанні теоретичних і практичних завдань роботи та її оформленні.

Оцінка «задовільно» виставляється при наявності суттєвих недоліків у виконанні теоретичних і практичних частин роботи, окремих недоліків у її оформленні.

Оцінка «незадовільно» виставляється при повній невідповідності вимогам щодо обсягу, оформлення та викладу змісту роботи.

Захищена курсова робота зберігається на профілюючій кафедрі протягом одного року. Роботи відзначені першими преміями на республіканських студентських конкурсах зберігаються постійно.

2. Оцінювання магістерських робіт.

Попередня апробація магістерських робіт відбувається під час виступів на студентських науково-практичних конференціях, засіданнях гуртків наукового студентського товариства, публікаціях у збірниках студентських наукових праць.

Захист магістерської роботи проводиться на засіданні екзаменаційної комісії у присутності наукового керівника, викладачів профілюючої кафедри, студентів.

Зазвичай, на захисті присутні науковий керівник, який у своєму виступі відзначає особливості, значущість, наукову цінність виконаної роботи та рецензенти. Якщо науковий керівник або рецензенти відсутні, відгук або рецензія зачитуються головою або одним з членів ЕК.

На захист магістерської роботи студент готує доповідь (до 10-12 хвилин), а також наочність (якщо є потреба в цьому): таблиці, схеми, графіки, діаграми, плакати тощо. Вказані матеріали обов'язково узгоджуються з науковим керівником.

Студент зобов'язаний відповісти на запитання голови, членів ЕК, викладачів профілюючої кафедри, студентів, присутніх при захисті. Після виступу студента заслуховують відгук наукового керівника, оцінка роботи рецензентом, надається слово бажаним висловити свою думку щодо рівня проведеного дослідження студентом.

Процес захисту фіксується у протоколі ЕК. Оцінка обговорюється на закритому засіданні ЕК та оголошується головою ЕК на відкритому засіданні у присутності членів ЕК, усієї групи магістрантів.

При оцінюванні роботи екзаменаційна комісія бере до уваги такі фактори:
якість роботи в цілому (її творчий характер, вміння автора аналізувати теоретичний матеріал, обґрунтованість сформульованих практичних рекомендацій);
самостійність у розробці проблеми;
якість оформлення роботи (стиль викладу, грамотність, бібліографія, ілюстративний матеріал);

рівень виступу магістранта (чіткість у формулюванні актуальності, мети і завдань роботи, вміння зробити правильні висновки, культура мовлення); відгук керівника та оцінка наукового рівня дослідження рецензентами.

Оцінка «відмінно» виставляється за наступних умов:

обґрунтована актуальність теми, тема розкрита повністю, дослідження виконане на високому науково-теоретичному та методичному рівні; одержані результати систематизовані, висновки й рекомендації є переконливими; продемонстровано вільне володіння матеріалом дослідження; оформлення відповідає вимогам.

Оцінка «добре» виставляється за наступних умов:

обґрунтована актуальність теми, тема розкрита повністю, дослідження виконане на належному науково-теоретичному та методичному рівні; одержані результати систематизовані, але висновки не є переконливими, або відсутні рекомендації, або є незначні зауваження до оформлення роботи.

Оцінка «задовільно» виставляється за наступних умов:

тема розкрита повністю, але науково-теоретичний та методичний рівень її виконання не дуже високий; одержані результати систематизовані недостатньо, висновки зроблені непереконливо; під час захисту продемонстровано середній рівень володіння матеріалом дослідження; не дотримані всі вимоги оформлення роботи.

Оцінка «незадовільно» виставляється за наступних умов:

тема розкрита неповністю, науково-методичний рівень роботи низький; одержані результати не систематизовані, висновки зроблені непереконливо; магістрант погано володіє матеріалом дослідження, неспроможний відповісти на запитання; є суттєві зауваження до оформлення роботи.

Кращі магістерські роботи екзаменаційна комісія може рекомендувати на конкурс студентських робіт. Водночас ЕК може прийняти рішення про рекомендацію магістранта до вступу в аспірантуру.

Найбільш вагомі результати магістерських робіт можуть публікуватися у збірниках наукових праць, вісниках, журналах, учених записках, інших наукових виданнях, а також рекомендовані для застосування в лекційних курсах, на практичних та лабораторних заняттях.

Захищені магістерські роботи зберігаються 5 років в архіві кафедри.

Додаток 19.

Методичні рекомендації з оформлення рецензії на наукову роботу

Рецензія є важливим жанром наукової комунікації. Її автором виступає фахівець тієї галузі, до якої належить і рецензована наукова робота – стаття, монографія, підручник, навчальний посібник, кваліфікаційна робота чи дисертація. Рецензія передбачає професійну оцінку певного твору (наукової праці), критичний аналіз, рекомендацію до захисту чи друку.

Рецензією вважається відгук (відзив) наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів, провідної установи під час захисту кваліфікаційної роботи, дисертацій.

Як особлива форма наукової роботи рецензія виконує у науковому процесі низку специфічних функцій: інформування, тобто ознайомлення з науковим твором (або кількома творами); оцінювання та осмислення у науковому соціумі певного наукового знання.

До основних елементів рецензії належать:

об'єкт і предмет аналізу;

актуальність теми;

короткий зміст;

формулювання основної тези;

загальна оцінка;

недоліки, прорахунки;

висновки.

Рецензування передбачає визначення наступних чинників:

повнота, глибина, всебічність розкриття теми;

новизна та актуальність поставлених завдань і проблем;

коректність аргументації і системи доказів;

достовірність результатів;

переконливість висновків.

Особливість рецензії полягає у вмінні спілкуватися, вести діалог (часто уявний) між рецензентом та автором твору, рецензентом і читачами. Зазвичай автор рецензії виявляє свої особистісні цінності, він присутній як фахівець-аналітик чи полеміст, який із знанням справи оцінює первинний документ, висловлює свої зауваження, подає поради, рекомендації, пропонує орієнтири до подальшого наукового дослідження.

Відгук (різновид рецензії) – стисла форма письмової оцінки виконаної роботи (курсової, бакалаврської, магістерської робіт, дисертаційного дослідження). Особливість відгуку, як правило, наукового керівника чи

консультанта, полягає у підтвердженні готовності виконаної роботи до захисту, зосередженні уваги на найважливіших моментах та якості дослідження. Обсяг відгуку – 1-3 сторінки (3-5 сторінок для дисертацій).

Мовні звороти при написанні рецензії

Частина тексту рецензії	Мовний зворот
Об'єкт аналізу	Рукопис книги, стаття в журналі, магістерська робота, дисертація, автореферат, тощо (праця автора, рецензована робота...)
Актуальність теми	Актуальність теми обумовлена... Дослідження присвячене актуальній темі... Автор розглядає важливі питання сучасності...
Короткий зміст	Дослідження складається з вступу, ... розділів, висновків, ... додатків тощо (вказується загальна кількість сторінок, позицій у списку використаних джерел, наявність ілюстрацій, таблиць, графіків). На початку дослідження (статті, монографії, дисертації) автор зупиняється на... Автор аналізує наявні джерела з досліджуваної проблеми... Дослідник вивчає питання... Автор (учений, науковець, фахівець) доводить, що... Аргументовано стверджується думка, що...
Формулювання основної тези	Основна проблема дослідження полягає у... У статті першочерговими постають питання про...
Загальна оцінка: позитивна	Робота вирізняється ... значним фактичним матеріалом, ... оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, ... високою інформативністю. Автор доводить (підтверджує) свою думку значним обсягом ілюстративного (статистичного, експериментального) матеріалу... Автор справедливо (слушно) відзначає... аргументовано обґрунтовує..., чітко визначає..., детально аналізує..., уважно простежує...,

	<p>об'єктивно критикує.</p> <p>Як переконливо свідчить автор, не всі попередні ідеї витримали випробування часом...</p> <p>Автор уважно аналізує погляди опонентів...</p> <p>Ідея автора ... досить продуктивна (плідна, оригінальна, новаторська)</p> <p>Праця важлива нестандартними підходами до вирішення...</p> <p>Думка автора (про що?) видається перспективною</p> <p>Важко не погодитися з...</p> <p>Думки (положення) автора про ... сформульовані чітко (доказово, переконливо).</p> <p>Висновки автора достовірні й результативні. Вони ґрунтуються на аналізі значного фактичного матеріалу...</p> <p>Безперечною заслугою автора варто вважати новий підхід до вирішення...</p> <p>запропоновану класифікацію...</p> <p>способи узагальнення...</p> <p>уточнення існуючих понять...</p>
<p>неоднозначна</p>	<p>Варто відзначити певні дискусійні моменти:</p> <p>Така постановка питання не є однозначною.</p> <p>Водночас цікаві думки не підкріплені фактами.</p> <p>Роздуми автора здаються декларативними.</p> <p>Водночас, аналіз досліджуваного питання міг бути глибшим і змістовнішим.</p> <p>Справедливо вказуючи на... автор помилково вважає, що...</p> <p>Деякі положення автора залишаються бездоказовими, зокрема:</p> <p>У роботі (статті, дослідженні, монографії тощо) відчутно не вистачає ілюстративного та фактичного матеріалу. Тому висновки автора видаються дещо некоректними.</p> <p>На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів), які не завжди переконливі.</p> <p>Незважаючи на дискусійність (неоднозначність) основної концепції (положень, висновків, рекомендацій) рецензованої праці, варто наголосити на її значенні та актуальності для...</p>

<p>Недоліки, прорахунки</p>	<p>Сумнів викликає доцільність (коректність, продуктивність) означеного підходу. З-поміж недоліків дослідження – надмірна (невиправдана) категоричність висновків автора. Суттєвий (серйозний) недолік роботи полягає у... непереконливості доказів..., спрощеному підході до..., відсутності чіткої характеристики. відсутності критичної оцінки. До прорахунків роботи належать: Методично робота побудована нераціонально, відтак її варто скоротити. Поза увагою дослідника залишилася низка питань. Автор обминув увагою питання, що безпосередньо пов'язані з темою дослідження. Зазначені недоліки мають суто локальний (рекомендаційний) характер і не впливають на остаточні результати дослідження. Вказані зауваження не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку роботи.</p>
<p>Висновки</p>	<p>Загалом рецензована робота є цікавою і корисною. Отож рецензоване дослідження заслуговує позитивної (високої) оцінки. Робота відповідає всім вимогам, може бути оцінена позитивно, а її автор заслуговує на присудження ... (наукового ступеня...)</p>

Додаток 20.

Методичні рекомендації з укладання анотацій

Анотування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики документу, що розкриває логічну структуру та найсуттєвіший зміст. Анотації використовуються для короткої характеристики наукової статті, монографії, дисертації тощо, а також у видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності.

В процесі анотування відбувається фізичне скорочення первинного документу при збереженні його основного смислового змісту. Насамперед важливо подати коротку узагальнюючу характеристику анотованого тексту з погляду його призначення, змісту, виду, форми та інших особливостей.

Анотації виконують дві основні функції:

сигнальну (подається важлива інформація про документ, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці);

пошукову (анотація використовується в інформаційно-пошукових, зокрема, автоматизованих системах, для пошуку конкретних документів).

За функціональним призначенням анотації бувають **довідкові та рекомендаційні**. Основна відмінність полягає у відсутності чи наявності оцінки документу.

Довідкова анотація уточнює нечіткість (неконкретність) заголовку і повідомляє з довідковою метою відомості про автора, зміст, жанр та інші особливості документу, що відсутні в бібліографічному описі.

Рекомендаційна анотація покликана активно пропагувати документи, зацікавлювати, привернути увагу, переконувати в необхідності прочитання документу.

До основних компонентів анотації належать:

основна тема, проблема, мета роботи;

результати роботи;

що нового подає анотований документ у порівнянні з іншими, спорідненими за тематикою чи цільовим призначенням;

відомості про автора первинного документу;

вказівки на приналежність автора до певної країни (або документи, перекладені з іноземних мов);

підтвердження достоїнств анотованого твору, запозичені з інших документів;

дані про зміну заголовку, авторського колективу, року видання (при перевиданні);

рік, яким розпочинається випуск багатотомного видання.

Текст анотації вирізняється лаконічністю, високим рівнем узагальнення інформації, що представлена в первинному документі. В тексті анотації не подаються дані, що наявні в бібліографічному описі анотованого документу, зокрема в заголовку. Не варто використовувати складні синтаксичні конструкції, громіздкі речення, що перешкоджають сприйняттю тексту.

Процес написання анотації передбачає відбувається за трьох етапів:

1. Оцінка інформаційної значимості документу й вибору виду бібліографічної характеристики.
2. Аналіз змісту з метою виявлення найсуттєвіших даних.
3. Узагальнення суттєвої інформації для складання анотації.

На першому етапі визначається актуальність тематики, оригінальність змісту, точність, достовірність, повнота й оперативність інформації. Вивчення документу починається з ознайомлення з заголовком, довідковим апаратом видання (вступом чи передмовою, змістом), рубриками в самому тексті, висновками, резюме.

На другому етапі слід визначити основну тему, проблему, об'єкт, мету роботи, її результати; визначається новизна, притаманні особливості видання; встановлюється цільове і читацьке призначення документу. Основна увага звертається на нову інформацію, принципові положення, концепції, нові методики. Суттєва інформація може виявитися в результаті аналізу елементів форми первинного документу (автор, назва, об'єкт документу, рік видання і т.д.) та елементів змісту (галузь вивчення, мета дослідження, часові межі тощо).

Під час укладання **довідкової анотації** слід звернути увагу на наступну інформацію:

дані про автора;

дані про форму (жанр) первинного документу;

предмет, об'єкт або тема первинного документу;

час і місце дослідження;

характеристику змісту анотованого документу;

причини перевидання та притаманні особливості поданого перевидання;

характеристика довідкового апарату видання;

цільове й читацьке призначення документу.

У **рекомендаційній анотації** слід відображати:

- дані про автора;
- коротка характеристика творчості автора;
- характеристика анотованого твору;

- оцінка твору;
- стилістичні особливості твору;
- характеристика художньо-поліграфічного та редакційно-видавничого оформлення;
- цільове і читацьке призначення документу.

Для швидшого знаходження в тексті аналізованого документу основних аспектів змісту варто користуватися *маркерами*– словами і словосполученнями, що стали стійкими ознаками певного аспекту (див. далі).

Дані про автора (авторів): вказівки на професію, спеціальність, певні відзнаки, звання, національність, дати життя і т.д. При цьому прізвище, як і інші дані, наведені в бібліографічному описі, не повинні повторюватися.

Загальна характеристика теми: подається у лаконічній формі, не повинна бути переказом змісту. В анотації подаються основні аспекти змісту документу, що характеризують структурні, функціональні, галузеві, регіональні та інші особливості тексту.

В рекомендаційних анотаціях *іноді* можуть подаватися недоліки документу, але максимально лаконічно, не забуваючи, що анотація не є рецензією.

В окремих випадках звертається увага на стиль, мову, виклад матеріалу, зовнішнє поліграфічне оформлення й виконання документу (наявність ілюстрацій, креслень, схем, таблиць – в основному тексті чи додатках). Можуть вказуватися джерела, на підставі яких створено документ, відзначається глибина та новизна викладу матеріалу.

В анотації рекомендується уточнювати цільове і читацьке призначення документу. Тема формулюється у досить широкій формі (для самоосвіти, підвищення кваліфікації, на допомогу науковцям, для популяризації знань тощо). Читацька адресність при можливості конкретизується завдяки вказівці на певні групи читачів, яким здебільшого адресований цей документ («для широкого кола читачів», «рекомендовано студентам, аспірантам, молодим ученим», «розраховано на викладачів вищої школи, які бажать поглибити свої знання...» тощо).

Зазвичай в анотаціях до наукових досліджень подають стандартні формулювання («автор розповідає», «стаття присвячена», «у монографії розглядаються»).

Наукова термінологія, що використовується в анотації, має бути загальноприйнятною, відповідати сучасному рівню знань. Маловідомі чи застарілі терміни вимагають пояснення.

Для кожного джерела слід визначити приблизний обсяг анотацій, дотримуватися логічного порядку наведених даних. Щоправда, для рекомендаційної анотації послідовність розташування елементів залежить передусім від зацікавленості та значимості. Тому в них одноманітність не є обов'язковою.

Текст бібліографічного опису не повинен зливатися з анотацією. Анотація починається з нового рядка. Текст кожної анотації має бути уважно вчитаний і відредагований.

Перелік маркерів, що полегшують виявлення основних аспектів змісту анотованого твору

Назва аспекту	Маркер
1. Дані про автора	Автор статті (монографії, брошури) - ...
1.1. Професія	Стаття (монографія) відомого вченого (науковця, дослідника...)
1.2. Науковий ступінь, вчене звання	Академік... присвятив свою працю... Автор, доктор філологічних наук, професор... Монографія лауреата Національної премії України імені Т. Шевченка...
1.3. Національність (країна)	Автор, відомий український журналіст ... Книга видатного американського дослідника
2. Форма (жанр) анотованого твору	Видання (монографія, стаття, посібник, (предмет дослідження, тема документу), підручник, брошура, практикум, словник...) присвячено ... У збірник (антологію, зібрання) увійшли праці з проблем... У довіднику висвітлені питання...
3. Часові межі	Хронологічні межі дослідження - ... Анотована праця наводить дані за час (період з...до...)
4. Місце дослідження	Застосовується методика, апробована ученими Інституту журналістики

5. Систематичний виклад	У монографії всебічно проаналізовано... Збірник – результат комплексного підження...
6. Притаманні особливості, новизна поданого матеріалу	Вперше введено в науковий обіг... Збірник присвячено маловивченій проблемі... У монографії вперше представлено...
7. Перевидання, особливості нового видання	Друге видання ... включає розділи з... Нове видання відрізняється від середнього... На відміну від попереднього видання...
8. Характеристика довідкового апарату видання	Монографія відкривається вступним словом... Завершується монографія післямовою... списком ілюстрацій, додатками... Полегшить користування посібником довідковий апарат, короткий словник, допоміжні покажчики...
9. Цільова аудиторія (значення)	Книга адресована (розрахована, орієнтована..., призначена ...) Видання може зацікавити... Стаття корисна для... Варто рекомендувати посібник...

Наприкінці автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії чи доктора наук подаються анотації, які у лаконічних і конкретних наукових формах відображають основний зміст і результати наукового дослідження. Анотації друкуються у такій послідовності: українською, російською та англійською мовами; одна з них, на вибір здобувача, має бути розгорнутою, обсягом 2 сторінки (до 5 000 друкованих знаків); дві інші – ідентичні за змістом (обсягом до 0,5 сторінки, до 1 200 друкованих знаків). Належить використовувати синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових паперів, стандартизовану термінологію, уникати складних граматичних зворотів, незрозумілих чи маловідомих понять і символів.

Після кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Загальна кількість – не менше трьох і не більше десяти.

Додаток 21.

Вимоги та поради щодо оформлення тексту наукової роботи

Мова і стиль наукового дослідження характеризується чіткістю, використанням притаманного окремій галузі науки поняттєвого апарату. Отже, при написанні будь-якого різновиду наукової роботи слід дотримуватись низки вимог та застережень.

1. Конструкція тексту.

Текст наукового дослідження має ділитися на пропорційні, логічні, внутрішньо завершені частини (розділи, підрозділи, пункти, параграфи, абзаци), де легко встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Графічний поділ тексту на складові частини передбачає єдність композиційної структури. Так, перехід від одного абзацу до іншого означає перехід до нової думки. Іноді абзац може складатися з одного речення, якщо йому надають особливого значення.

2. Висловлення власної думки.

Необхідно і варто висловлювати власну думку. Проте у знаковому тексті зазвичай вживається займенник «ми», що означає колективність дослідницької роботи (здобувач і науковий керівник, автор і співавтор, група дослідників).

3. Правила цитування.

Традиційно в наукових дослідженнях використовуються цитати – дослівні уривки з використаних джерел, щоб за їх допомогою обґрунтувати, підтвердити або доповнити власну думку.

Текст цитати береться у лапки і наводиться без жодних змін, зі збереженням особливостей авторського написання, зокрема орфографії, пунктуації і шрифтових виділень. Якщо доводиться цитувати не все речення, а лише окремі слова чи фрази (за умови, що думка автора не буде спотворена), то такі вислови беруться в лапки, пропуск позначається трьома крапками, вказується джерело, звідки запозичена думка. В такому разі може змінюватися навіть відмінок у слові чи словосполученні, якщо цитати не є повною і підпорядковується синтаксичній будові фрази, частиною якої вона стає.

При цитуванні та переказі джерел найчастіше використовуються такі словосполучення:

Автор зазначав / зазначає: «...»

Як твердив / твердить...

Згідно твердження...

За словами...

На думку...

Як справедливо зазначив / зазначає...

Науковець так характеризує (описує, подає)...

Автор наголошує на...

З точки зору автора...

Автор визначає (пропонує, рекомендує, вважає, стверджує, підкреслює)...

Цитати мають подаватися лише з першоджерел, а не з праць інших авторів. Лише в тих випадках, коли першоджерело недоступне, можна скористатися цитатою, опублікованою в іншому виданні; тоді перед бібліографічним джерелом вказується: «цитуються за...» або «цит. за...».

Якщо автор наукового дослідження робить у чужій цитаті певні виділення (курсив, жирний шрифт тощо), аби акцентувати увагу на певному понятті чи фразі, то слід в дужках зробити відповідне застереження, вказуючи власні ініціали. Наприклад, *(курсив наш. – Н. С.)*. Подібні позначення доречні при власному перекладі тексту з іншої мови, якщо такого перекладу не існує чи він не збігається з уже відомим *(переклад наш. – Н. С.)*. Доцільно подавати перекази текстів інших авторів, максимально точно дотримуючись їх викладу, не допускаючи викривлення думок.

Кожна цитата неодмінно супроводжується посиланням на використане джерело. Недотримання цієї обов'язкової умови призводить до плагіату.

Коли текст дослідження перевантажений цитатами і суцільними посиланнями на авторитетів, то виникає підозра у відсутності авторських міркувань і знань самого дослідника; робота набуває характеру компіляції, перетворюється на «дайджест» чи хрестоматію «розумних ідей» попередників.

4. Засоби текстового зв'язку в науковій праці.

Для відображення певної мовленнєвої функції використовуються різні мовні засоби. Часто в науковому тексті вони виконують роль мовних зворотів (кліше), якими зручно користуватися при конструюванні думки, ідеї.

Послідовність викладу можна передати такими словосполученнями: по-перше, по-друге, по-третє; з одної сторони, з іншої–...; насамперед, передусім, спочатку; водночас, нарешті, на завершення, наостанок.

Ступінь вірогідності повідомлення: очевидно, безумовно, без сумніву, безперечно, напевне, певно, певна річ, звичайно, (як) відомо, мабуть.

Причина і наслідок, умова і наслідок: поза як, оскільки, тому, відтак, отже, внаслідок, в результаті, завдяки тому, що; зважаючи на те, що, з огляду на те, що; з огляду на висловлене вище; це залежить від того, що.

Зіставлення, протиставлення: так само, водночас, проте, але, навпаки, в той самий час, однак, втім.

Доповнення, уточнення: водночас, зокрема, крім того, щоправда, наприклад, як-от, зауважмо, відзначимо.

Узагальнення, висновок: отже, відтак, узагальнюючи сказане; з розглянутого можна зробити такі висновки; зважаючи на викладене вище, варто зробити висновок про те що, підсумовуючи.

Ілюстрація до сказаного: наприклад, так, проілюструємо це на; наведемо (подамо) кілька прикладів, опишемо кілька випадків, коли.

5. Вживання скорочень.

Скороченню підлягають різні частини мови. Можливе використання як загальноприйнятих скорочень (наприклад, **до н. е.** – до нашої ери, **см** – сантиметр, **НДІ** – науково-дослідний інститут, **і т.д.** – і так далі, **див.** – дивись, **напр.** – наприклад), так і спеціальних, характерних для певної галузі (наприклад, *вид.* – видання, *техред* – технічний редактор). Варто обережно поставитися до тих скорочень, які відповідають різним словам (скажімо, **с.** – село, *секунда*, *сторінка* (при цифрі); **р.** – річка, *рік* (при цифрі); **ст.** – станція (при назві), *стаття*, *століття* чи *сторіччя* (при цифрі).

Якщо в науковому тексті використовуються маловідомі скорочення, то їх варто розшифрувати при першому згадуванні: записати повністю, а поряд у дужках вказати скорочену назву, яка вживатиметься надалі.

Для зручності та зрозумілості в дисертаціях та інших видах наукових публікацій після змісту подається список скорочень, де подаються основні найуживаніші скорочення в тексті (скажімо, *НЗ* – «Наукові записки»)..

Скорочення мають бути однаковими в усій роботі.

Перевірити написання скорочень можна за ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі». (затверджено наказом Держстандарту України 4 липня 1997 р.).

6. Переноси тексту.

При підготовці рукопису слід дотримуватися правил переносу відповідно до «Українського правопису» (К., 2004). Найчастіше помилки трапляються у таких випадках, коли не можна:

1) переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали (один ініціал) або умовні скорочення (*проф.*, *акад.* тощо), які до них належать (*Т. Г. Шевченко*, а не *Т. Г.* // *Шевченко*; *акад. В. Глушков*, а не *акад.* // *В. Глушков*). Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити (*Тарас* // *Григорович Шевченко*, *академік Агатангел* // *Кримський*).

2) роз'єднувати умовні (графічні) скорочення на зразок *та ін., і т. д., вид-во, т-во* тощо.

3) відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать (*2005 р., а не 2005 // р.; 115 га, а не 115 // га; 20 куб. см, а не 20 куб. // см*). Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити (*1917 // рік, 115 // гектарів*).

4) Переносити в інший рядок граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс (*2-й, а не 2- // й; 5-го, а не 5- // го; 10-му, а не 10- // му*);

5) розривати односкладові частини складноскорочених слів, зокрема ініціальні й комбіновані аббревіатури (*НАН України, АЕС, МАГАТЕ, НТШ, пед-рада, а не пе-драда*);

6) залишати біля попередньої букви м'який знак або апостроф;

7) розривати буквосполучення, яким передається на письмі один звук (*ра-джу, а не рад –жу; над-звичай-ний, а не на-дзвича-йний*);

8) відривати одну букву від кореня, префікса (*роз-вивати, а не розвивати*);

9) залишати на попередньому рядку або переносити на наступний одну букву (*опи-тування, а не о-питування*);

10) залишати в попередньому рядку одно-, дво- або трибуквений прийменник (**в, по, при**), з якого починається речення;

11) переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що заривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкрити дужку або відкриті лапки.

7. Нумерація.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків (малюнків), таблиць, формул подають у науковому тексті арабськими цифрами без знака №. Як правило, у дисертаціях нумерація сторінок проставляється у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці, в авторефератах дисертацій – по центру сторінки.

Такі структурні частини монографій, дисертацій, курсових, бакалаврських, магістерських робіт, як *зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел* не мають порядкового номера.

Нумерації підлягають розділи, підрозділи, пункти, підпункти. Номер розділу ставиться після слова «Розділ», без крапки, назва розділу починається з нового рядка. Наприклад:

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу: спочатку зазначається номер розділу, через крапку подається номер підрозділу, ставиться крапка (1.1. – перший підрозділ першого розділу), вказується назва підрозділу. *Наприклад: .*

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається послідовно: з номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставиться крапка (1.1.1. *Науково-популярний реферат*). Пункт може не мати заголовка.

8. Оформлення графічного матеріалу.

Ілюстрації і таблиці подаються у науковому тексті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Якщо вони розміщені на окремих сторінках, то цю сторінку нумерують на загальних підставах.

Ілюстрації позначають словом «Рис.», або «Мал.» і нумерують послідовно в межах розділу за винятком ілюстрацій, наведених у додатках. Номер ілюстрації складається з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка (наприклад, Рис. 1.2 – другий рисунок першого розділу). Далі може вказуватися назва рисунка чи розміщуватися пояснювальний підпис.

У науковому тексті, зокрема в монографії, статті, дисертації, можуть використовуватися різні види ілюстрації: креслення, технічний рисунок, схема, фотографія, діаграма, графік.

Ілюстрація тісно пов'язана з текстом і відповідає йому. Назви ілюстрацій розміщують після їхніх номерів. За необхідності доповнюють пояснювальними даними – так званім підрисунковим підписом, що містить такі основні елементи:

найменування графічного сюжету, що позначається скороченим словом «Рис», або «Мал»;

порядковий номер ілюстрації, який вказується без знака номера арабськими цифрами (1.1);

тематичний заголовок ілюстрації, що містить текст з стислою характеристикою зображення.

Посилання на ілюстрації подаються в самому тексті наукового дослідження, при цьому вся назва не повторюється. У тому місці, де викладається тема, пов'язана з ілюстрацією, розміщується посилання у вигляді виразу в круглих дужках: (*рис. 2. 1*) або «*як відображена на рис. 2.2*», «*як це показано на рис. 3. 5*».

Якість ілюстрацій повинна бути чіткою. При електрографічному копіюванні чи мікрофільмуванні варто подбати про максимальну точність відтворення оригіналу. Ілюстрації можуть виконуватися чорнилом, тушшю або пастою чорного кольору на білому непрозорому папері.

У дисертаціях слід застосовувати лише штрихові ілюстрації та оригінали фотознімків (якщо розмір менший за формат А4, то їх наклеюють на стандартний аркуш білого паперу).

9. Оформлення цифрового матеріалу.

Цифровий матеріал, який використовується у науковому дослідженні, зазвичай подається у вигляді таблиць. Над кожною таблицею вгорі вказується її назва (жирним шрифтом, симетрично до тексту). Заголовок кожної графи в таблиці має бути максимально коротким, кожен заголовок починається з великих літер. Висота рядків у таблицях – не менше 8 мм.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті.

Нумерація і назва подається вгорі над таблицею. Наприклад: *Таблиця 1.2. Зростання активності населення під час виборів.*

Якщо у таблиці велика кількість рядків, то її можна перенести на наступну сторінку, подавши вгорі назву. При перенесенні таблиці на іншу сторінку над іншими частинами вказують: «Продовж. табл.» і вказують її номер.

10. Оформлення додатків.

Додатки оформлюють як продовження основного дослідження, на наступних сторінках; інколи подають у вигляді окремої частини або книги (до дисертації, бакалаврської, курсової чи магістерської робіт).

Кожен додаток починається з нової сторінки. Найчастіше додаток має свій заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту на сторінці. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується «Додаток», кожен наступний додаток позначається послідовно літерами української абетки за винятком: *Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь*. Наприклад, *додаток А, додаток Б* і т.д.

При оформленні додатків окремою частиною (книгою) на титульному аркуші зазначають вихідні дані, а під назвою друкують великими літерами слово «ДОДАТКИ».

Текст кожного додатка при необхідності може поділятися на розділи й підрозділи, які нумерують у межах кожного додатка, наприклад: *А.2 – другий розділ додатка А, В. 2.1 – перший підрозділ другого розділу додатка В.*

Подібним чином нумеруються ілюстрації, таблиці та формули, розміщені у додатках. Наприклад: *рис. А.1.1 – перший рисунок першого розділу додатка А.*

11. Бібліографічні посилання.

Бібліографічні посилання – це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю, згаданий чи аналізований у тексті інший документ (його

частини або групи документів), необхідних для загальної характеристики, ідентифікації та пошуку.

Дослідник зобов'язаний подавати посилання на всі джерела чи матеріали, які згадуються в науковому тексті, ті ідеї чи висновки, на підставі яких розробляються проблеми, завдання чи вирішуються питання, поставлені у статті, монографії, дисертації тощо. Це дає змогу відшукати подібний документ і перевірити точність указаних даних, з'ясувати інформацію, обставини виникнення ідеї чи контексту.

Посилання в науковому тексті найчастіше позначаються з використанням квадратних дужок із вказівкою порядкового номера за переліком посилань. Наприклад: «У працях [1-5]».

Якщо в науковому тексті наводиться конкретна цитата, то в квадратних дужках зазначається номер позиції у списку використаних джерел і вказується конкретна сторінка. Наприклад: [5, с. 55].

Посилання на ілюстрації, таблиці або формули, використані в дослідженні, вказують відповідно до їхнього порядкового номера. Наприклад: «рис. 1.1», «див. табл. 1.1», «у формулі (1.1)» тощо.

Додаток 22.

Алгоритм реферування наукового джерела

1. Визначте мету реферування обраного наукового джерела (реферат-конспект чи реферат-резюме).
2. З'ясуйте функції та обсяги підготовлюваного реферату відповідно до його мети і жанру наукового першоджерела.
3. Здійсніть бібліографічний опис наукового джерела.
4. Опрацюйте наукове джерело і відберіть інформацію для реферату, застосовуючи такі види читання, як оглядове, пошукове та суцільне.
5. Визначте композицію реферату.

Пам'ятайте! Реферат-резюме має таку модель:

- а) заголовна частина (точний бібліографічний опис джерела);
  - б) безпосередньо реферативна частина (основна інформація);
  - в) довідковий апарат (кількість ілюстрацій, таблиць, схем, бібліографія тощо).
6. Запишіть логічний план реферату як перелік основних тем і проблем першоджерела (для основної частини реферату).
  7. Здійсніть розподіл опрацьованої й відібраної для основної частини реферату інформації, усвідомивши:
    - 1) мету і зміст реферованого наукового джерела;
    - 2) методи дослідження;
    - 3) конкретні результати (теоретичні, експериментальні, описові, насамперед нові і перевірені факти, тенденції тощо);
    - 4) висновки і позицію автора в розв'язанні проблем, прийняті ним або спростовані гіпотези;
    - б) сфери застосування, шляхи практичного впровадження результатів роботи.

Примітка. Якщо в науковому джерелі відсутня якась частина даних (методи, висновки, сфери застосування), то в тексті реферату вони не наводяться для збереження послідовності викладу. До основної частини реферату-резюме добирається основна (ключова) інформація наукового джерела, при цьому малоінформативні смислові частини вилучаються, подібна і близька інформація об'єднується та узагальнюється.

8. Оформіть письмовий реферат. Здійсніть «згортання» змісту та мовну компресію відібраної для реферату інформації;

9. Скомпонуйте відібрану інформацію та, використовуючи різні лексичні засоби організації зв'язного тексту і пам'ятаючи мету реферування, підготуйте письмовий реферат.

Примітка. Ступінь узагальнення і "згортання" інформації в рефераті-резюме вдвічі-втричі є більшою, ніж в інформативному рефераті.

Лексичні засоби зв'язку є спільними для всіх видів рефератів.

10. Здійсніть самоконтроль написаного реферату на смисловому, структурно-логічному і мовному рівнях та переконайтесь, чи досягли ви поставленої мети реферування.

Пам'ятайте! При реферуванні, як і при конспектуванні, відбувається вилучення необхідної інформації, переформулювання її, а також аргументування. Зміст та обсяги реферату залежать від його виду: реферат-конспект – це повний реферат; реферат-резюме – це короткий, узагальнений реферат; реферат-огляд – це реферат на основі кількох наукових джерел, з-поміж яких визначено базове.

11. Здійсніть (у разі потреби) редагування тексту реферату.

Додаток 23.

Алгоритм реферування кількох наукових джерел

1. Визначте мету й особливості реферування кількох наукових джерел (написання реферату, огляд нових публікацій з певної теми тощо).
2. Сформулюйте чітко й точно тему оглядового реферату, усвідомивши межі теми, з якої добиратиметься та узагальнюватиметься наукова інформація.
3. Опрацюйте оглядовим читанням відібрані наукові джерела і визначте з-поміж них базове за змістом, тобто те, в якому тему розкрито найглибше та найповніше.
4. Опрацюйте реферативним читанням (спочатку ознайомчо-пошуковим, а потім суцільним) базове джерело, звертаючи увагу на курсив підкреслення, спеціальні символи тощо.
5. Складіть докладний план базового джерела.
6. Прочитайте всі джерела (по черзі) і знайдіть у кожному нову (по відношенню до базового джерела) інформацію за темою оглядового реферату.
7. Деталізуйте план базового джерела пунктами й підпунктами – і ви одержите загальний план кількох наукових джерел за визначеною темою, тобто план реферату-огляду.
8. **Примітка.** Для уникнення повторного конспектування наукових джерел є доцільним робити записи на окремих аркушах, але з обов'язковим зазначенням вгорі питання за загальним планом. Цитати треба супроводжувати вказівкою на автора й вихідні дані джерела (назва, рік, сторінка).
9. Систематизуйте відібраний матеріал відповідно до загального плану реферату та його структурної схеми.
10. Порівняйте наукові позиції авторів статей (спільне, подібне, відмінне), застосовані ними методи дослідження, одержані результати, висновки.
11. Скористайтеся різними видами мовних трансформацій (перфразування, узагальнення, абстрагування тощо) та лексичними засобами організації зв'язного тексту і підготуйте письмовий реферат-огляд.
12. **Примітка.** У разі потреби, можна висловити в заключній частині реферату-огляду своє ставлення до теми та характеру висвітлення її в опрацьованих наукових джерелах.
13. Здійсніть самоконтроль написаного реферату-огляду на всіх рівнях: смислового (чи всю основну та нову інформацію джерел висвітлено), структурно-логічному (чи немає повторів, непослідовності) та мовленнєвому (чи немає помилок).
14. Здійсніть остаточне редагування тексту оглядового реферату.

Додаток 24.

Поради до написання реферату

Готуючись до написання реферату, необхідно дотримуватися певних методичних порад. Головними з них є такі:

1. Уважно прочитайте рекомендовану літературу:

- доберіть у бібліотеці (у систематичному, алфавітному чи предметному каталозі) основну й додаткову літературу та опрацюйте її;
- під час читання робіть відповідні записи. Це може бути конспект, короткі записи, окремі цитати тощо;
- проведіть карткування дібраного матеріалу.

2. Після опрацювання літератури приступайте до написання реферату:

- складіть план роботи;
- відберіть і підготуйте матеріали відповідно до складеного плану;
- уточніть план викладу змісту;
- класифікуйте зібраний матеріал, надаючи йому зручну для аналізу форму;
- перевірте повноту й достовірність зібраних матеріалів;
- критично оцініть матеріали, відберіть ті, що найповніше розкривають тему реферату;
- приступайте до написання рукопису, дотримуючись основних його складових: вступ, основна частина, висновки;
- відредагуйте текст рукопису;
- пронумеруйте сторінки.

3. Підготовка виступу:

- виділіть основні положення реферату;
- уважно перечитайте текст реферату;
- підготуйте звернення до аудиторії.

Додаток 25.

Поради щодо авторського редагування наукового тексту

Кожному досліднику притаманний особистий ритм пошуку, аналізу, написання тексту. Науковець, як і митець, має свої таємниці творення – тієї особливої «магії» думки, розвитку сюжету, образного осмислення ідеї, врешті художньої досконалості формул, графіків і таблиць. Те, що твориться на піднесенні, в пориві «першого варіанту» і здається спочатку досконалим, при другому прочитанні й уважному осмисленні, може виявитися двозначним, «кострубатим», неточним. Тоді кожен автор стає редактором, який звіряє створене за законами «наукового стилю», якісного дослідження, чітких висновків.

Після виконання певної частини та після написання повного тексту необхідно перечитувати свою роботу. Не слід покладатися на «інтелект» комп'ютера та зловживати «електронним перекладом» – саме тут закрадається плутанина, неточність, некваліфікованість. На кожній сторінці може бути не більше двох виправлень! (вони усуваються чорним чорнилом, шляхом вклеювання окремих знаків чи слів, з використанням коректора чи інших засобів правки надрукованого тексту).

Зазвичай, написання роботи починається із чернетки (чорнового рукопису), коли вимальовується основна композиція дослідження, здійснюється опис, аналіз та узагальнення матеріалу. Вступ дається найважче і пишеться наприкінці (для дисертації, монографії, доповіді).

Редакторський хист знадобиться і при читанні власної роботи, щоб критично оцінити написане, перевірити концепцію, підсилити обґрунтованість висновків, скоротити другорядний матеріал, простежити логічні зв'язки між окремими частинами, визначити доцільність уведення таблиць, малюнків, додатків тощо.

Не варто здавати роботу одразу після роздрукування. Відкладіть свою працю на якийсь час (краще на добу), щоб «свіжим оком» її переглянути й оцінити, внести правки, усунути прорахунки. Те, що вчора здавалося досконалим, завтра сприйматиметься з застереженнями.

Автору потрібно залишати надрукований примірник та електронний варіант підготовленого тексту.

В процесі написання та під час прикінцевого редагування тексту слід звертати увагу та уникати:

- розмовного стилю і сленгу (у письмових роботах вони недоречні, в усному виступі в незначній дозі – можливі);
- зайвого гумору, іронії, дошкульності, критиканства;
- незрозумілих аббревіатур і скорочень без їх пояснення; недоцільно використовувати аббревіатури і скорочення в заголовках, рубриках;
- мовних штампів. Без спеціальної термінології неможлива жодна наукова праця, проте варто простежити за точністю у передачі думки;
- довгих складних речень з заплутаними конструкціями, з використанням наукоподібних слів, псевдонаукового стилю (часто саме такі претензійні та малозрозумілі слова використовуються неправильно, затуманюють зміст, знижують якість дослідження);
- надмірного використання дужок (зловживання ними означає, що дослідник працює «неритмічно», зайвий раз нагадує про подробиці й уточнення другорядного значення), знижується ясність;
- зловживання чоловічим родом при з'ясуванні, хто «автор(ка)» чи «дослідник(ця)», слід перевіряти ініціали авторів досліджень, на які доводиться покликатися;
- наказовості, повчальності. Надмірне чи несуттєве вживання слів *повинно*, *слід*, *має*, *мусить*, *необхідно* тощо, надають тексту зобов'язуючого відтінку;
- тавтології: стежити за тим, аби одне й те ж слово (навіть поняття) не повторювалося надто часто. Використовуйте синоніми, звіряйтесь зі словниками.

Не прикрашають науковий текст неточності, розмиті визначення, захоплення епітетами «надзвичайний», «неймовірний», «катастрофічний», «добрий», «гарний», «значний» тощо. Виразність викладу, чіткість передачі інформації забезпечуються відповідним використанням термінології, відсутністю суперечності в аргументації, підтвердження висновків фактами чи даними.

Додаток 26.

Поради учаснику наукової дискусії

1. Визначте для себе «межі теми» дискусії та переконайтеся, чи всі слова і поняття теми та проблеми дискусії ви чітко й повно розумієте (у разі потреби скористайтеся авторитетними науковими й словниково-довідковими виданнями).
2. З'ясуйте основні структурні компоненти дискусії та їх роль в обговоренні означеної теми:
  - 2.1. Початок (встановлення контакту з співрозмовниками).
  - 2.2. Визначення мети, проблем та актуальності дискусії (активізація уваги).
  - 2.3. Інформування (виклад інформації в обраний спосіб: повідомлення, пояснення, опис, характеристика).
  - 2.4. Власне дискусія: аргументація (коректне наведення доказів на захист сформульованих тез).
  - 2.5. Контраргументація (коректне наведення доказів для нейтралізації антитез, заперечень, непогоджень із співрозмовником).
  - 2.6. Прийняття рішення.
  - 2.7. Підбиття підсумків.
3. Визначте джерела інформації з дискутованої теми, детально ознайомтеся з ними та зафіксуйте найважливішу інформацію (тези, аргументи) до кожного зі структурних компонентів дискусії.
4. Порівняйте точки зору різних авторів і вибудуйте свій погляд на дискутовану проблему або приєднайтесь до певної тези чи позиції автора.
5. Побудуйте свої дії як учасника дискусії за п'ятьма законами організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності (концептуальний, моделювання слухацької аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий).
6. Спрогнозуйте вірогідні заперечення і зауваження співрозмовника та визначте можливі контраргументи й оптимальну форму реакції на них з метою переконання.
7. Оберіть коректні прийоми утримання уваги співрозмовників і дотримуйтесь правил цивілізованого спілкування.
8. Визначте можливі варіанти завершення дискусії та оберіть найдоцільніший з них.
9. Проаналізуйте свою мисленнєво-мовленнєву діяльність під час дискусії, зробіть аргументовані висновки та сформулюйте стислі поради й рекомендації для себе як дискутанта на майбутнє.

Додаток 27.

Алгоритм підготовки наукової доповіді

1. З'ясуйте мету і завдання свого монологу з урахуванням складу слухацької аудиторії.
2. Уточніть його тему та визначте її змістові межі.
3. З'ясуйте регламент (часові обмеження) запланованого виступу.
4. Доберіть і ретельно опрацюйте наукову літературу різними видами читання (оглядовим, пошуковим, суцільним).
5. Складіть деталізований план доповіді.
6. Визначте проблеми дискусійного характеру та принципи їх презентації.
7. Доберіть фактичний матеріал (у т.ч. можливі таблиці, діаграми, графіки, схеми тощо) до кожного пункту розробленого плану.
8. Спрогнозуйте можливі запитання слухачів і підготуйтеся до їх висвітлення під час доповіді чи обговорення.
9. Лаконічно й однозначно та відповідно до мети доповіді сформулюйте висновки.
10. Продумайте оригінальну (наприклад, несподівану для слухачів інформацію, що може здивувати їх).
11. Визначте місця для риторичних і проблемних запитань, логічних пауз.
12. Оформіть у письмовому вигляді матеріали доповіді.
13. Перевірте матеріали доповіді на відповідність основним вимогам: логіці викладу, точності інформації, чинним мовленнєвим нормам.
14. Виголосіть, не спираючись на текст, окрім плану і цитат, доповідь вдома перед уявними (в цьому разі запишіть монолог на відео або диктофон) чи реальними слухачами.
15. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи при огляді відео, або прослуховуванні аудіо запису.
16. Відредагуйте (у разі потреби) текст підготовленої доповіді.
17. Попрацюйте над мімікою і жестами, до яких ви вдаватиметесь під час виступу.

Додаток 28.

Особливості підготовки та виступу з доповіддю на науковій конференції

Виступ на науковій конференції переслідує кілька цілей.

По-перше, це апробація основних ідей і результатів дослідження в науковому співтоваристві. По суті, така мета забезпечує попередню експертизу, перевірку цінності всього дослідження або його окремих частин. Дискусія дає змогу виявити слабкі й сильні сторони дослідження.

По-друге, досить часто виступ забезпечує закріплення за автором пріоритету в отриманих результатах.

По-третє, переслідується також і комунікаційна мета, що орієнтує вченого на перетворення теми його дослідження в предмет наукової дискусії, що дозволяє одержати не тільки оцінку результатів з боку колег, а й у ході дискусії виявити нові ідеї і підходи. У цьому випадку учасники конференції використовуються автором виступу як джерела інформації.

Але головне, що виступ на конференції є найбільш оперативним засобом введення результатів наукового дослідження в інформаційне поле науки. Це потрібно враховувати при побудові виступу, у якому потрібно звертати увагу, насамперед, на основну ідею, найбільш важливі результати дослідження. Виступ не можна перевантажувати деталями. Основну увагу потрібно зосереджувати на головному і цікавому. Якщо після виступу його починають активно обговорювати, то можна вважати, що сформульовані вище цілі досягнуті.

Більш розгорнутий виступ, який займає центральне місце на семінарі або конференції, називається доповіддю. Як правило, доповідь характеризується глибиною викладу й інтеграцією основної проблематики обговорення. Звичайно доповіді доручають готувати найбільш досвідченим фахівцям, визнаним авторитетам у науці, що дозволяє істотно підвищити рівень компетентності учасників конференції, симпозіуму, семінару.

Доповіді бувають кількох типів:

1. Звітна доповідь, у якій узагальнюються стан справ і хід роботи за якийсь час, виділяються досягнення і недоліки. Звітні доповіді на семінарах, симпозіумах і конференціях забезпечують презентацію науково-дослідних колективів, шкіл, суспільних наукових організацій.
2. Тематична доповідь, що присвячена розгорнутому викладові якої-небудь теми або проблеми. Значну роль у ній відіграють думки і позиція автора.
3. Інформаційна доповідь, що являє собою інформування присутніх про стан справ у якій-небудь галузі діяльності. Завдання цієї доповіді - максимально об'єктивно і всебічно подати інформацію без викладу позиції автора.

Г.І. Андреев, С.О.Смирнов, В.О.Тихомиров рекомендують побудову виступу за такою схемою:

- мотиваційна частина (повідомити нову наукову інформацію, пояснити причину явищ, описати наслідки, показати взаємозв'язок фактів);
- аналітико-синтетична частина (формування основних думок, положень, написання тексту);
- виконавча частина (виступ).

При підготовці виступу (доповіді) необхідно звертати увагу на кілька обставин:

- відповідність теми виступу (доповіді) обговорюваній тематиці;
- чітке розмежування в ній наукової істини та дискусійних і недосліджених питань;
- виклад її не письмовою, а усною науковою мовою.

Не можна не погодитися з В.М.Шейком, Н.М.Кушнарєнком, які акцентують увагу на полемічному характері доповіді, її чіткому часовому вимірі. "При написанні доповіді слід зважати на те, що за 10 хвилин людина може прочитати матеріал, що надруковано на шести сторінках друкованого тексту (через 1,5 інтервали). Обсяг доповіді становить 8-12 сторінок (до 30 хвилин). Якщо доповідь складається з 4-6 сторінок, вона називається повідомленням.

Найбільш поширеними недоліками виступів (доповідей) на наукових конференціях є:

- невідповідність темі обговорення, що призводить до відсутності інтересу слухачів до питань, що викладаються;
- недотримання регламенту, що забезпечує появу роздратування слухачів стосовно доповідача;
- невиразність викладу, що спричиняє і втрату інтересу, і дратівливість слухачів.

Ганс Сельє виділяє п'ять "смертних гріхів" публічної мови: невідповідність, багатослівність, невиразність, заглибленість у себе (інтроверсія) і манірність, що мають пряме відношення і до доповідей та повідомлень на конференціях.

Г.І.Андрєєв, С.О.Смирнов, В.О.Тихомиров справедливо звертають увагу на такі типові помилки при виступі:

- зловживання іноземною термінологією і поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки;
- наявність слів-паразитів ("от", "значить", "так сказати" тощо);
- надмірна гучність голосу (слухачі через 8-10 хвилин не сприймають таку мову);

- побудова складних речень, у яких кількість слів перевищує 14-15 (такі фрази не сприймаються, зміст губиться за складністю граматичної конструкції);
- монотонність інтонації, без акцентів на значущих моментах доповіді тощо.

Немаловажною проблемою виступу є страх. Як відзначає С.Б.Ребрик, в основі страху може лежати цілий комплекс об'єктивних і суб'єктивних причин: острах виглядати недосконалим; надання занадто високої значущості виступові і можливим помилкам; перебільшення власних недоліків; недоброзичливість аудиторії; погана підготовка або спогади про минулі невдачі [112, с. 30]. Найбільш важливою основою страху є страх отримання критики від колег, опонентів, наукового співтовариства. Інколи страх критики стає таким всеохоплюючим, що на засіданнях спеціалізованих та експертних рад панує мовчанка. Це дуже небезпечно не тільки для науки та наукового співтовариства, які втрачають характеристики інноваційного інтелектуального середовища, а й для самого автора висунутих ідей, які є не завжди достатньо коректно обґрунтованими. Критика - це спосіб духовної діяльності, орієнтований на цілісну оцінку явища шляхом виявлення його протиріч, сильних та слабких сторін тощо. Не можна не погодитися з В.П.Кохановським у тому, що існує дві основні форми критики: а) негативна, руйнуюча - безпощадне та повне ("голе") заперечування всього та вся; б) конструктивна, утворююча, яка орієнтована на шляхи вирішення проблем, реальні методи розв'язання протиріч, ефективні способи усунення помилок. Конструктивно-критичний підхід виходить не з тієї реальності, яку бажаємо бачити, а з тієї, яка є, з усіма її плюсами й мінусами, перевагами і недоліками. Саме такий підхід має бути характерним для науки. Конструктивна, вільна критика - важлива умова реалізації принципу об'єктивності наукового пізнання [60, с. 110-111]. Тому критики не потрібно боятися. Необхідно тільки намагатися переводити її у конструктивне русло.

Страх потрібно не переборювати, а працювати з ним. При цьому його потрібно перевести в конструктивну мобілізуючу форму і використовувати його енергію в конструктивних цілях. Ну і, звичайно ж, варто пам'ятати, що в кожній людини свої причини страху, а тому і свої способи його подолання.

1. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. С.112- 114.

Додаток 29.

Методичні рекомендації з організації наукових заходів (семінарів, конференцій, конгресів)

Науковий захід це зустріч фахівців присвячена вирішенню соціально-значущих проблем, визначенню загальних тенденцій розвитку певної галузі науки, пошуку нових методів для розв'язання складних наукових проблем, та шляхів залучення результатів наукових досліджень у цивілізаційний й культурний поступ суспільства.

Усталеними формами наукового заходу є конференція, нарада, семінар, конгрес. У тлумачних словниках даються наступні визначення перелічених заходів.

Нарада – засідання, присвячене обговоренню та вирішенню певних питань, прийняття дій, заходів.

Семінар – гурткове заняття для спеціальної підготовки, або з метою підвищення кваліфікації.

Конференція (латин. *conferentia*) – форма організації наукової діяльності, за якої вчені (або студенти) збираються задля обговорення певної теми. За своїм статусом конференція займає проміжне положення між семінаром і конгресом.

Конгрес (лат. *congressus* – зустріч, збори) нарада науковців міжнародного рівня.

Організація наукового заходу передбачає кілька етапів.

– Етап планування.

На цьому етапі відбувається розв'язання наступних завдань:

1. Визначення тематики заходу.

2. Окреслення кола наукових питань, яким присвячений запланований захід. Необхідно враховувати, що широка проблематика заходу передбачає залучення фахівців суміжних наукових галузей. Якщо коло питань буде обмежене, то відбудеться вузькопрофесійна зустріч представників певної наукової галузі;

3. Пошук установ, громадських об'єднань, фондів (наприклад, INTAS), які можуть посприяти організації заходу.

4. З'ясування умов, за яких вони погодяться допомагати організаторам (місце і форму проведення заходу, контингент учасників, публікації матеріалів конференції тощо). Виявити, які установи, окрім традиційних партнерів, можуть бути співорганізаторами заходу.

5. Залучення запланованого заходу до річного плану наукової установи чи освітнього закладу, в якому він відбуватиметься. Для цього в багатьох установах потрібно оформити обґрунтування на проведення заходу і фінансовий план (кошторис). Включення до річного плану зазвичай необхідна

умова для отримання фінансової та організаційної допомоги від державних установ.

Яку форму не було б обрано для проведення наукового заходу (семінар, конференція, конгрес), потрібно визначити декілька провідних авторитетних науковців, участь яких, надасть запланованому заходу відповідний фаховий рівень. Слід продумати і з'ясувати, хто з видатних вчених погодиться приїхати, і як це відобразиться на кошторисі заходу.

Планування наукових заходів відбувається за дотримання відповідного терміну. Зазвичай конференції плануються за 1-3 роки до моменту проведення. Відтак питання про надання фінансової підтримки заходу та участі в ньому відомих вчених найкраще обговорювати заздалегідь – при особистих зустрічах на інших конференціях, укладанні договорів про співпрацю, під час реалізації спільних наукових проектів.

6. Розробка атрибутики наукового заходу. Для того, щоб запланована конференція була у пізнаванню з-поміж інших наукових заходів, окрім назви доцільно розробити відповідну емблему, яка буде зображена на веб-сторінці, плакатах, поштових запрошеннях, канцелярському приладді, бейджах учасників й організаторів. Варто влаштувати невеликий конкурс проектів назв і емблем.

7. Після розв'язання попередніх завдань визначається можлива кількість учасників конференції, підраховуються фінансові витрати й встановлюється сума організаційного внеску. Слід зважати, щоб внесок не був занадто великим для передбачуваних учасників. Задля цього бажано створити резервний фінансовий фонд.

Вже на цьому етапі необхідно продумати, що цікавого можна було б запропонувати учасникам заходу. Наприклад, організацію екскурсій, відвідування концертів, музеїв, театрів тощо.

Під час узгодження мети, форми та атрибутів наукового заходу згуртовується «ядро» майбутнього організаційного комітету (оргкомітету). При цьому слід намагатись, щоб колеги були не просто виконавцями чужих розпоряджень, а саме співпрацівниками. Тоді буде цікавіше і легше здійснити розпочату справу.

Організатори наукового заходу мають бути сприйнятливими до нових ідей, готовими до конструктивної дискусії, здатними до оперативного розв'язання непередбачуваних ситуацій.

2. Організаційний етап.

На цьому етапі формуються програмний комітет, який є частиною оргкомітету. Його діяльність передбачає:

- вивчення й відбір доповідей представлених майбутніми учасниками;
- формування та видавництво матеріалів конференції;
- визначення керівників та секретарів секцій;
- підготовка програми конференції.

У програмний комітет повинні входити фахівці по всіх представлених на конференції наукових напрямках.

Бажано, щоб програмний комітет був міжнародним.

Оргкомітет поділяється на окремі комісії. Першою формується комісія з підготовки матеріалів на чолі з ученим секретарем конференції, який є одним з провідних членів оргкомітету. До його обов'язків належать:

- 1) листування з учасниками конференції;
- 2) збирання й збереження даних про претендентів на участь у заході;
- 3) одержання й передачу до програмного комітету доповідей;
- 4) організація роботи по укладанню і виданню програми конференції;
- 5) остаточне визначення регламенту роботи секцій;
- 6) прикінцеве редагування й підготовка до видання збірника тез і матеріалів конференції.

Оргкомітет поділяється на кілька комісій. Насамперед створюється *реєстраційна комісія*. До завдань цієї групи належать:

- підготовка роздаткових матеріалів і бейджів;
- реєстрація учасників конференції;
- інформування вченого секретаря про приїзд доповідачів.

Робота цієї комісії створює перше враження про організацію конференції. Зазвичай місце реєстрації – це просторе приміщення, що оформлене плакатами (стендами) конференції, на яких відображено організаційну інформацію (схеми залів засідань, розклад доповідей, час відпочинку).

Заздалегідь слід продумати, щоб на реєстрації не було великих черг, учасникам не доводилося заповнювати численні бланки, а сам процес реєстрації не займав багато часу.

Водночас з формуванням реєстраційної комісії доцільно створити *житлову комісію*, що відає розселенням учасників конференції. Її завдання – забезпечити тимчасовим житлом майбутніх учасників конференції. З цією метою відбувається облаштування гуртожитків, короткострокова оренда баз відпочинку, бронювання готельних номерів тощо.

Створення *транспортної комісії* передбачає організацію необхідного транспорту для зустрічі учасників конференції, проїзду до місця її проведення, доставки необхідного устаткування.

Комісія з забезпечення харчування відповідає за організацію так званих «кава-брейків», які є неодмінною складовою у роботі конференції, а також турбується за своєчасність й відповідність харчування впродовж роботи конференції.

Комісія з технічного забезпечення відповідає за наявність й функціонування устаткування, необхідного доповідачам (мікрофони, екрани, проектори), стендів чи моніторів (для розміщення візуальної інформації).

3. Інформаційний етап.

Інформація про запланований науковий захід, розташовується насамперед на веб-ресурсі установи, яка планує його проведення (зазвичай у розділах про наукову діяльність), розсилається у формі інформаційного повідомлення до науково-дослідних установ та ЗВО. На сьогодні практикують створення окремого сайту, присвяченого майбутній конференції (особливо коли вона відбудуватиметься у міжнародному форматі).

Більшість оргкомітетів перейшло на реєстрацію заявок для участі через сайт конференції. Навіть, якщо сайт повністю не готовий до моменту розсилки інформаційного повідомлення, повинна бути готова сторінка з необхідною інформацією.

На сайті бажано висвітлити історію чи ідею проведення конференції, презентувати короткі повідомлення про цілі і тематику конференції, актуальність і необхідність проведення подібного заходу.

Інформаційне повідомлення є своєрідною візитною карткою наукового заходу. Важливо, щоб воно було інформативним, але не перевантаженим. Потрібно намагатись, щоб сайт, інформаційне повідомлення, плакат з назвою та емблемою конференції були оформлені в однаковому стилі й одній колірній гамі.

Інформаційне повідомлення у паперовому варіанті – це, зазвичай, складений удвічі або втричі аркуш, формат якого може змінюватися в межах А3 - А5.

В інформаційного повідомленні обов'язково повинні бути зазначені:

- 1) назва наукового заходу;
- 2) емблема;
- 3) дата і місце проведення;
- 4) організатори конференції;
- 5) тематичні напрямки;
- 6) контактні номери телефонів і факсів, адреси (поштові та електронні);

- 7) адреса сайту конференції, на якому розміщена детальніша інформація; інформація про те, де і як можна зареєструватися для участі у запланованому заході;
- 8) термін подання заявки та тексту доповіді;
- 9) робочі мови конференції;
- 10) інформація про умови публікації матеріали конференції.

Іноді в інформаційному повідомленні зазначають:

- склад організаційного комітету;
- відомих вчених, які дали згоду на участь у майбутній конференції;
- суму оргвнеску та рахунок, за яким її можна оплатити;
- можливість спонсорської підтримки молодих вчених;
- заплановані заходи в рамках конференції (семінари, зустрічі, екскурсії тощо).

На сайті зазвичай доступна інформація про можливі варіанти розселення учасників конференції та умови візової підтримки (якщо в цьому є необхідність).

Слід намагатись використовувати всі доступні засоби для розповсюдження інформації про заплановану конференцію. Насамперед це:

- інформаційні ресурси Інтернет;
- наукова преса;
- інші наукові заходи (на яких можна про анонсувати запланований захід).

З цією метою потрібно скласти перелік адрес поштової та електронної розсилки інформаційного повідомлення по організаціям та для вчених, які працюють в суміжних галузях (доцільно зберегти цей перелік для майбутнього наукового співробітництва, доповнивши його в кінці конференції адресами учасників).

Звернутися до колег з інших міст (країн) допомогти поширити інформацію про запланований захід.

Інформацію про конференції можна розмістити на наступних сайтах:

<http://conference.pp.ua>

<http://www.konferencii.org>

<http://www.tpu.php/conf.php>

<http://www.kon-ferenc.org>

<http://science-forum.index.php>

<http://conference.scholar.com>

<http://scipeople.uk/events/>

<http://konferen.com>

<http://nauka-online.org/events>

<http://www.science-community.org/conferences>

<http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/>

<http://www.osvita.org.ua/events/>

Це значно розширить коло учасників конференції.

4. Організаційний етап.

Саме в цей час починають надходити заявки від майбутніх учасників конференції, задаються питання, з'являються проблеми, окреслюється коло завдань, які повинні бути вирішені до початку заходу. З кожним новим етапом у процес підготовки залучається все більше і більше людей.

На цьому етапі має бути остаточно сформовано оргкомітет та визначено відповідні комісії, що входять до його складу.

З метою оптимізації роботи оргкомітету регулярно відбуваються наради голів комісії. На цих зустрічах вирішуються тільки загальні питання (наприклад, планування культурної програми), чітко ставляться завдання перед керівниками, які коротко інформують про виконання.

Усі поточні питання по роботі окремих комісій вирішуються в робочому порядку.

Голова оргкомітету здійснює контроль й узгодження дій різних комісій, вирішує питання, з якими не можуть впоратися їх керівники.

У разі подання значної кількості заявок програмний комітет розподіляє їх за тематикою секцій конференції.

Коли визначено перелік секцій та тематику доповідей, готується програма конференції та розсилаються запрошення учасникам з інформацією про:

- 1) форму представлення доповіді – пленарна чи секційна;
- 2) дату і час доповіді, її тривалість;
- 3) умови публікації доповіді в матеріалах конференції;
- 4) початок реєстрації;
- 5) схему проїзду до місця розташування конференції;
- 6) умови поселення та проживання.

В процесі підготовки наукового заходу слід звернути особливу увагу на місце його проведення. Бажано, щоб будівлю, де відбуватиметься захід, було легко знайти на карті міста. Якщо установа розташована за містом, туди має бути організовано транспортний маршрут (або схеми проїзду з вокзалів, аеропортів). В іншому випадку доведеться організовувати транспорт для приїзду та від'їзду учасників конференції, зустріч на вокзалі або в аеропорту. Слід врахувати при цьому, що двома маршрутами в день не обійтись, тому чим більше учасників з інших міст і (або) країн, тим більше диференційовано час приїзду та від'їзду учасників. Як засвідчує досвід учасники намагаються

використовувати вільний час між засіданнями, щоб відвідати з колегами наукові центри чи виставки, подивитися визначні пам'ятки мистецтва. А це також пов'язане з транспортом.

Необхідно зважати на розташування готелів (чи гуртожитків), де планується проживання гостей. Готелі повинні бути близько розташовані до місця проведення конференції, схема проїзду до них повинна бути проста, а сам маршрут як найкоротшим.

Неможливо передбачити всі ситуації, з якими можна зіткнутися в процесі організації та проведення конференції, але потрібно бути готовим до можливих організаційних ускладнень. Оргкомітет повинен заздалегідь ретельно продумати й обговорити різноманітні варіанти розв'язання складних ситуацій. Це надасть змогу уникнути неприємних несподіванок.

5. Етап проведення наукового заходу.

Час проведення конференції (або іншого наукового заходу) – момент, заради якого працювали організатори.

Незалежно від кількості секцій будь-який науковий захід слід починати з пленарного засідання.

Вступне слово надається відомому вченому або посадовій особі, яка представляє наукову установу, що організувала захід.

Далі запрошуються до виступу кілька видатних науковців. У їх доповідях висвітлюються тенденції розвитку певного напрямку науки, демонструються результати використання наукових досягнень, аналізуються можливості до подальшого впровадження.

Необхідно враховувати, що пленарних доповідей або повідомлень в межах секції не повинно бути занадто багато, адже тоді вони не запам'ятаються.

Робота секції не може тривати цілий день. Під час невеликих перерв у роботі секцій влаштовуються кава-брейки.

У межах секції близькі за тематикою доповіді варто ставити поряд, щоб учасникам легше було порівняти і оцінити переваги представлених результатів. Зазвичай найкраще запам'ятовується перший і останній виступ, тому починатися й закінчуватися секція повинна найцікавішими та значущими повідомленнями.

Необхідно приділяти увагу кожному з гостей заходу.

Слідкувати, щоб ніхто не залишався осторонь під час наукових зустрічей, спільних відвідувань закладів культури, екскурсій.

Необхідно тактовно з'ясовувати побутові проблеми гостей та допомагати у їх розв'язанні.

На згадку про участь у науковому заході традиційно роблять спільну світліну. Гостям дарують канцелярське приладдя чи пам'ятні сувеніри з відповідною емблемою.

6. Підсумковий етап

Після від'їзду учасників відбувається прибирання залів та аудиторій, фінансовий розрахунок з організаціями, які надавали свої послуги (проживання, харчування, транспорт, комп'ютерну техніку тощо), повернення позиченого устаткування тощо.

В перші дні після завершення організаторами заходу підбиваються підсумки і готуються звіти про його проведення.

У звіті наукової конференції слід відобразити:

- 1) перелік науково значущих завдань, які вдалось розв'язати під час роботи конференції;
- 2) аналіз наукового рівня представлених доповідей;
- 3) значимість проведеної конференції для подальшого поступу певної галузі науки.

Матеріали конференції публікуються у вигляді збірника статей, який розсилається всім його учасникам й у бібліотеки провідних наукових установ та ЗВО.

Підсумкова інформація публікується на сайті конференції та в прес-релізі фахових видань.

На підсумковій нараді члени оргкомітету повинні:

- остаточно визначити фінансові витрати;
- подякувати всім, хто в будь-який спосіб спричинився до організації наукового заходу;
- відзначити невдачі та виявити способи їх уникнення в подальшому;
- окреслити попередній план наступного наукового заходу.

Додаток 30.

Вимоги і поради до змісту мультимедійної презентації

Загальні вимоги:

- відповідність змісту презентації поставленим дидактичним цілям і завданням;
- дотримання прийнятих правил орфографії, пунктуації, скорочень і правил оформлення тексту (відсутність крапки в заголовках і т.д.);
- відсутність фактичних помилок, достовірність представленої інформації;
- лаконічність тексту на слайді;
- завершеність (зміст кожної частини текстової інформації логічно завершено);
- об'єднання семантично пов'язаних інформаційних елементів у групи, які цілісно;
- стислість і лаконічність викладу, максимальна інформативність тексту;
- не допущення «рваних» країв тексту.

Поради:

- інформацію на слайді розташовують горизонтально по головній діагоналі; найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрану;
- якщо на слайді картинка, напис повинен розташовуватися під нею;
- бажано форматувати текст по ширині;
- наявність не більше одного логічного наголосу: підкреслення, яскравість, обведення, миготіння, рух;
- інформація подана привабливо, оригінально, привертає увагу аудиторії .

Вимоги до візуального і звукового ряду:

- використання тільки оптимізованих зображень (наприклад, зменшення з допомогою Microsoft Office Picture Manager, стиснення за допомогою панелі налаштування зображення Microsoft Office);
- відповідність зображень змісту;
- відповідність зображень віковим особливостям аудиторії;
- якість зображення (контраст зображення по відношенню до фону);
- відсутність «зайвих» деталей на фотографії або картинці, яскравість і контрастність зображення, однаковий формат файлів;
- якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів);
- обґрунтованість і раціональність використання графічних об'єктів.

Поради:

- для зручного читання тексту на тлі слайда варто використовувати контрастні кольори для фону і тексту;
- кегль шрифту має бути не менше 24 пунктів;

- відношення товщини основних штрихів шрифту до їх висоти орієнтовно становить 1:5;
- найбільш зрозуміле відношення розміру шрифту до проміжків між літерами: від 1:0,375 до 1:0,75;
- варто використовувати шрифти без зарубок (їх легше читати) і не більше 1-2-х варіантів шрифту;
- довжина рядка – не більше 36 знаків;
- відстань між рядками усередині абзацу 1,5, а між абзаців – 2 інтервали;
- підкреслення використовується лише в гіперпосиланнях.

Вимоги до дизайну презентації:

- використання єдиного стилю оформлення;
- відповідність стилю оформлення презентації (графічного, звукового, анімаційного) змісту презентації;
- використання для фону слайда психологічно комфортних тонів;
- фон повинен бути елементом заднього (другого) плану: виділяти, відтіняти, підкреслювати інформацію, розміщену на слайді, але не затуляти її.

Поради:

- варто використання не більше трьох кольорів на одному слайді (один для фону, другий для заголовків, третій для тексту);
- під час групування слайдів слід дотримуватись відповідності шаблону до представленої теми (в деяких випадках шаблон може бути нейтральним);
- доцільність використання анімаційних ефектів.

Вимоги до якості навігації:

- працездатність елементів навігації;
- якість інтерфейсу;
- доцільність та раціональність використання навігації.

Поради щодо ефективності використання презентації:

- забезпечення всіх рівнів комп'ютерної підтримки: індивідуальної, групової, фронтальної роботи аудиторії;
- педагогічна доцільність використання презентації;
- дотримання техніки безпеки та санітарних вимог до використання технічних засобів;
- творчий, оригінальний підхід до створення презентації.
- презентація не повинна бути монотонною і громіздкою (оптимально це 10-20 слайдів);
- на першому слайді зазначається інформацію про автора;
- на останньому слайді подається перелік використаних джерел, активні і точні посилання на всі графічні об'єкти;
- презентації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 запитань і 100 відповідей про підготовку і атестацію наукових і науково-педагогічних працівників : довідник / за ред. Р.В.Бойка. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : ред. «Бюл. Вищ. атестац. коміс. України» : Толока, 2017. 80 с.
2. Адаменко О.В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття : монографія. Луганськ: Альма-матер, 2014. 703 с.
3. Аніщенко О.В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: метод. рек. науковцям-початківцям. Ніжин : видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2016. 50 с.
4. Ашерев А.Т. Підготовка, експертиза та захист дисертації: навч. посіб. Харків: Аванс-Прес, 2015. 136 с.
5. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методологія наукового дослідження: навч. посіб. Київ: Стилос, 2012. 216 с.
6. Бернал Дж. Наука в історії суспільства. Харків : Основа, 2016. 735 с.
7. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2012. 480 с.
8. Білоусова Т. П., Маркітантов Ю. О. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2014. 120 с.
9. Биков В.В. Методи науки: монографія. Харків: Основа, 2014. 215 с.
10. Бюлетень ВАК України. 2017. № 2.74 с.
11. Васянович Г.П. Педагогічна етика. навч.-метод. посіб. Львів, 2015. 344 с.
12. Вознюк А.А. Довідник здобувача наукового ступеня. Київ: ЦНТЕІ, 2018. 205 с.
13. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Академія, 2017. 615 с.
14. Галета Я. В. Педагогічна діагностика як засіб управління якістю підготовки майбутніх пілотів. Кіровоград : Александрова М. В., 2011. 163 с.
15. Гецов Г.М. Робота з книгою: раціональні прийоми. Луганськ: Книга, 2013. 120 с.
16. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
17. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Слов'янськ, 2013. 88с.

18. Довідник здобувача наукового ступеня: зб. нормат. док. та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / за ред. В.Д. Бондаренка. 5-е вид., випр. та допов. Київ : ред. «Бюл. Вищ. атестац. коміс. України»: Толока, 2018. 55 с.
19. Душинський В. В. Основи наукових досліджень. Теорія та практикум з програмним забезпеченням: навч. посіб. Київ: Слово, 2020. 407 с.
20. Євдокимов В.І. Педагогічний експеримент: навч. посіб. Харків : ТОВ "ОВС", 2019. 148 с.
21. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Київ: МОН, 2014. 216 с.
22. Закон України «Про вищу освіту» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
23. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
24. Захаров Ю. В., Радченко М. І. Подання результатів у дисертаційній роботі: метод. рекомендації. Миколаїв, 2013. 122 с.
25. Збірник наукових праць. Спеціальний випуск «До витоків становлення української педагогічної науки» / за ред. В.Г. Кузя. Київ : Науковий світ, 2012. 324 с.
26. Здобувачу наукового ступеня: метод. рекомендації / упоряд. С.В.Сьомін. Київ: МАУП, 2012. 182 с.
27. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Академія, 2014. 206 с.
28. Кожухова Т.В., Кайдалова Л. Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Харків: Золоті сторінки, 2019. 240с.
29. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 144 с
30. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу: метод. посіб. Київ : Вища школа, 2018. 169 с.
31. Коханко О. М. Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2015. 254 с.
32. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти: проблеми і досвід. Запоріжжя, 2015. 56 с.
33. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2013. 192 с.

34. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження: метод. рекомендації. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
35. Кунда Н. Т., Куницька О. М. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Київ : НТУ, 2017. 84 с.
36. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 124 с.
37. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: підручник. Київ: Вікар, 2018. 328 с.
38. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 284 с.
39. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ : НАККіМ, 2020. 270с.
40. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2012. 128 с.
41. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб./упоряд. С.У. Гончаренко. Київ: Академія, 2015. 323 с.
42. Методичні рекомендації з організації проведення педагогічного експерименту / упоряд. Н.А. Шишкіна, М.В. Лаврентєва. Київ: ВСП, 2015. 74 с.
43. Методологічні засади педагогічного дослідження / за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. 247 с.
44. Науково-дослідна робота в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / упор. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2017. 138 с.
45. Науково-дослідна робота студентів і методологія педагогічних досліджень : навч. посіб. / упоряд. Т.Д.Федірчик, А.А.Предик. Чернівці : Рута, 2014. 271 с.
46. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Суми, 2017. 106 с.
47. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
48. Підготовка науково-дослідних робіт із соціально-педагогічних дисциплін : навч.-метод. посіб. Черкаси, 2016. 108 с.
49. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І. В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: навч. посіб. Київ : Лібра, 2014. 344с.

50. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: нормат. док. Київ: Толока, 2017. 25 с.
51. Правове регулювання праці науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: збірн. основ. норматив. Актів / уклад. О. М. Ярошенко. Харків : Право, 2019. 462 с.
52. Руснак І.С., Романюк С.З. Магістерська робота з педагогіки: навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2015. 207с.
53. Сабитов Р.А. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Основа, 2012. 138
54. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волин. береги, 2013. 359 с.
55. Сопівник С. В. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів: посіб. Київ : Освіта, 2014. 143 с.
56. Становлення і розвиток наукових досліджень / за ред Ю. Руданського. Львів, 2014. 222 с.
57. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / за ред. В.Г. Кременя. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 691 с.
58. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2018. 184 с.
59. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / упоряд. Дороніна М.С. Харків: Ранок, 2016. 104 с.
60. Тягур Р.С. Основи педагогічних досліджень. навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай. 2015. 80 с.
61. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Ліра, 2013. 240 с.
62. Цюцюра С.В.. Методологія, методика та інформаційні технології наукових досліджень: конспект лекцій. Київ: Парнас, 2014. 431 с.
63. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 6-те вид., перероб. та доп. Київ: Знання, 2008. 310 с.
64. Штофф В.А. Проблеми методології наукового пізнання. Харків: Основа, 2018. 271 с.
65. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: метод. реком. / за ред. Зінчук В.І. Київ: Світ, 2016. 80с.
66. Єдине освітнє інформаційне вікно України URL: <http://www.osvita.com>
67. Інформаційний портал «Знання» URL : <http://znannya.info>

68. Освіта України URL: <http://osvita-ukrainy.com.ua>
69. Освіта.UA URL: <http://osvita.ua>
70. Педагогічна бібліотека URL: <http://www.pedlib.clx.ru>
71. Портал сучасних педагогічних ресурсів URL: <http://www.intellect-invest.org.ua>
72. Сайт Національної академії педагогічних наук України URL: <http://naps.gov.ua/ua/>
73. Положення про запобігання академічному плагіату у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». URL: <https://pnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/положення-про-запобігання-плагіату-у-ДВНЗ-Прикарпатський-національний-університет-імені-Василя-Стефаника.pdf>

Навчально-методичний посібник

Лаппо Віолетта Валеріївна

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний посібник

Видання друге перероблене і доповнене

В авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк 16,04

Папір офсетний. Гарніра Times New Roman.

Друк цифровий. Наклад 300 примірників

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,

тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93

email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.